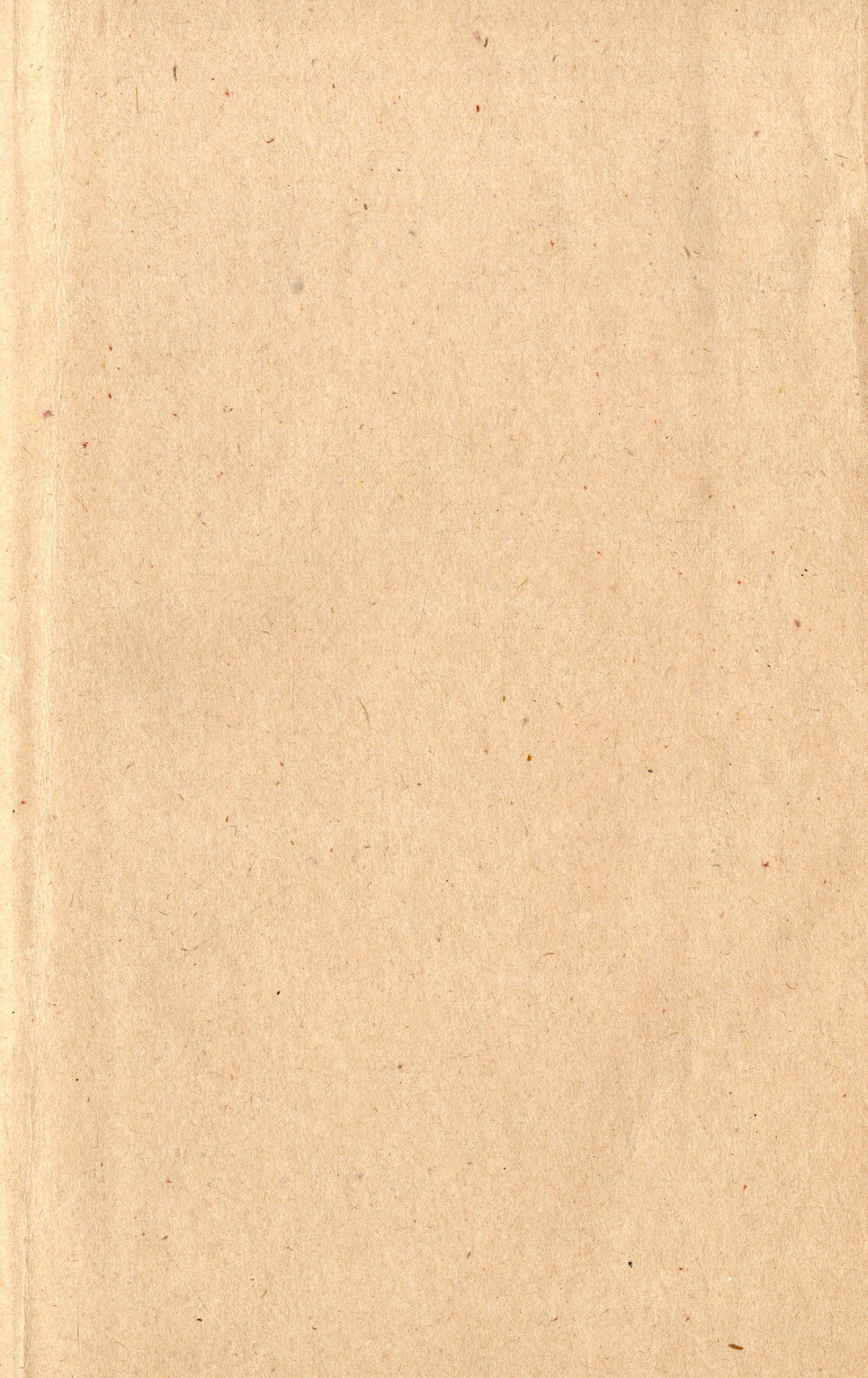
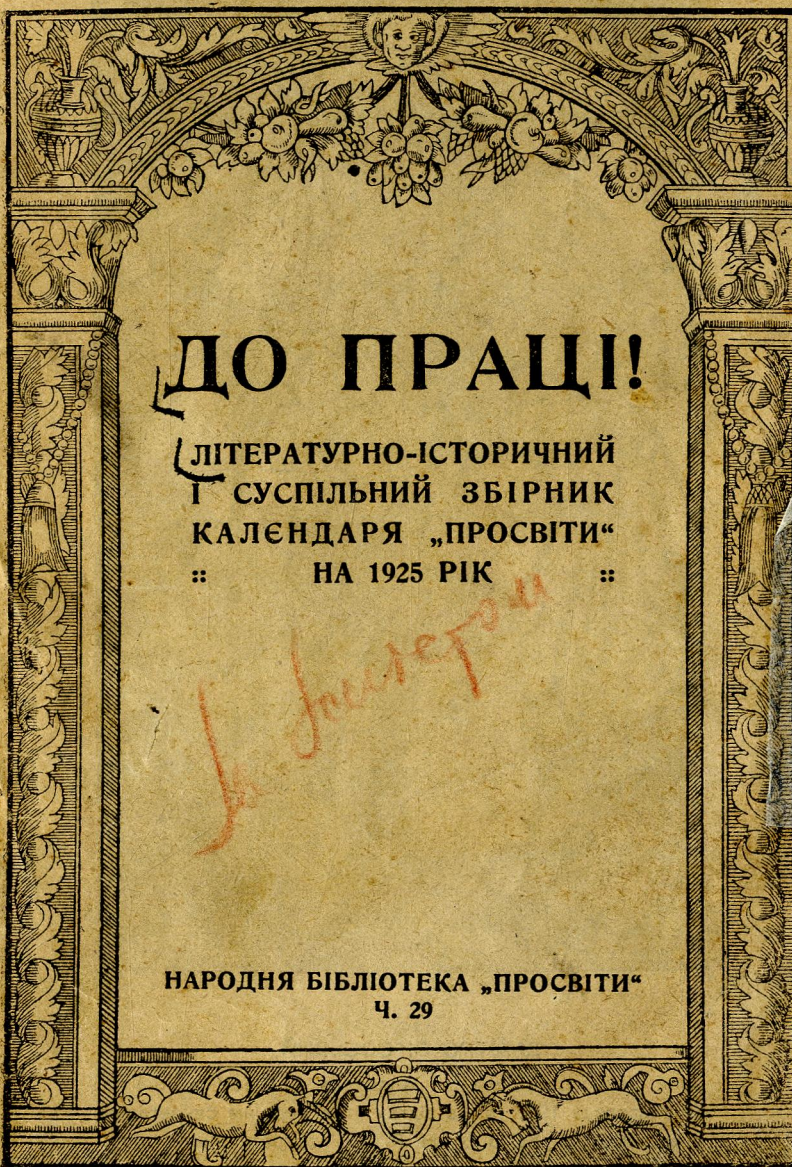

10

ДО ПРАЦІ!

ЛІТЕРАТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ
І СУСПІЛЬНИЙ ЗБІРНИК
КАЛЕНДАРЯ „ПРОСВІТИ“
:: НА 1925 РІК ::

Л. Жукович

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА „ПРОСВІТИ“
Ч. 29

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ,

який силою своєї енергії опанував Львовом в ночі на 1. листопада 1918. р., а відтак став першим секретарем військових справ З. У. Н. Р. (З портрету кисти проф. П. Холодного; коштом видавн. „Червона Калина“ для воєнного музею. Потртрет цей зроблений з полевої фотографії в 1924. р.)

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ,
великий київський князь.

„...Це я відходжу з цього світу, мої сини; майте в собі любов, бо ж ви брати від одного батька й матері. Коли будете в любови між собою, Бог буде у вас

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ.

і покорить вам ваших ворогів, і мирно житимете, а житимете в ненависти, в сварках і воюючи між собою, то погинете самі й погубите землю своїх батьків та дідів, яку ми придбали нашою ВЕЛИКОЮ працею“.

Із передсмертної науки дітям в 1054 р.

Львів. Бібліо-
АН. УРСР

3661

В жалобі не ридайте...

а цвинтар сумно не ідїть,
В жалобі не ридайте...
Погляньте вгору на блакїть
І в нїй весну познайте.
Весна летить
Весна шумить...
Розвїйте чорні думи,
Ловїть весняні шуми.

Народ не вмер, народ живе,
Хвилює по Руїні,
І мова плеще і пливе
Річками по Вкраїні.

Вона жива,
Вона співа, —
Чогож ви всі в задумі?
Кохайтесь в ріднім шумі.

Кохайтесь в шумі чарівнім,
Душею розцвітайте,
Несїть квітки й любистки в дїм
І лави застеляйте.

Розвїйте сум
І пийте шум
І ждїть ясної долі,
Що рве колосся в полі.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

„Бийте в дзвін, бийте в дзвін на тривогу, щоб збудився малий і великий, щоб до праці метнувся усякий, щоб не було на ратунок пізно — бийте в дзвін, на тривогу!“

„БЮТЬ В ТРИВОГУ...“

Рис. А. Манастирського.

„Гать будуйте кріпку і високу, щоб нас море грізне не залляло, щоби ми у багні не застрягли, та щоб внуки дідів не прокляли, що не вміли краю оборонити; — гать будуйте кріпку і високу!“...
(„Кидаю слова“.)

Т. ШЕВЧЕНКО.

Де в серцях
Для вітчизни нема любови,
Каліки вбогі там — не люде,
Нікчемні у своїх ділах,
І слава їх порожня буде.

Д-Р ОМЕЛЯН КАЛИТОВСЬКИЙ.

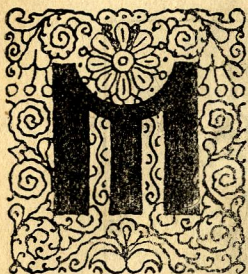
...„Не маючи найважливіших засобів свого освідомлення — книжки і письма, маса українського народу остала позаду щасливійших сусідів і не годна дійти того ступеня духової і матеріальної культури, яка відповідно до його здібности повинна би дістатися йому в участі... Але коли би наша українська суспільність була більше енергічна і підприємчива, то могла би ті занеднання публичної управи поповнити власною приватною ініціативою“.

(З реферату виголошеного на I. Українським Про-
світньо-Економічним Конгресі, уладженім Тов-ом
„Просвіта“ в 40-ліття засновання у Львові в днях
1. і 2. II. 1909 р.)

ВАСИЛЬ НЕКРАСЕВИЧ.

Мій рідний край.

(Уривок.)

Мій рідний край такий веселий!...

На просторі степів безмежних спустилась благодать — пишалися села в роскоші, тонули між левадами зеленими і квітли між садками; земля, полита дощем й зогріта сонцем, буяла нивами пашні; паслась годована худоба на луках, котрі заслав розкішний килим трав; летіла бжілونها до вулика — обтяжена від щедрого дару пахущих квітів...

Дівчата йшли левадою із праці — завітчані барвистими квітками; мигтіли білі сорочки на них, гаптовані на рукавах; а вродою і радістю веселою життя були наповнені їх лица і молодее тіло.

Зустрів їх парубок, що йшов на зустріч стежкою і сміх веселий та дзвінкий луна левадою. Жартує парубок й лунає радісний дівочий сміх.

У білій чистій хаті селянина обідала родина, і молода вродлива донька поставила на стіл гарячий борщ, вареники і кашу готовила нести йому на зміну. Перехрестивши хліб, поважний селянин лама його, і на обпеченім від праці в полі його чоли лягла серйозність — він уживав труду від рук своїх. І син студент, що повернувся недавно з міста, ділив цей хліб із рідною родиною.

Мій рідний край такий веселий!...

Життя кипить в розкішнім місті, палацами стоять нові будинки шкіл і академій — вони вмістили в своїх хоромах не тисячі, а сотні тисяч молодих сердець, котрі прагнуть влитись у себе усе знаття, мистецтво і всі таємности культурних храмів цих.

Крамниці люстрами широких вікон відкрилися, багатством роскоші й добірности вони пишаються. Книгарні розіклали міліони книг та часописів у своїх вітринах, немов хотіли світу показати цей скарб культурного народу.

Музеїв велитенські салі були відчинені для всіх. Пишалися своїм мистецтвом державнії театри.

За містом цим розкинулось друге місто, відкиль неслися потяги із різним крамом, розвозячи його по всій країні й несучи в чужинство за обмін чужих товарів. Там робітник в часи спочинку сидить у сквері на велитенськім дасі фабрики й чита нового часописа, а на його спокійному обличчі світилася ясна думка й розум.

Струнками лавами, бадьоро, в гарнім одязі проходило народне військо і радісно його віта нарід й лунає гучно: слава!...

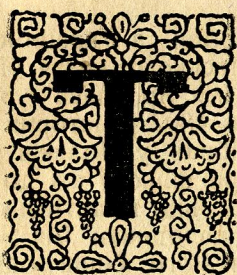
Над простором степів, над хатами, садами сел, над велитенськими двірцями міст розквітла благодать, засяяв прапор безмежної блакиті неба та жовто-золотих полів, осяяних промінням сонця.

Мій рідний край такий веселий!...

Т. ШЕВЧЕНКО.

Свята прадідів земля.

о Україна, то моя
Кохана, рідна Україна,
Її широкії поля,
Її могили і руїни,
Свята прадідів земля!
Люблю тебе я, Україно,
Твої шовковії луги,
Твої зеленії діброви,

Круті Дніпрові береги,
Люблю, люблю вас до загину
Новою силою любови.

ІЛАРІОН,

митрополит київський.

„Всі землі, городи й люде шанують і славлять кожда свого учителя.. Прославімо ж і ми, по нашій силі, хоч малими похвалами того, котрий довершив великих і дивних діл, нашого учителя і наставника, великого Кагана нашої землі Володимира, внука давнього Ігоря, а сина славного Святослава, що пануючи в своїх часах, відвагою і хоробрістю прославилися в багатьох землях і сьогодні згадуються та славляться. Бо не в бідній і не в невідомій землі вони панували, але в українській, яка відома та про яку чути по всіх кінцях землі!“

Із „Похвала Кагану нашому Володимирові“ в року 1050.

ІЛЬКО БОРЩАК.

Европа й Україна в минулому.

„Бо Русь Дніпрова ще тоді повстала,
Як про Москву Европа й не чувала —
Як що вона Татарином дивилась,
Звичаїв у Монгола й Финна вчилась...“

(П. Куліш — „Дзвон“.)

країнська нація — стара нація, яка завдяки енергійній у всіх галузях життя праці своїх синів витворила вже 1000 років тому власну державу. Була це могутня держава, одна з наймогутніших в тогочасній Європі, з якою дуже рахувалися сусіди її та вороги. Але Україна в ті часи була могутньою не тільки через збройну силу, а і через лад в державі і високий стан її культури. Звичайно, що з Україною входили в зносини інші європейські країни, навіть дуже далекі, куди вже дійшла слава про Україну.

Одним з перших етапів зносин Європи з Україною необхідно вважати низку шлюбів дітей київського князя Ярослава Мудрого з європейськими володарями. „Імя Ярослава — як казав у свому відчиті в французькій Академії в 1802 р. історик Левеск, — було відоме в усій Європі. Він відібрав у Поляків зброєю Червону Русь; оден з його синів направив флоту аж до берегів Босфора і Тракії. Подружжя його дітей від візантійського до англійського двора повинні були розповсюдити імя Ярослава й його нації далеко в світі; старший з його синів одружився з дочкою Гарольда, останнього короля Англії з Саксонської династії, який так трагічно закінчив своє життя на полях Гастінгса в 1066 році¹⁾; третій син Ярослава одружився з графинєю Штадт, сестрою Трирського архикнязя Бургардта. Цю до дочок Ярослава, старша була дружиною короля Норвегії...“

Дійшла слава про князя Ярослава й Україну і до далекої Франції, де якраз тоді овдовів король Генрих I. Отже в 1048 р. Генрик I. відправив амбасаду з двох єпископів у Київ прохати собі в дружину Анну, дочку Ярослава. На амбасаду французьку Україна з її столицею зробила надзвичайне вражіння. „Край цей — більш об'єднаний, більш щасливий, більш могутній, більш значний, більш культурний ніж Франція...“²⁾.

На слідуєчий рік урочиста амбасада повернулася у Францію з княжною Анною і, певно, ще з кількістю Українок, подругами

¹⁾ Під Гастінгсом Саксонська династія загубила свій трон і Англія була завойована Норманами на чолі з Вільгельмом Завойовником.

²⁾ Оці слова Левеск вкладає в уста амбасадора французького короля єпископа з Мо Готьє Савейра.

Анни Ярославни; 14 го травня 1049 р. в день першої Пречистої архієпископ Гюї в Реймсі вінчав дочку України з внуком Гуга Капета. Подружжя було щасливим; трьох синів дала Анна Франції:

АННА ЯРОСЛАВНА.

Пилипа, майбутнього короля Франції, Роберта, помершого молодим і Гуга Великого, графа Креспі й шефа королівської лінії Вермандуа. Після смерти Генриха I. дружина його за малолітством сина Пилипа правила Францією і заховалося багато грамот, де поруч з підписом сина є і підпис Анни.

АННА ЯРОСЛАВНА

ПІДПИС АННИ ЯРОСЛАВНИ: АННА РЕГІНА (королева).

Під Парижем в Senlis'-і Анна засновала монастир св. Вінсента, який ще і досі існує, і в річницю його заснування служать панахиду по тій, що з далеких берегів Дніпра прибула над береги Сени...

Майже сто років пізніше ігумен з Чернигівщини Данило по звичаю тих часів пішов на далеке і небезпечне мандрування в св. Землю, яка тоді була відвойована у Турків-Сельджуків хрестоносцями. Єрусалимським королем був тоді Француз з походження Балдуїн. Данило, прибувши в Єрусалим, представився королеві і — так була вже відома далеко в ті часи українська земля — Балдуїн дуже чемно і прихильно прийняв українського паломника; не в примір другим, ігуменові дозволено було підчас святого тижня поставити біля гробу Господнього окрему лампадку за рідну йому націю і князів. Данило навіть дістав спеціальну варту підчас дальніших своїх мандрувань до річки Йордану.

Зносини України з Європою були нагло перервані татарською навалою, яка знищила осередок української держави в Києві. Україна пала жертвою свого географічного положення, але своїм тілом затримала Татар, які далі на захід вже не поширювалися. І в Європі в ті часи і пізніше розуміли і цінили оцю заслугу України.

Зараз же після зруйнування Києва Батієм в 1245 р. папа Інокентій III. надіслав свого легата Карпіні, Італійця з походження, до Великого Хана, сподіваючись повернути його в католицтво. Карпіні виїхав з Ліону у Франції, де тоді відбувався церковний собор, в Німеччину, Чехію і Польщу. В Кракові він зустрів при польським дворі українського князя, володаря Володимирського князівства, по імені Василька, брата галицького князя Данила. В товаристві Василька Карпіні з своїми товаришами по мандруванню прибули в Володимир-Волинський, де переконував князя, єпископів і бояр признати зверхність папи. Але князя Данила не було, і тому легат не дістав остаточної відповіді. Проводирі князя Василька довели Карпіні до Києва. Скрізь по дорозі Карпіні зустрічав — як описує в своїх споминах — руїни, наслідок татарської навали; Київ мав ледве чи 200 домів. 4-го лютого 1246 Карпіні дістався в Канів, де і переправився через Дніпро; переїзд відняв у нього 6 днів.

Спомини Карпіні про його подорож, ще задовго до того як були видруковані в XV. ст., переписувалися в різних копіях та з них освічена Європа узнавала про існування і народи Галичини і Київської Руси. В тому ж XIII. ст. другий славнозвісний мандрівник венецький шляхтич Марко Польо відвідав Україну; в своїм описі він зове її Русью [Russia]¹⁾: „Це є — пише Марко Польо — велика країна, розділена на багато земель; нарід тут християнський і вживає в церкві грецьку мову. Руські — нарід войовничий, великого росту і білого кольору. Жінки мають біле волосся...“

В XIV. ст. всі українські землі підпали під Польщу та Литву, але культурні зносини України з Європою не припинялися, хоч,

¹⁾ Не змішувати з Московією, яку в Європі в XVI., XVII. і XVIII. ст. звали завсіди Московією, а мешканців її Москвитами, тоді як Україну звали „Україною“ або „Русью“ — мешканців її Українцями або Руськими.

зрозуміла річ, не могли так сприятливо розвиватися, якби це було при своїй власній державі. Все ж Європа не переставала цікавитися Україною та Українцями, відмінність яких по мові, культурі і звичаях від Поляків і Москалів була там відома.

Є дані, що українські студенти вчилися в італійських університетах (Больонія, Падуа), а знайдені мною матеріяли свідчать про поважну для того часу кількість Українців в паризькій університеті Сорбонні. В 1389 р. в Сорбонні учився якийсь „Theobaldo Guiberbode“ з Київа, в 1397 р. Герман Вілевич, „ліценціят мов і бакалавр руської нації з Київа“; якийсь Іван з Руси був в 1369 р. студентом теології, а 22 роки пізніше став магістром. Богато інших Українців в XV., XVI. і XVII. ст. вчилися в Сорбонні. Присутність такої кількості студентів української нації пояснює те, що стара сорбонська бібліотека мала у себе книжки і рукописи, які стосуються до України.

Оден з таких студентів в 1643 р. Іван Ісевич „студент преславної паризької Академії“ склав навіть на латинській мові українську граматику, яка і досі переховується в рукописи в паризькій національній бібліотеці і колись належала славному французькому державному мужеві Кольберові.

Але попадали Українці у Францію не тільки добровільно, аби вчитися; були такі, що мимоволі на гірке життя своє пізнали „солодку Францію“. В середні віки каталонські провінції Франції вели жваву торгівлю зі Сходом; їх кораблі — як це було в звичаю тих страшних часів — привозили і невольників, між якими було багато Українців і Українок — жертв татарських набігів. В городі Перпиньяні в архівах переховуються згадки про наших співгромадян-невольників. Так в жовтні 1453 р. була запродана в Перпиньяні за талари „Руська невольниця“ (de Russia) „з мочними сосками“ — себ то, як мамка. Таких мамок в Катальонії було багато з невольниць-Українок: були вони всі здорові і гарні. 22. червня 1449 р. якийсь Жан Фальгуерс визволив свого невольника „Черкаса Івана“. Назва „Черкас“ і „Руський“ однаково прикладалися тоді в Європі до Українців.

Рабинь-Московок було мало в Катальонії, і лише під 1518 рік зустрічається „Рабиня Московка“ (Serva Moscovitica) поруч з „Рабиня Руська“ (Serva Ruthena) — оден з найкращих доказів відріжнення української і московської нації в розумінню західно-європейського права, бо перпиньянські акти є юридичними актами купна, продажі й обміну.

Доля оцих всіх нещасних була дуже сумною, але навіть через сухі архівні акти видно, яке особливе, виключне положення займали українські невольники і невольниці, поруч з такимиж нещасними з інших країн. Їх частіше купували, бо мали високі якості, їх частіше визволяли, як добрих і сумлінних слуг.

В другій половині XVI. ст., з розширенням кругозору європейської опінії, появляється багато різних географічних творів, перші добрі мапи починають друкуватися — а всі вони присвячують значне місце також українським землям.

У французьким військовим міністерстві переховується невиданий досі рукописний атлас норманського моряка Тестю (Testu), присвячений автором славнозвісному адміралові Коліні, зарізаному підчас Вартоломейської ночі. Тестю мандрував по всьому світі і можливо, що був і на Україні, хоч певних відомостей про це не має. На своїй мапі Європи (приблизно під 1546 р.) Тестю під „Русью“ (Russie) включає нинішню Галиччину, Поділля, Волинь, Холмщину, Полісся і Київщину, які землі відділені у нього від Польщі і Московії. В поясненню читаємо, що населення цих земель „Руські — гарні і міцні мешканці грецької віри“. Французький історик де Жу, географи Гевет і Форест, кардинал Бароніус та ще багато інших в своїх книгах писали про Українців, до яких відносили нарід, заселяючий всі нинішні українські землі від Карпат до Чорного моря і відмінний по вірі, мові і звичаям від Поляків.

В 70–80-х роках XVI. ст. в Європі починає лунати слава про козаччину, подвиги якої викликали одностайне здивовання. Є відомости, що в 1572 р. підчас франко-еспанської війни в Нідерляндах на боці Французів були якісь козацькі частини. У французьких архівах є матеріяли, з яких видно, що в ці часи в королівській раді обмірковувалися питання що до запрохання значної кількості козаків на французьку службу. В 1593–1594 р. цісар Рудольф II. і папа Климентій VIII. були у зносінах з козаками, які дійсно прийшли в цісарські володіння. Цісарський висланець в Січі Ляссота (1594) писав: „... Я вважав справою надзвичайної ваги заручитися приязнею Запорожського Війська, що має величезний вплив на Україні, але на яку оглядається вся Польща“. В цьому ж році французький амбасадор в Царгороді в реляції до короля хвалив „славнозвісну, відважну козацьку націю“. Як не були рідкі в ті часи книжки і часописи, а в 1594 р. вийшла на німецькій мові „новина“ про поразку Татар козаками. „Новина“ ця була, певно, видрукована цісарським двором, аби повідомити Європу про успіх своїх нових союзників — козаків. Під впливом цієї „новини“ через рік вийшла на французькій мові в Ліоні книжка про подвиги козаків в Молдавії і їх перемоги супроти Татар і Турків.

Початком XVII. ст. в Європі знов стали кружити думки про швидку загибель Отоманської Імперії і що треба зорганізувати весь християнський світ задля знищення турецької могутности. Треба тут зауважити, що Туреччина XVII. ст. і нинішня не одно і теж. Сучасна нам Туреччина після 1918 р. боролася проти Греції і її протекторів великих європейських держав задля врятування свого національного існування, і тому мала на своєму боці і всі симпатії української нації, також покривдженої великою світовою війною. Але турецька держава XVII. ст. була великою імперією з імперіялістичними, хижацькими нахилами, яка підбрала під свою кормигу багато інших народів: Греків, Сербів, Болгарів, Молдаван, Волохів та інших. Народом цим жилося дуже важко під Турками і, звичайно, вони викликали співчуття до своєї долі в Європі. Але всі заходи військові та дипломатичні Європи

задля допомоги поневоленням Туреччиною народам кінчалися невдачею, і, навпаки, християнські держави, цісар і Венеція самі губили свої володіння під турецьким напором.

Тому надзвичайне здивовання і захоплення викликали у Європі героїські лицарські набіги козаків на Туреччину. В той час, як вся Європа нічого не могла зробити з Турками, десь далеко на берегах Дніпра була нація, яка відважно боролася з полумісяцем. До козаків наїзжали послы з Еспанії, Неаполя, Франції, Мальтейського ордену — всі в справі союзу супроти Турків. В ці часи у Європі сотворилася так звана „Ліга християнської міліції“, яка складалася з представників всіх націй і мала завдання вигнання Турків з Європи. Гетьман Сагайдачний і вся Запорозька армія приписалися до цієї ліги. На чолі ліги стояв французький князь де Невер, нащадник останнього грецького імператора Палеолога; де Невер багато покладав надії на козацьку допомогу; козаки обіцяли підняти проти Турків всіх християн „одної з ними віри“.

Походи козацькі дійсно були вдачні; вони підошли до самого Царгороду, але проте християнська фльотілля через венецьку зраду розсіялася. В тогочасних творах про Туреччину, що виходили на різних європейських мовах, вихвалювалися козацькі набіги і роля козаків у стриманні турецької експанзії „подібна тому: як мухи спричиняються до занепаду найбільших звірів, так і ця купка людей є звичайним бичем великої турецької держави і, здається, Господь Бог народив козаків задля противаги, хоч і не рівної могутности отоманської“¹⁾. Дуже важне, що в Європі знали, що оцю боротьбу проти Турків ведуть не Поляки, а незалежна фактично від польської влади козацька нація. Поляки, навпаки — і це добре знали в Європі — самі терпіли від козаків і нераз польський уряд словами і ділом бажав знищити козаків. Саме в 1618 р. вийшла в світ польська книжка якогось Пальчовського про питання, чи можна знищити козаків. Автор приходить до негативного висновку і повинен констатувати, що „Україна при європейських дворах вважається єдиною захістницею християнства...“.

Свідком козацького набігу 1624 р. на Царгород був французький амбасадор, який описував його королеві так: „Це є річ нечувана досі і якої не можна собі уявити, не бачучи її власними очима“. В цьому ж році німецькі і французькі часописи багато давали інформацій про участь козаків на боці цісаря супроти протестантської ліги. Є глухі згадки, що англійський король Яков І., тесть чеського короля Фридриха, вислав або мав вислати делегата до козаків, аби вони залишили цісаря „католика і значить ворога грецької віри“ в користь „протестантів, природних союзників грецької віри“. В ці самі роки приблизно була видана навіть спеціальна у Франкфурті гравюра, як козаки штурмують Трапезунт; гравюра ця нині дуже рідка і я бачив її в паперах Григора Орлика, сина гетьмана, який купив її в 50-их роках XVII. ст. у Франкфурті.

¹⁾ Бодієр: „Огляд турецької історії“, на франц. мові. Париж, 1617 р.

Франції вдалося в 1645 р. набрати козаків на свою службу, при чому маються докази, що в цих справах і Хмельницький був в Парижі. Козаки прибули на кораблях через Данціг і Брест та брали участь в облозі Дюнкерку, тоді під еспанською владою. Князь Конде, начальний вожд французької армії, хвалить „відвагу козаків, які дуже добре билися...“.

* * *

Велика українська революція 1648 р. під проводом Богдана Хмельницького викликала найжвавіший інтерес в Європі. Французькі, англійські, голяндські й німецькі часописи докладно описували хід козацько-польської боротьби. По їх думці, козаки були приневолені до повстання утисками польської шляхти. Особливо багато інформацій за часи Хмельниччини давала „Французька Газета“ (*Gazette de France*), що виходила раз на тиждень і була найважливішою часописом в Європі. В кожному числі знаходимо вісти з України, де малися спеціальні дописувачі у часописи. Оці інформації й досі мають величезне значіння для нашої історії, бо вони не тільки відгомін європейської opinio, а часто єдине джерело для тих чи інших ментів доби 1648—1657 р., від якої чисто українських джерел мало, а більше московських, польських і, звичайно, тенденційних.

В козацькій війську було багато чужоземців, яких привабила геройська боротьба козаків і оці чужоземці були добрими проводирями для зносин України з Європою. Українська держава, що сотворилася Хмельницьким, зразу стала важним фактором європейської політики. Не кажучи про її політичні стосунки з найближчими сусідами: Молдавією, Туреччиною, Прусією, Швецією, Трансильванією — до України прибували посли Венеції, цісаря, Франції шукати з нею союзу. Є згадки, що Кромвель, тоді голова уряду в Англії, писав до Хмельницького. В тогочасних дипломатичних реляціях є цікаві думки про єдність української нації на всіх її землях. Так французький амбасадор в Стокгольмі Д'Авогур писав до короля Людовика XIV. про „Львів та інші міста (на Галиччині і Волині), де живуть Руські, які належать до тоїж нації, що і козаки“.

В 1657 р. шведський король умовою з гетьманом Хмельницьким признав за останнім усі українські етнографічні землі (Козацьку Україну, Поділля, Волинь, Галиччину, Холмщину і південну Білорусь) „де грецька віра і мова (українська) задержалася“. Задемонстрування Швецією піддержки претенсій української держави на всі українські етнографічні землі зробило велике вражіння в цілій Європі: Москва, Крим, Туреччина, цісар, Голяндія, папа, Франція, Еспанія — всі відкликнулися на це явище в політичному життю Східної Європи XVII. ст.

Починають появлятися в Європі і книги присвячені Україні; Кардинал Мазаріні має в своїй бібліотеці Острожське євангеліє, поет і академик французький Сент-Аман, що побував у Польщі і бачив козаків, в своїх одах оспівав козаків „їх відвагу, військову муштру, освіченість старшин, хитрощі підчас сутичок та

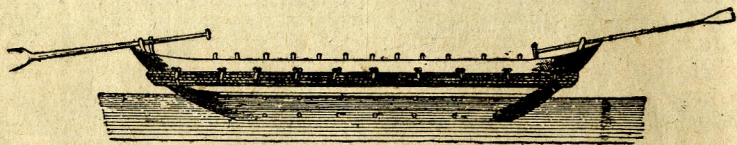
баталій“, бо „нація оця — як писав Сент-Аман — на стільки дивна й цікава, що годі знаходитися в Польщі і промовчати про

ТУРЕЦЬКІ ПОСЛИ У ХМЕЛЬНИЦЬКОГО, (Малюнок Т. Шевченка; аквафорта.)

Україну“; Француз граф де Гиш іде на Україну „в цей чудесний край, де є ще справжні лицарі“, щоби битися в польській армії проти козаків, якими і був поранений під Глуховом.

В 1650 р. виходить у світ перша в Європі книжка про Україну французького інжиніра Гійома Левассера де Боплана¹). Він був військовим інжиніром і в якості такого пробув 17 років на Україні, яку добре вистудіював і виміряв. У своїй книжці він описує в прихильних тонах українську націю, славить відвагу та нахил до свободи у козаків, скаржиться над долею селян, пригнічених польською шляхтою. Книжка Боплана мама надзвичайне розповсюдження в Європі: не кажучи про кілька видань у Франції, вона була перекладана на англійську, німецьку, еспанську, латинську і фламандську мови. Рівночасно Боплан склав карту України над якою працював 8 років; гравюрував цю карту відомий в ті часи гравер і картограф Гійтон Гондіус або Гондт, Голяндець з походження, що мав свою майстерню в Гданську.

КОЗАЦЬКА ЧАЙКА. (Рисунок Боплана.)

Зацікавленість в Європі особою Хмельницького була така велика, що Гондіус видав кілька портретів його, які продавалися у Відні, Гданську, Гамбурзі, Франкфурті, Норенберзі і навіть в Лондоні.

Німець Пасторій і Француз Шевальє, що були на Україні, пишуть історію козацько-польської війни; в Італії виходить панетірик у честь Хмельницького, а славний Расін збирає матеріяли для „історії революції на Україні“.

На тогочасних мапах і голяндських атлясах, що мали широке розповсюдження по всій Європі, з'являється „Україна або країна козаків“, при чому підкреслюють те, що ми нині називаємо „Соборною Україною“: єдність козацької України з етнографічного боку з українськими землями, які залишилися ще під Польщею.

Українська література, скупчена в ці часи в Києві, знаходиться під впливом західно-європейським, за культурним життям якого освічені Українці пильно слідували. Так вчений чернігівський архімандрит Йоаникій Галятовський в листі до Юрася Хмельницького цитує „французького маршала Геброна, який зняв з себе чернецький сан“. Гетьманови Самійловичеві привозили європейські часописи, по яким він слідував за життям в Європі.

Отже зносинам Європи з Україною відкривалася ніби блискача будучність, але події, що повстали на Україні, знов як у XIII. віці перервали були блискучий розвиток. Україна знов згубила свою власну державу, на цей раз вже не через чужо-

¹) Про Боплана гляди дуже цікаву жерельну статтю тогож автора в „Літопису“ ч. 1. з 1924 р. — з нагоди 250 років його смерті. — Ред.

земну навалу, а через братовбійчу війну своїх власних синів, які билися оден з другим в інтересах Поляків, Москалів, Турків. Кажучи словами автора „Слова о полку Ігореві“ — в половині XVII. в., після смерти Хмельницького і знівчення його державних плянів на Україні „невеселая година встала, рекоста бо брат брату, се моє, а то моє же і начали сами на себе крамолу ковати...“. Україна була залита кровю і „Французька Газета“ писала, наприклад, 3. XI. 1670 р. „...З України немає певних відомостей, вона кипить більше ніж колись. Козаки ніяк не можуть зговоритися між собою“; а у безстороннього свідка цієї Руїни, французького амбасадора в Польщі Бетюна, який і сам їздив на Україну, щоби зговоритися з Дорошенком про допомоговий корпус для Франції супроти цісаря, виривається голос одчаю „...Знайте, Ваша Величність, що Московити знов захопили Чигирин, останнє місто, що залишилось у Дорошенка. Московити заливають кровю оцю країну, а війська короля (польського) нищать козаків біля Корсуня. І ось Україна цілковито во владі Поляків і Московитів, зовсім спльондрована. Багата й родюча Україна з такою славетною нацією вся знесилена“... І все ж коли в 1683—1686 р. Україна воювала з Туреччиною, але вже під польською і московською зверхністю, в Європі, де дуже цікавилися анти-турецькою лігою цісаря, Венеції, Москви і Польщі, зявилося багато книжок на італійській, німецькій, французькій, еспанській мовах про подвиги козаків, при чому у всіх книжечках читаємо, що козаки на правобережжі належать до тої ж нації і тільки розшматовані двома сусідами (Поляками і Москалями) через свої взаємні суперечки. Ось так Європа правильно охарактеризувала нашу Руїну!...

*

*

*

Національна революція 1708 р. під проводом Мазепи супроти Московії знову звернула увагу Європи на українську справу. Війна Карла XII. з царем мала звязок з загальною світовою війною тоді за еспанську спадщину. Угода Карла XII., союзника Франції, з українським гетьманом збільшили силу Людвика XIV., і тому його представники в північній Європі докладно інформували короля про хід подій на Україні в 1708—1709 р. З тих же причин англійський представник у Москві докладно описував у Лондон сили, які Мазепа міг виставити в користь Шведів.

У всіх тогочасних часописах знаходимо подрібні інформації про другий шведсько-український союз. Часописи, — особливо французькі і італійські, — називали угоду шведсько-українську „союзом задля визволення козацької нації“. Зруйнування Батурина Меншиковим і московські катування на Україні находили відгомін у тогочасній періодичній пресі, яка з обуренням писала: „Україна наводнена кровю варварів-переможців“.

Таке прихильне до України європейське відношення сильно турбувало московський уряд і він спеціально для боротьби з цим призначив представника в Гамбург. Був це Німець Бетігер, який зумів перетягнути на свій бік німецьку пресу, що стала друкувати ворожі до України інформації.

Полтавській поразці довго не хотіли вірити в Європі, а по-віривши, співчували нещасній долі Мазепинців. Французька дипломатія активно стала на бік Мазепинців у Царгороді і багато спричинилась до невидачі Мазепинців цареві. Коли над Прутом Москалі були побиті й обов'язалися евакуувати Україну, яка мала б скласти окрему державу, в Європі пильно сліdkували за послі-дуючими перемовинами. Цар не хотів віддавати України, а Орлик, наступник Мазепи, звернувся у квітні 1712 року з маніфестом до європейських урядів, де виклав причини української революції, прохаючи піддержки у Європі. Одночасно склав він „Дедукцію Прав України“, де опираючись на принципи гумані-тарности і права, прохав піддержки у європейської opinio publicae за Україну. Але акція Орлика не вдалася, головним чином через нерішучу і непостійну турецьку політику і в 1720 р. він відїзжає на еміграцію в Туреччину в Солунь, звідки 12 років вів дипло-матичну акцію на користь України, будучи в зносинах з усіма європейськими кабінетами. В 1727 р. підчас Суасонського конгресу надіслав він великий меморіал в справі України, прохаючи ева-куації України московськими військами й європейської гарантії для вільної України.

Син гетьмана Григор Орлик врешті став на французьку вій-ськову службу і під його впливом Франція хотіла утвердити на Рейні „Січ“ з козаків, що перебували в Криму, але Туреччина не погодилася на це. Григор Орлик помер в 1759 р. генерал-поруч-ником французької армії.

Оба Орлики були в добрих відносинах з великим фран-цузьким письменником Вольтером підчас писання його славно-звісної „Історії Карла XII“. Це завдяки цьому Вольтер так добре зорієнтувався в українській справі і виявив своє відношення до України славним виразом: „Україна завжди прагнула до свободи“... Твір Вольтера мав величезне розповсюдження по всій Європі і через нього культ Мазепи перейшов у всесвітню поезію й штуку.

В 1764 р. французький літератор Контант д'Орвиль написав роман під назвою „Спомини Аземи“, де головним героєм є Ма-зепа. Весь роман наповнений глибокою симпатією до України і її національних змагань. Французький письменник устами ста-рого козака говорить: „...жорстокі Поляки замість того, що б при-няти ніжно друзів, які добровільно прийшли до них (себ-то підчас того, як Україна була в рамках Української Держави), думали, що придбали тільки рабів. З менту, як ми підписали цей ганебний договір, жорстока кермига повисла на наших головах. Наші закони були порушені, привилеї знищені, нарікання козаків вва-жалось злочином, а вітверта жалоба була причиною катування. Катування можуть часово скувати відвагу, але вони не гасять в серці любови до свободи. Козаки підняли прапор повстання, але ні, це не повстання, а війна за свободу, за недоторканність наших законів.

Поляків вигнано з наших земель і здавалось, щастя нам усміхалося. Але ми уложили угоду з Москвою, під якою ми не могли навіть дихати. Немає більше законів, немає більше приви-

леїв, — ми раби!... Ось що сталося з Україною... Козаки в кайданах... Вони терпіти не можуть Поляків, підозрілі і недовірчиві до Турків, ненавидять Московитів“...

Оттак, як бачимо, в той самий рік, коли скасовано було гетьманщину, і цариця Катерина нищила до щенту українську автономію, Європа в особі популярного французького письменника протестувала проти пригнічення України з початку Польщею, а потім і Московією.

Є докази, що в ці часи писарем в „Січі“ був якийсь Француз; при особі гетьмана Розумовського був лікар Француз Ле Клерк; сам гетьман підчас перебування в Парижі мав велику популярність у суспільстві, де його звали „козацький гетьман“; діти гетьмана вчилися потім у Штрасбурзі.

.....
Навіть з цих наведених сторінок, які, очевидно, не вичерпують і десятої частини історії зносин України з Європою, видно, оскільки ці зносини були жваві і цікаві.

Зрозумілі тому слова Драгоманова, якими і закінчимо оцей нарис: „Найбільша частина відзнак України від Московії пояснюється тим, що Україна до XVIII. ст. була більше звязана з західною Європою“...

Париж 1924 р. Березень.

~~~~~  
БАРТОШ ПАПРОЦЬКИЙ,

польський письменник і геральдик XVI. ст.

## ПОЛЬСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК ПРО УКРАЇНЦІВ.

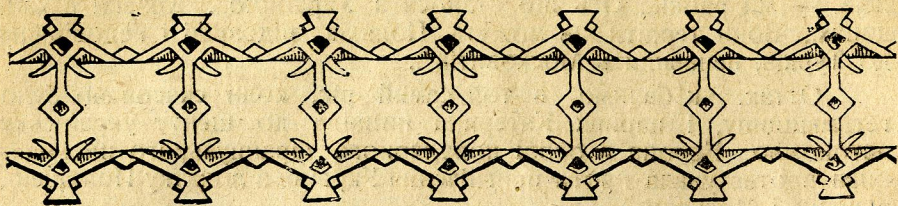
(ІСТОРИЧНА ПРИГАДКА.)

„Не думайте, що я підлешую Українцям; я недавно ще жию між ними і не з ними виховувався; але зараз оцінив я їх славні діла, котрі заслугоують вічної пам'яті в потомстві. Не оден раз в році сі достойні люди переслідують Татар і наражаються на военні небезпеки. Як відважні льви захищають вони все християнство; майже кождий з них годен назватися Гектором.<sup>1)</sup> Не маючи від вас ніякої помочи, вони обезпечують вам такий спокій, як годованим волам. А ви вважаючи себе від них висшими, випрошуєте собі в тих околицях добра. Ви би повинні ще виділити їм із своїх достатків за те, що з їх ласки користуєтесь такою безпечністю. Покажіть-но ви тут такі гідні пам'яті діла, якими визначаються безнастанно ті, можна сказати святі люди. Хто в наших часах в чім би то не було, перевишив Українця. Пішліть його в посольство — він виконає посольство краще, чим ви йому приказете. Між Українцями глядайте полководця і хороброго вояка. Вони нерado дивляться на наші наради про мир. І красшого коня і красшого їздця добудем на Руси. А ви чим заслужили собі на наділення вас добрими в цім краю? Чи бачили ви винятій проти себе меч — не серед вулиці, але в яким небудь знаменитім бою? Послухайте моєї думки. Неприлично чоловікові розумному домагатися чужого; не годиться багатому погорджувати убогим. У Подолян не розріжните, хто пан, а хто слуга; нема в них ані троха гордості. Не носять вони яскравих одягів; вони вкриті славою, котра дорожша від ваших одягів. Слава того народу розширена всюди й остане при них по віки вічні, хочби Польща і погубила“.

Із вірші „Do Polaków“ з 1575 р. (Переклад Ол. Барвінського.)

<sup>1)</sup> Троянський королевич, що хоробро боронив місто Трою проти наїзду Греків.





БОРИС ГРІНЧЕНКО.

## До праці!

~~~~~  
Праця єдина з неволі нас вирве:
Нумо до праці, брати!
Годі лякатись! На діло святеє
Сміло ми будемо йти.

Праця єдина нам шлях уторує;
Довгий той шлях і важкий,
Що аж до щастя і долі прямує, —
Нумо до праці мерщій!

Праця не згине між людьми даремне,
Сонце засвітить колись;
Дякою нас тоді люди згадають, —
Нум же до праці берись!

Хоч у недолі й нещасті звікуєм, —
Долю унукам дамо.
Ми на роботу на світ народились,
Ми для борні живемо.

Сміливо-ж, браття, до праці ставайте,
Час наступає — ходім!
Дяка і шана робітникам щирим,
Сором недбалим усім!

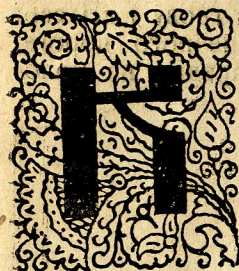

1. КРИПЯКЕВИЧ.

Князь Володимир Мономах.

В 800-ті роковини смерти.

(† 19. мая 1125 р.)

Князь Володимир Мономах був унуком Ярослава Мудрого. Батьком його був переяславський і київський князь Всеволод, матерю візантійська царівна з роду імператора Константина Мономаха, — по дідові з матірньої сторони Володимир дістав прізвище Мономах (Єдиноборець).

Батько Володимира, князь Всеволод, був людиною освіченою (знав пять мов) і володарем обачним і досвідним, старався все своє знання передати синові. Вже від тринадцятого року життя Володимир відбував далекі подорожі, ходив походами на Половців, приглядався управі держави і приготовлявся до важких обов'язків володаря.

Володимир Мономах по смерті батька був зразу князем переяславським і мав під своєю управою Смоленськ, Новгород Великий і землі над Волгою. В 1113 р. він став князем київським і турівським, потім ще добув Минск і Волинь. Таким способом Володимир мав під собою три князівства на Україні і пять земель поза Україною, — був наймогутнішим князем на всю східну Європу, головою і начальником всіх інших князів, був майже такий могутній як його прадід Володимир Великий і дід Ярослав Мудрий. Мономах бажав збільшити ще межі Української Держави і 1116 р. вислав своє військо над Дунай і взяв під свою владу наддунайські городи. Тоді, як пишуть літописи, грецький імператор прислав йому царську корону.

Серед європейських володарів Володимир Мономах мав велике значіння. З усіма дворами великих держав він був посвоячений. Його жінка Гіда була англійською королівною; син Мономаха Мстислав оженився зі шведською королівною Христіною; донька Евфемія віддалася за угорського короля Кольомана; Мономахові внучки віддалися, одна за норвежського короля Сігурда, друга за данського принца Кнута, третя за грецького царевича. Могутність і сила Української Держави була тоді відома в цілій Європі.

Більшу частину свого життя Мономах перебував на війні з дикою ордою Половців. Половці заселяли українські степи від Дону по Дністер і безнастанно нападали на наші оселі, палили їх, грабили все, що можна було заграбити і брали людей у неволю. Літопис описує, як то Половці вели людей у полон. „Змучені холодом, стомлені голодом і спрагою, схудлі з біди на лиці, почорнілі, йшли бранці незнайомими краями, серед диких

народів, голі і босі, з ногами поколеними на терні і з слізми говорили з собою: я з того міста, — я з того села, — так розпитувались і з слізми оповідали про свою родину, підводили очі до Вишнього, що знає всі тайни“. Небезпека від Половців загрожувала рівно всім, і боярам і селянам, і князям і наймитам. Сам Мономах був раз у великій небезпеці, як переправлявся з Чернигова до Переяслава з дружиною 100 чоловік, — Половці оточили його і вже „облизувалися на нас як вовки“, оповідав князь. Володимир Мономах розумів добре половецьку грозу і всі свої зусилля повернув на це, щоби знищити небезпечного ворога. Рікрічно він виправлявся з військом у степи, нападав на поло-

ВОЛОДИМИР МОНОМАХ.

вецькі оселі, зводив бої з Половцями, відбивав невольників, всіми способами нищив хижих кочовиків. В руках Мономаха бували усі значніші половецькі хани, як брати Шарукані, Багубарсови, Овчини й інші; хан Отрок утік перед князем аж за Кавказькі гори. Двацять разів Половці просили у Мономаха мира і давали князеві великий окуп грішми і дарунками. Український народ оспівував походи Мономаха у піснях і слава про геройську боротьбу Українців зі степовими кочовиками розійшлася по всій Європі.

Наш народ любив князя Володимира Мономаха як володаря доброго і справедливого. Князь розумів потреби народа, сам розглядав кожду справу, кождому віддавав справедливість. Своїм сином Володимир приказував: „Найперше не забувайте про бідних, як тільки можете, що у вашій силі, корміть і додавайте сироті.

самі вислухайте вдовицю, не давайте сильним погубити чоловіка. Куди підете, де станете, напоїть, накормить бідного. Як їдете куди по своїх землях, не давайте робити шкоди слугам, ні своїм, ні чужим, ані в селі, ані у збіжжах, щоби вас не проклинали"... Князь не оглядався на урядовців, ані на слуг, а сам власними очима дивився усюди, чи не терпить хто кривди, чи не діється кому шкода. Володимир Мономах видав нові закони, в яких старався облекшити долю бідніших людей: так він не дозволив брати занадто великих процентів за позичені гроші, облекшив долю людей, що мусіли йти в найми до своїх вірителів за те, що не могли сплатити довгу й ин.

Всім своїм життям показував князь, які є обов'язки володаря і як жити повинна кожна трудяща людина. Він вставав раненько, перед сходом сонця: „Нехай не застане вас сонце на постелі“, приказував він своїм дітям. Молився Богови і починав щоденні заняття: сідав до ради з дружиною, або судив людей, або виїздив на лови. В полудне лягав відпочати: „Бог назначив спати в полудне, в той час відпочиває і звір і птиці і люде“. Потім знову брався до праці. Він любив сам доглянути всього у господарстві. „Що мав зробити мій слуга, це робив я сам, — на війні і на ловах, в ночі і в день, підчас спеки і холоду, не давав собі відпочинку; не дививсь я на намісників і слуг, а утримував сам, що було потреба, весь порядок дома; і таксамо тримав лад у ловецькому ділі, серед конюхів, соколів і яструбів“ — (на птицю полювали тоді з виученими до цього соколами або яструбами). Особливо сторожкий і обережний був князь підчас воєнного походу. Він приказував синам: „Як їдете у похід, не лінуйтеся, не спускайтеся на воєвод: не віддавайтеся ні питтю, ні їді, ні снання; сторожі розставляйте самі, в ночі кладіться аж тоді, як назначите довкола сторожу; вставайте рано; а зброї не скидайте із себе за скоро, як не розглянули місця, — бо з лінивства несподівано людина помирає“. Князь вставав нераз у ночі, чи то щоби поглянути на військо або на господарство, чи щоби клякнути, помолитися, ударити кілька поклонів. Так старався він бути зразком для своїх синів і для всіх, що були при ньому.

Володимир Мономах не любив бенкетів, ані інших гучних забав. Але улюбленою його розрадою були лови на дикого звіря. Мономах був досвідним ловцем, пережив на ловах багато таких пригод, що сьогодні вже не трапляються ловцям на Україні. „От що робив я у Чернигові“, оповідає князь, „у пущах вязав я своїми руками дикі коні, по десять і по двацять живих коней, а крім цього, як їздив по полях, ловив я своїми руками ті самі дикі коні. Двічі кидали мене тури на рогах, разом з конем; колов мене раз олень, а лосі, оден ногами топтав, другий рогами колов, кабан відірвав мені з бедра меч; медвідь укусив мене в коліно біля підкладу; лютий звір (рись) скочив мені на бедро і перекинув зі мною коня; і Бог заховав мене цілого. Із коня багато разів падав я, голову розбив собі двічі, і руки та ноги побив, в молоді літа побився, — не щадив я свого життя ні голови...“

Серед трудів свого життя Володимир Мономах знаходив час і на письменську працю. Він написав „Поучення дітям“, не-

ликий твір, в якому описує своє життя і дає науку дітям, як мають жити і як рядити державою. Цей Мономахів заповіт зложений простою широкою мовою, дає нам найгарнійше свідоцтво, якою чистою, характерною людиною був цей трудящий князь. При кінці поучення він пише: „Не смійтеся з мене, діти мої, і хто це буде читати; не хвалюся я у моїй сміливості, а хвалю Бога і прославляю його ласку, що мене грішного і слабого стільки літ заховав від смерті і створив мене нелінивим на всі потрібні людські діла. Читаючи це писання, беріться до всяких добрих діл і славить Бога з його святими“.

Князь Володимир княжив у Києві дванацять років, від 1113 до 1125 р. Умер він дня 19. мая 1125 року, в 73 році життя. „Весь нарід плакав по ньому. як діти за батьком або матір’ю“, оповідають літописи. Тіло його похоронено в Києві.

ПАВЛО ТИЧИНА.

Війна.

I.

Кладусь я спать.
Три янголи в головах стоять,
Оден янгол — все бачить.
Другий янгол — все чує,
Третій янгол — все знає.

І приснився мені
Син.

Наче він сам проти ворога стає.
А той обступає, просто в груди рубає!
(Перший янгол вид свій закриває).

І ніби поле рівне, рівне та зелене,
І вітер стеле спів: „Прощайте, нене!“
(Другий янгол із хрестом до мене).

І вітер стеле: „Не сумуйте, смерті той не знає,
Хто за Вкраїну помірає!“
(Третій янгол серце звеселяє).

І приснився мені
Син.

II.

Праворуч — сонце.
Ліворуч — місяць.
А так — зоря.

— Благословляю, синку, на ворога.
А він: Матусю моя!
Немає, каже, ворога
Тай не було.
Тільки й єсть у нас ворог —
Наше серце.
Благословіть, мамо, шукати зілля,
Шукати зілля на людське божевілля.

(„Золотий гомін“.)

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

Здобуття Кафи¹⁾.

(З III. тому ще недрукованої історичної повісті „Сагайдачний“.)

Переїшли так Крим. По дорозі зайняли і спалили город Ески-Крим і зайшли на гори, що відгороджували Кафу від Криму. Туди приходилося тяжко переправитися з важкими возами. Місцями треба було розкопувати і промощувати дорогу, щоб возом переїхати. Усі ті перешкоди поборола залізна воля Сагайдачного, яка одушевляла ціле військо. Здавалося, що душа Сагайдачного живе в козацькому війську.

З гори побачили Кафу, мету свого походу.

Ханська армія аж тепер наспіла з Бахчисараю, та побачивши, що козаки йдуть на Кафу, що оставала під владою Турків, завернула.

Тепер у Сагайдачного була одна турбота: що сталося з Іскрою²⁾, чи він уже на місці, і як робити, коли б його по дорозі Турки розбили денебудь на морю. Чи ждати тут на місці, чи йти далі й кінчати з Кафою?

На раді старшин виринуло питання, як довго їх ждати, поки не наспіє якась вістка від Іскри? Стало на сьому, що ждати нема чого, що коли б прогавили час, то у Кафу може наспіти поміч від азійських пристаней, а тоді може цілий труд пропасти. Отже Сагайдачний оставив кілька піших сотень пильнувати у горах дороги, а з рештою війська рушив на Кафу.

¹⁾ Кафа — турецький город у Криму, тепер Феодосія. Навкруги того городу стояли міцні замки й фортеці, збудовані ще Італійцями, від яких одняли Турки це місто та зміцнили ще мурами та гарматами. За часів Сагайдачного — каже А. Кашенко у своїх оповіданнях „Про славне військо Запорозьке низове“ — Кафа була найголовнішим невольницьким ринком на всі землі, що оточали Чорне й Середземне моря. До цього города Татари приганяли з України, Польщі, Литви й Московщини велику силу людей, продавали тут їх у неволю купцям, що приїздили сюди морем із Царгороду й інших міст.

От тих-то нещасних невольників і прибув Сагайдачний весною 1616 р. з 7500 козаків визволяти. Козаки здобули кріпость, збурили Кафу, вигубили 14.000 бусурманів, визволили й забрали на галери й чайки велику силу невольників з усяких земель і, набравши ще як звичайно, всяких скарбів та добра, щасливо повернулися на Січ.

У „Віршѣ на жалосный погребѣ“ Сагайдачного в 1622 р. оспівує К. Савкович так славу Сагайдачного: (подаємо за М. Грушевським):

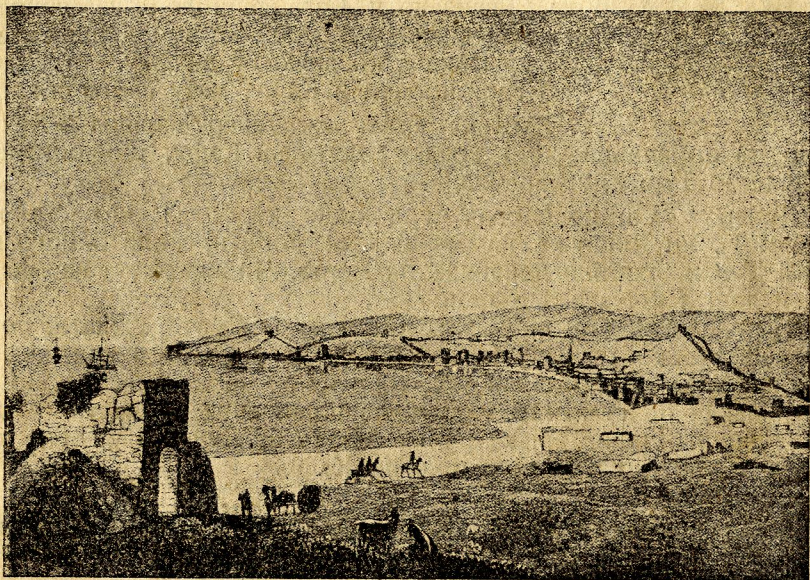
За свого гетьманства взяв в Турків місто Кафу,
аж і сам цісар турський був у великім страху,
бо йому чотирнадцять тисяч та людей вбив
каторги одні палив, другії потопив —
много тоді з неволі християн свободив,
за що го Бог з війнством его благословив. — *Прим. Ред.*

²⁾ На Кафу йшли так, що Сагайдачний пішов через Крим, а отаман Іскра, колишній потурнак, поплив на байдаках.

Сагайдачний роздав полковим старшинам прикази, що кому робити, призначив збірне місце, коли засурмять сурми на збір, де зносити добичу, куди посилати звільнених невольників. На це призначив оден майдан по цьому боці города. Без окремого приказу не вільно було підпалювати. Особливу увагу велів звертати на припаси харчів, щоб їх зібрати як найбільше, бо при повороті буде кого годувати.

Старшина розійшлася на свої місця, а Сагайдачний приляг на возі і заснув...

Тимчасом у Кафі вже знали від збігців, хто йде на Кафу. Паша зібрав усі війська, які мав під рукою, і поставив на валах.

КАФА.

Коли б треба було уступити, так приказав збиратися у замок. Він такий кріпкий, що зможе перетримати, поки не наспіє підмога. За підмогою порозсилав паша до набережних городів. Кафським купцям дали знати, щоби своє майно добре заховали, а що можна, перенесли на купецькі судна у пристані або й на замок. Паша був певний, що козаки не візьмуть замку приступом, хіба зуби собі поломлять. Замкові мури такі грубі, що гарматою їх не розібе. Вижидали приходу непростених гостей цілу ніч.

Рано вранці, як тільки засвітало, козаки вдарили на вали городу. До цього вжили знову своїх мостів на колесах. Пішли до наступу з таким завзяттям, що за годину змели яничарів із валу і рвалися у город. Та тут стрів їх такий опір, про який і не думали. По всіх вулицях, зі всіх вікон привітали їх густим

мушкетним огнем. Усі мешканці города без розбору: турки, вірмени, греки, італійці, жида — боялися однаково козаків і всі

Первый Спудей .

ВСТЪ ДЛАГОГО ГОНЬНИ СЛѢЗЫ ВЪЛНКАТИ:
СЕРЦЫ, ОУСТЫ, И ШІАТМИ ЖА ІВНІ ОІВЪУАТИ
БѢ ОТО СМѢРТЬ ГОРКАА, НЕВЪІСНЕ ПОРВАЛА
СЛАВНОГО РЫЦІРА, І КОТРОГО ПОХВАЛА.

ПЕТРО КОНАШЕВИЧ САГАЙДАЧНИЙ.

(Із вірші Саковича на смерть Сагайдачного з 1622. р.)

оборонялися завзято. Сагайдачний приказав сурмити: „Завертай!“ і козацтво відступило, забираючи з собою ранених.

Козаки розбіглися і стали добиратися до домів із заду огородами, перелазили огорожу і вдиралися задними дверми. Оборонців вибивали нещадячи нікого. В городі настав страшний

крик і лемент. Роззвірені козаки ганялись усюди, мов вихор. Виносили з домів усе, що було вартне, розбивали крамниці і зносили добичу на визначене місце.

Одні невольники стали по стороні козаків. Дізнавшись, що козаки взяли город, вони кидалися на своїх дозорців, убивали їх, розбивали двері й виходили на вулицю, брязкаючи кайданами. Шал утіхи й пекольна жадоба помсти заволоділа тими невольницькими душами. Козаки помагали їм розбивати кайдани, давали їм зброю і посилали на збірне місце.

Сагайдачний віхав у город із почотом посильних козаків. Його витали всі веселими окликами. Невольники падали перед ним навколішки, цілували ноги, одержу, величали своїм спасителем. Коли став на майдані, стали приводити перед нього пійманих бранців. Між ними був італійський єпископ, високий, худощавий дід із сивою бородою. На ньому була подерта одежа. Станувши перед Сагайдачним, просив пощади для своїх одновірців.

— Вашмосці нічого не станеться, — каже Сагайдачний по латині.

Єпископ дуже зрадів, коли почув від північного варвара мову цивілізованого світа.

— Гетьмане, — говорив єпископ дріжачим голосом, — не забувай, ваша милість, що тут народ завойований, недавно тут були ми панами, поки півмісяць не запанував над хрестом. Нашою матір'ю є славна Генуа.

— Я це знаю, та з цього невелика для вас потіха. Твої одновірці не гірш турків стріляли на моє військо, замість прийти нам у підмогу. Твої християне не гірш турків торгують нашим хрещеним народом мов скотом, замість їм помагати і співчувати їм.

— Ми не маємо сили спинити торгівлю невольниками, а я гадаю, що краще дістатися невольникові християнському у християнський дім, чим у турецький.

— Таким резонем вашмосць мене не переконаєш, бо з цього виходить, що краще, щоб я вкрав, чим мав би другий украсти. Тобі, отче, я видаю лист недоторканности. Ніхто з моїх людей ні тебе, ні твоєї церкви не рушить, а за других вибачай. Їм дістанеться по заслугі... Иди собі з Богом, бо в мене нема часу на розмову.

В цю хвилину почулися гарматні стріли від моря, а за цим боеві козацькі оклики. Сагайдачний почвалував до пристані. Тут побачив, як козаки загачували і брали одно по другому торговельні судна. Тут був при роботі Іскра. Сагайдачний шукав його очима, поки не помітив отаманського судна під малиновим прапором.

— Слава ж тобі Господи! — каже Сагайдачний хрестячися, а звертаючись до посильного, каже:

— Приклич сюди обозного!

Іскра доглянув Сагайдачного, судно причалило до берега і він вийшов. Сагайдачний зліз із коня й вони сердечно обнялися.

— В саму пору прибув ти, товаришу, а то булиби всі судна з набором повтікали.

— Я їх пильную вже від трьох днів. Крився я під берегом та вижидав, коли почую в городі гармату, аж навкучилось...

— Краще воно не могло зложитися... Не мав ти якої пригоди по дорозі?

— Яка там пригода! Очаків пустий ще з того часу, як його Жмайло випатрошив. За те я по дорозі шарпнув Козлів, та спалив до тла.

КОЗАКИ ЗА САГАЙДАЧНОГО НА ЧОРНОМУ МОРЮ.

— А як би тобі було не поталанило, то цілий похід міг би не повестися. Я приказав не заходитися з ніким...

— Ну, не сердься, отамане, здобути або дома не бути. Мене взяла непоборима кортячка. З Козловом я мав свої порахунки ще з часів мого невольництва. А якраз я довідався, що в Козлові нема війська, чому ж було не поспробувати? А як би було не поталанило, так певно не побачив би ти мене на цьому світі, бо я був би там поклав свою голову. Добичі цим разом я не брав, хіба тільки, що невольників трішки освободив...

Надїхав обозний Марко Жмайло.

— Слухай, Марку, — каже Сагайдачний, — коли не здобудемо й не зруйнуємо замку, то наша робота лише на половину

зроблена. Бери гармати і добувай, або як хочеш. Лише бережися приступом брати його, бо багато людей збавиш. Твердий горіх!...

Жмайло зараз одіхав.

Справді тяжко було цей замок здобути. Він стояв по середині города, околений із усіх боків домами. Не було де гармат поставити так, щоби мушкетна куля не долітіла. Жмайло поставляв гармати у вікнах найближчих домів. Та вони своїми невеликими кулями не зробили грубому мурови шкоди. Даремне марновано порох та кулі. Жмайло зважився на приступ. Пішли драбинники, та мусіли завернутися з половини дороги, бо яничари засипали їх градом куль.

— Мусимо підкопатися під мур і підсунути там бочку з порохом.

Скликали могильників*), котрі за найближчим домом взялися копати підкіп. Коли він буде готовий, то Господь знає, та нічого було робити.

Тоді явився перед Жмайлом якийсь невеличкий чоловік, обідраний, з осмаленим лицем, з чорною як вугіль бородою і великим носом. Жмайло зміркував, що це вірменин і прикликав товмача. Чоловік говорив добре по татарськи і легко було з ним порозумітися.

Він просто предложив Жмайлові, що за сто дукатів покаже козакам підземний перехід у замок, про який навіть турки нічого не знають.

Жмайло дуже зрадив. Обіцяв йому двісті, коли добре справиться... але коли би зрадив, одурив, то прикаже його на вогні спекти. Але гроші дістане аж по роботі. Вірменин не хотів на це пристати і вимагав грошей зараз.

— Коли так, то перекажи йому, — каже до товмача — що я не пушу його живим і зроблю йому зараз „капут“... а коли покаже, що обіцяв, то за виплату ручаюсь йому козацьким словом.

Та слово козацьке у вірменина не мало, здається, ваги, бо крутив головою, і муркотів під носом. Але таки мусів зробити, що казали. Козаки перешукали його і забрали італійський штилет.

— Обережно з тим струментом, — остерігав вірменин, — він сильно затроєний і найменче скалічення, неминуча смерть.

Привязали вірменинові до лівої руки мотуза, котрий держав козак із набитим пістолем. І так мали ждати до ночі.

Вірменин поставив іще за умову, щоби козаки не рушали його добра, що зложено в підземеллю, кудюю буде козаків переводити, а без того він не рушиться з місця, щоб його мали навіть вбити...

Жмайло на це пристав. Тепер стрільня з гармат припинилася, але могильники працювали невпинно коло підкопу далі.

Помітив це Іскра, що слухав пильно пригод Сагайдачного у Криму, а далі каже:

— Ану-те, ходімо подивитись, що твій побратим робить.

*) Сапери.

Гармата замовкла... Може інший спосіб придумав, бо наші гармати певно не розіб'ють муру.

— Що ж нам робити на твою думку? — спитав Сагайдачний.

— Або підкопатися і розірвати мур порохом, або в ночі брати приступом.

САГАЙДАЧНИЙ ЗДОБУВАЄ КАФУ.

(Київська гравюра з 1622. р.)

— З підкопом то до тижня не будемо готові, а нам годі тут так довго ждати.

Поїхали до Жмайла. Тут довідалися, яке діло. Сагайдачний оглянув вірменина й каже:

— Його очі великою шельмою на світ дивляться. То певно якийсь пірат*), та хай йому! Скажи йому від мене, що як добре справиться, то докину ще сто дукатів.

Іскра переказав йому це по турецьки.

Вірменин зрадів та розповів, що він належить до великого товариства й торгує тим, за що люто карають. Та йому це байдуже, колиб лише добути золото...

— Підеш ти з ним Марку?

— Еге ж! Я вже вибрав таких п'ятьдесять горлорізів, що самого чорта не злякаються.

— Жмайле! — каже Іскра, — візьми мене зі собою у цей підземний похід, я можу тобі в пригоді стати.

— Добре. Ось смеркається, ходімо.

Іскра поклепав вірменина по плечі і каже:

— Як добре справишся, то і я дам сто...

*) Морський розбійник.

Вже стало вечоріти. Умовилися ще так, що як почують на замку козацький боєвий оклик, то Сагайдачний піде на приступ із драбинами.

Колуючи далеко поза замком, вірменин повів їх у якусь бічну вузеньку вулицю, аж опинилися перед високим муром. То був опустілий італійський монастир. Пішли трохи далі й потрапили на двері. Вірменин добув ключа й відчинив їх. Ключ обертався тихо. Війшли на просторе монастирське подвір'я. Хоч тут було темно, вірменин йшов певно вперед, наче б у своїй хаті. Звідсіля зайшли до костела, у якому не було вже ні дверей, ні вікон. Вірменин йшов далі напомуцьки. Козаки держалися у п'ятні оден другого за полу. Тепер вожатий викресав огню, засвітив свічку і став роздивлятися по стіні близь престола. Тут у мурі було заглиблення. Він помінив стіну розведеними пальцями руки і натиснув кулаком. Мур на краю заглиблення подався, Вірменин підпер його плечем і відчинилися невеликі дверцята на одного чоловіка.

— Це наша скритка, — каже до Іскри вірменин усміхаючись по чортячому.

— Яка скритка?

— А от що... не одно добує наш брат таким побутом, що, мовляв, люде за це гніваються... Та ходім далі.

За дверцятами були східці вниз. Усіх овіяло гробовим холодом. За козаком, що вів вірменина на мотузі, йшов Іскра з турецьким ганджаром у руці. Тепер засвітили смолоскип. У низу був просторий льох, склеплений із гори. В одній його стороні лежали на купі людські кістяки. Черепи шкирили зуби, наче б усміхалися на привітання невиданих гостей. Козаки відверталися від них із відразою. Лише на вірменина не робило це вражіння. Очевидно він був тут частіше і мав час привикнути до тих кістяків. Звідси зайшли попід низьку аркаду до другого льоху. Тут був кам'яний поміст. Ступання козацьких підкованих чобіт відбивалося якимсь тупим дзвінким відгомонам об мури склепіння, наче б хто в розколений дзвін дзвонив... Аж у вухах лящало.

— Прикажи твоїм людям, — каже Вірменин до Іскри, — щоби ступали легче й не робили гомону.

Іскра зразу цього не завважив, аж тепер помітив, що вожатий ступав по помості легенько, мов кіт.

У цьому другому льохові стояли всілякі скрині. У них було скрите це добро, за яке люде могли погніватися.

Зайшли потім у бічні двері на довгий коридор на чотирох чоловіків завширшки. У стінах видні були темні отвори, чорні і страшні мов очі опира. Йшли тудою досить довго. Наприкінці показалися знову східці, вже спорохнявілі. Вони тріщали під ногами. Йшли в гору. Тут були грубі, ковані залізом двері. Сюди завернув вірменин, і каже до Іскри:

— Двері треба виважити, бо вони зачинені.

У цьому льохові було душне повітря. Дехто став кашляти, бо його душило. Кількох козаків стали підважувати сокирами завіси й повитягали зі спорохнавілих одвірків гаки. — Тепер побачили світло. Огорнула всіх могильна пітьма. Вийняли двері і на них ударила струя свіжого повітря, котра продула їх до тіла.

— Зараз будете на замковому подвір'ю, — каже вірменин. — Я вже своє діло зробив, тепер робіть ви, що знаєте. Держіться добре, бо вас яничари посічуть на мак.

Іскра поставив коло вірменина сторожу, а сам перший пішов у двері. За ним виходило по двох і ставали під стіною. Іскра післяв вістуна до Сагайдачного за підмогою. Він аж тепер побачив усю небезпеку положення. В цьому місці було тьмаво. В головній замковій будівлі горіло світло, так само горів огонь на вершку замкової вежі. По широких стінах замку ходили турецькі ронда. На середині подвір'я стояло турецьке поготівля. Яничари розмовляли між собою. Іскра слухав та не міг нічого зачути.

Він важив, що тепер робити? За мала сила, щоби на яничар ударити, завертати теж небезпечно, бо зробиться рух. Турки можуть помітити двері. „Замало людей узяв — подумав, — треба подождати на підмогу від Сагайдачного. А що буде, як вістун не дійде до отамана? Тими вузкими закрутами йому самому годі би потрапити“.

Та яничари не дали їм довго ждати. Якийсь турецький спагі відстав од гурту і проходжуючись по подвір'ю зайшов аж у той куток і наткнувся на Іскру. Було тут тьмаво і він не пізнав, хоч хвилину йому придивлявся. Узяв їх за своїх.

— Чого тут поставали мов стовпи, чому не йдете на ваші місця?

У відповідь Іскра різнув його ганджаром по шиї. Турок лиш захарчав і повалився на землю. Кількох яничарів підбігло сюди не знаючи, що сталося. Тих стрінула така сама доля. Тепер вже не було змоги скриватися. Козаки кинулися з шаблями на поготівля і стали рубати. Тепер счинився страшний крик. В головному будинкові на проти цього місця заяснів у вікні вогонь. Тепер стало ясно.

Та ще не зміркували Турки, що саме сталося. Тим, що вибігли з замку, здавалося, що яничари між собою підняли бучу. Старшини поспішали заспокоювати, та як тільки котрий наблизився, гинув на шаблях.

Хтось вибіг із смолоскипом, і аж тепер пізнали, з ким діло. На всіх наляг жах. Джаври дісталися в замок, кудюю? Такі оклики лунали скрізь, тепер яничари вибігали з своїх домівок, мов гайвороння на жир.

— Не дайтеся взяти зі заду — кричав Іскра, — відступаймо, і плечима до муру!

Козаки відбивалися шаблями, й відступали поволі назад до того місця, де були двері.

Іскра був певний, що йому тут остання година вибє.

— Ти, Жмайле, спасайся з другими до льоху, — каже Іскра — я вас усіх заслоню собою.

Але ніхто не думав тікати. Всі стали під муром і відбивалися завзято, а яничари налягали мов собаки на дикого кабана, якого не можна із заду зайти. Особливо Іскра і Жмайло стинали голови, котра лиш наблизилася.

Гомін зайшов у город. Сагайдачний лише ждав цього. Рушили драбинники, а за ними військо. Зафурчали в повітря колодки з драбинами на всіх сторонах замкового муру, зачіпались гаки на мур, котрого тепер ніхто не боронив. Усі яничари мов бішені кинулися на зухвалих джаврів. На мурах показалися відразу сотки козачих голів, зіскакували з муру на подвіря. Яничарів взяли із заду.

Іскра побачивши таку підмогу, вдарив тепер вступним боєм на яничарів. Вони не встоялися. Кому поталанило вирватися з цього пекла, крився куди попало.

Поконавши яничарів, козаки розбіглися по замку шукати недобитків та грабувати замок. А було що брати, бо крім зброї й гармат найшли тут військову касу й багато купецького добра. Все те досталось козакам. Такої добичі ніхто не надіявся. Відчинили замкові ворота й сюди увійшов Сагайдачний. Він хотів дознатися, хто ще живий з тих бравих козаків, що увійшли льохом у замок.

Іскра розповів усе й Сагайдачний пішов оглянути цей таємний захід у замок. Зараз у підземеллю стрів сторожу з вірменином.

— Тепер не треба його пильнувати; пустить його, йому зараз треба виплатити, що собі заробив.

— Йому належить 300 дукатів — каже Жмайло.

— Він варта в мене тисячу. Розплатися з ним, Марку, зараз. Є з чого, а ти памятай, що у св. Письмі написано: „тѣмъ прііде, тѣмъ дадіте!“

Коли Іскра переклав йому слова отамана по турецьки, він дуже зрадів, кланявся й дякував, та як дістав гроші, зараз пропав і скрився в льоху за своїми скринями пильнуючи свого добра. Сагайдачний перейшов до того льоху, де стояли скрині.

— Ануте, хлопці, подивіться, чи нема в тих скринях чого годячого для нас, — каже оден козак.

— Не руш! — крикнув Жмайло, заступаючи їм дорогу. — Я дав вірменинові слово, що його добра ніхто не рушить.

Пішли далі й ніхто не бачив, як за скринєю сидів вірменин із блискучими очима. Він стискав судорожно в руці свій затроєний штилет, котрий не знати як знову попав йому в руки.

Сагайдачний задержався довший час у пустому костелі. Козаки посідали на ступнях олтаря й курили люльки. Костел освічували смолоскипи. Сагайдачний оглядав його. Страшна руїна. Вікна повибивані, остали останки колишніх вітражів. Малюнки по

стінах понижені дощем, що плив сюди дірою з криші. Порвані образи лежали в полومаних рамах по землі. Прикраси і різьби славної італійської роботи пооббивані. Престол полуманий, ковчег лежав розбитий подальше. В одній фігурі над престолом сторчало кілька стріл. От як бісурмени тут забавлялися! Від горючих смолоскипів гуляли по стінах дивовижні образи...

Сагайдачний похитав головою над такою зневагою свяченого місця і вийшов. По дорозі питає його Іскра:

— Чи приходив до тебе, Петре, мій вістун за підмогою?

— Не приходив ніхто. Яж би був негаючись післав вам підмогу. Я дуже за вас потерпав...

КАРТА ЧОРНОГО МОРЕА ДО ПОХОДІВ САГАЙДАЧНОГО.

— Не знати, що з ним сталося? Або заблукався, або пропав.

Та невдовзі про це дізналися. Козак лежав неживий у тісній вулиці. Його напали зненацька, бо рани від ножів були із заду. Та на тому ще не кінець. Сердегу ще обезобразили: підрізали горло, виколили очі та обрізали ніс і вуха.

— Це вже зовсім не по лицарськи, — каже Сагайдачний — заберіть хлопці! Його треба по козацьки поховати.

— Такий то орієнтальний звичай, — пояснював Іскра — щоби вбитого ворога ще й покалічити.

— А наш такий звичай, — каже Сагайдачний, — що город треба до тла спалити, а замок зруйнувати. Від цього зачнемо. Підклади, Марку, одну-другу бочку пороху під замком з горючими лютантами. Та перш за все хай трублять у замку збір, щоб усі повиходили. Можна його й підпалити. Так само підпалити город на всіх сторонах, буде нам ясно.

Запалав замок, загоріли в городі доми. Стало ясно мов у день. А на збірному місці лежали цілі купи награбленого добра. Усе те Сагайдачний казав виносити на байдаки.

Козаки відпочивали. Почислили звільнених невольників. Тих було 12 тисяч голів, чоловіків, жінок та дітей. Усіх їх мали розвозити далі мов товарину по невольничих базарах. Вони тепер у всьому помагали козакам. Хто на те вдавсь, брав у руки зброю. Армія Сагайдачного через те побільшала.

— Тепер зробимо так — каже Сагайдачний до Іски. — Бери ти, Іване, твоїх людей і вертайся з добичею морем. Я тут мушу ще часок остатися, треба впорядкувати військо, поправити, що попсувалося, і перебраться знову через Крим. На це треба кілька днів часу. Та я тут безпечний, ти поспішай, бо можуть надплисти з Сінопи та Трапезунту турецькі галяри й заступити тобі дорогу. А з навантаженими добичею суднами не легко оборонятися! — Пращай, друже, дай Боже щасливо на Січ побачитися... Та ще слухай: Ти певно будеш швидше дома, чим я. Так знай, що мене орда на дорозі задержала. Тоді не гаючись збери всю нашу силу і поспішай через Перекіп нам на підмогу. З нами може трапитись дещо негоже.

— Я попливу прямо в лиман і виминати-му всякої стрічі з ворогом.

Розпрощалися. Від пристані гомоніла козацька пісня, а Кафа горіла, мов те огненне море...

КАСІЯН САКОВИЧ,

ректор київських шкіл за Сагайдачного.

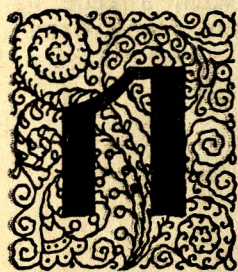
Слово про Запорозжців.

Предки Запорозжців...

„За Олега, російського монарха, пливали
в чолнах по морю і на Царград штурмували.
Їх то предки з російським монархом крестили
Владимиром і в вірі той статечне жили.
При якій і вони так стоять статечне,
же за нею умирати готові кінцево.
Бували межі військом тим князі і пани,
з яких виходили добрі гетьмани.
Яким і той їх гетьман Петро Конашевич бил,
який справ лицерських ділністю всюди сль.
О війську запорозьким кожний може знати,
як воно отчизні єсть потрібно, уважати.
Україна тим військом взагалі зостаєт,
а де запорозьков ніт, татарин впадаєт.
Свідками того суть (ох) міста подольські
і краї подгорські, аж тиж і белзкіє.“

Із „Віршів на жалосний погребъ зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного, гетьмана войска Запорозкого“, виголошених на похороні гетьмана в провідну неділю 1622 р. в Києві.

Суспільна піраміда Галичини під Польщею за Ягайлонів.

Митовсько-руська доба української історії закінчилася Люблинською унією. В добі тій частина українського племені зусиллям польської держави, що на той час складалася була й підвелася на власні ноги, була одірвана від спільної маси, витягнута в склад польських земель і була, мовляв, поглинута Польщею. Землі, що їх та частина західно-українського племені замешкувала, є — Галичина чи Червона Русь, земля Холмсько-Бельська й західне Поділля.

Ці українські землі вабили до себе Поляків своїм дозвіллям та родючими ґрунтами. Людність, що з коліна в коліно завикла жититися тим, що господарила біля землі, вабили не гори Карпати, а річні долини, їхні родючі чорні ґрунти та добрі луки. Просторінь між Дністром і Прутом і взагалі середня Наддністрянщина, де Галичина сумежить із західним Поділлям, ця просторонь на далекій і убогій польській півночі придбала собі легендарну славу своїми на диво родючими ґрунтами. Ось ці саме родючі рівнини й залила кольонізація, не кваплячися на гірську смугу, де українські тубильці, не боячися втручання й прилуки, могли творити своє життя на свою волю.

Зараз же по приєднанню Галичини і Поділля, справжня хвиля польської кольонізації залляла всі українські землі. Що саме несла з собою ця хвиля, про це ми маємо докладне, хоч і однобічне розуміння. Польща подарувала цим тільки що набутих землям силу шляхти, що їй очевидно ні на чому і ні на кому було сидіти на своїй батьківщині. Чи йшов за шляхтою й кметь, і коли йшов, та в якій саме пропорції, — про це в джерелах не має жадного слова; безсумнівно що сама ця шляхта в чималій мірі складалася з справжнього землеробського елементу. Адже така

*) Олександра Яковлівна Єфименко, була московського походження з північної архангельської губернії і звалася Ставровська. В 1870. р. вийшла заміж за українського політичного заслання Петра Савича Єфименка. Олександра Як. не вчилася в жадній вищій школі, а була сама професором Петербурського Жіночого Університету і одержала за свої наукові праці ступень почесного доктора російської історії у 1910. р. од харківського університету. Вона була першою жінкою в Росії і на Україні, що одержала цей докторат. Історії України присвятила Олександра Як. багато наукових розвідок. Спеціально займала її історія західно-українських земель у злуці з Литвою і під Польщею. В пізніших літах переїхала Олександра Як. на Україну, й Україна стала її другою дорогою Батьківщиною, як для письменниці Марко Вовчок. Згинула вона в 1918 р. враз з дочкою загибалами в часі революції. „Історію Українського Народу“ написала Єфименко під кутом соціально-економічного погляду. Видало її радянське Державне Видавництво України у Харкові під редакцією академіка Д. І. Багалія в 1922 р., звідки й містимо нашу статтю.

дрібна шляхта, як „мазовшани“ тоб-то шляхта Мазовша, що залляла головним чином сусідню Белзьку землю, звичайно, у себе на батьківщині була більш землеробським, ніж землевласницьким елементом. Йшли на родючі українські ґрунти й зовсім безземельні шляхтичі, ті привелейовані слуги, що задержалися при дворах королів та вельмож, як недобитки колишньої дружини; в числі цих виходнів були не тільки Поляки, але й Німці і Угри й Волохи. Але й представники тих родів, що мали в себе на батьківщині, в Польщі й Шлеську, і значіння і вплив, також охочо-

Православна катедра Пр. Богородиці у Холмі, де похований гал. король Данило-1264 р., перемінена в 1924 р. на римо-католицький костел.

виходили на набуті нові українські землі, сподіючися вилізти таким чином на верховину суспільної піраміди. І справді на Червоній Русі та на Поділлі вибуяло те справжнє польське магнатство, що пізніше в своїй руці держало історичну долю Польщі. Українські ґрунти вигодували всіх отсих Одровонжів, Тарновських, Сеніцьких, Гербуртів, Тарлів, дещо пізніше Потоцьких, Любомирських, Собеських, нарешті Язловецьких і Бучацьких: проте два останні роди, що виявили тільки діяльності й енергії в справі військової оборони Поділля, що завше жило під загрозою нападів степових хижаків, були, здається, українського походження.

Коли між польською шляхтою, що посунула на Русь, була й дрібна землеробська шляхта, то, звичайно, кидала вона свою

батьківщину, не для того, щоб власними руками господарити біля землі: пошана, що з нею ставляється до хліборобства відома легенда про короля Пяста, блідла й тратила свою силу на тій соціальній високості, що на неї висунулася шляхта. Шляхтич був повним власником землі, що біля неї господарили його кмети; він мав право на свою волю розпоряджатися цим майном: продавати, міняти, дарувати; він мав судову владу над населенням цієї землі, всі податки й відбутки, що ними кмети раніш обов'язані були державі, ішли тепер на користь власникові. Так званою Кошицькою угодою, що нею Людвик Угорський виторгував у шляхти польський стіл для своєї дочки, шляхтич обов'язувався лише давати з кожного лану землі два гроші до скарбу — і все. Розуміється, що на плечах шляхти лежала воєнна повинність, чим тільки й пояснювалися шляхетські пільги, але навіть і свою воєнну повинність польська шляхта встигла значно обмежити, як що до часу так і до території („не бути в поході більше шести днів, не ходити поза межі держав“).

Польський шляхтич ішов на Русь, щоби здійснити всю ту повноту своїх прав, що для здійснення їх на батьківщині не було дозволів і сприятливих матеріяльних умовин. Але тут він зустрічався з тубильною вищою верствою, з боярством. Галицьке боярство мало часами велике значіння, держучи управу землі в своїй руці; але проте воно нічим посутнім не відрізнялося від боярства інших українських земель. На вищих шарах цієї соціальної групи лежала організація оборони й управи землі; ниші шари непомітно спливалися з усією народною масою. Прилучення цих земель до Польщі з початку не внесло в місцеві соціальні відношення ніяких посутніх змін: воно лишень розчистило широкий шлях еміграції польської шляхти. Але з цього факту вже самі по собі вирости нові умовини. Польський король, тепер необмежений пан цих українських земель, цілком природно вважав за краще роздавати польській шляхті, що за тим тільки й прилізла сюди, уряди й землі, що доти були виключно в руках місцевого боярства; таким чином, боярство відсувалося на задній план без відбирання прав і без ніякого прямого насильства. Впливовіша частина галицького боярства увійшла в склад керуючої верстви, поруч з польською шляхтою, звичайно лишень та частина, що не виявляла опозиційности до польської влади та нового ладу; мабуть такого походження були Бучацькі й Язловецькі, а в усякому разі Ходоровські, Лопатки, Кордієвичі. Маса боярства менш впливова, відсунута була польською хвилею туди, відкіль вона й вийшла, в народ; лишень окремі одиниці залишилися на соціальній високості, ті, що встигли прилучитися до шляхетства чи шлюбом, чи яким документом, де вони чи який їхній родич, предок був називаний *pobilis* і т. д.

Але стан річей в прилучених Польщею українських землях був такий, що вимагав особливої уваги і надзвичайних заходів: небезпека загрожувала і з заходу, з боку Угорщини, і зі сходу з боку Литви, а головне, завше з півдня, з боку Татар. Потреба в пильній військовій обороні змушувала королів обмежувати права й привілеї шляхти. Правда, як окремим особам, так і цілим шля-

хетським родам, вони надавали силу земель і урядів: Спитко Мельштинський наприкінці XIV. ст. одержав все західне Поділля й був тут прямим наступником руських удільних князів; Одровонжі, у першій половині XV. ст., так заволоділи львівською землею, її замками й найважливішими урядами, що населенню довелося виявити силу енергії, щоб визволитися зпід влади цього ненависного роду. І проте кожне земельне надання було зв'язане з такими саме обмеженнями: хто одержував землю, той мусів був не тільки нести шляхетську службу власною особою, але й повинен був поставити з своєї території зазначену кількість озброєного люду, при чому навіть характер зброї був докладно зазначений. Хоч надані землі й поступали у власність шляхтича, всеж таки на продажу, міну, то що, потрібна була згода королівської влади. Такі обмеження наближали ці надання до „держання“ литовсько-руського боярства. Але польське шляхетство, що добре знало смак земельної власності, не могло згодитися на такий стан, що знов ставляв його на нижчу, перейдену ним, соціальну ступінь. І ось Єдлинський привилей, виданий Ягайлом (1433. р.) зрівнює права шляхти українських земель з правами шляхти польської.

Єдлинський привилей має значіння зворотного пункту в історії українських земель, прилучених до Польщі. Річ у тім, що він зв'язав привилейованість з релігією: права польського шляхетства і його вольности надавалися лишень католикам, православні-ж представники вищої верстви залишалися при старих обмеженнях, як що до особи, так і до майна; їхні воєнні обов'язки були куди важчі, вони на рівні з міщанством мали будувати й відбудовувати замки, вони мусіли були платити зі своїх земель грошові податки й давати данину натурою. В той час як анальоїчний з Єдлинським, Городельський привилей, наданий тим же Ягайлом, щоб повернути до католицизму литовсько-руське боярство, залишився цілком мертвою буквою, привилей Єдлинський став законодавчим актом великої практичної ваги: таку силу мають фактичні відношення. Пройшло яких там сто років по виданню Єдлинського привилею і в Галицькій Русі, серед її вищої верстви, уже не було більше православних: усі українські бояри перейшли до католицької віри, щоб придбати й собі шляхетських прав. Але цього мало: привилейованість і католицизм стали синонімами й у інших сферах життя. Так наприклад, міста мали Магдебурське право — Львів уже з половини XIV. ст. (1356. р.), — значить були цілком самостійними громадами, що мали самоврядування й усі свої внутрішні справи вирішували самі. Проте, політика польського уряду встигла і тут відтиснути українських міщан на задній плян. По де-яких містах, як, наприклад у Львові, Магдебурське право надавалося лишень тим, хто жив в городі в тіснішій розумінню цього слова, між мурами; хто жив поза мурами на підварках, — той не мав користуватися Магдебурським правом; між мурами-ж мешкали переважно чужоземці — Німці, Поляки, Жида, Вірмени. Таким чином вже з початку XV. століття не видно більше у Львові бурмістрів й інших міських урядників з українського міщанства. По інших містах, де не було такої територіальної відокремленості україн-

ського міщанства від чужоземного, православні „схізматика“ по самому тексту привилея на Магдебурське право, не мали ним користуватися. Православ'є стало прикметою нижчого, підлеглого стану, набуло тут уже з XV. століття того характеру „хлопської віри“, що воно на території Литовсько-Руської держави набуває собі куди пізніше, через два століття.

Зрозуміла річ, що і стан православної церкви не був вільним і забезпеченим. З початку православна віра, як пануюча віра населення, о стільки звертала на себе увагу державної влади, що Казимир Великий добився навіть того, що українські землі його держави мали деякий час окремого митрополита. Але справа круто міняється від часів Ягайла. Католицьке духовенство заводить свої епархії на місцях епархій православних, здобуває собі головні православні катедри й їх маєтність; не тільки нема вже балачок про галицького митрополита, але зникають навіть єпископи, так що православні мусіли були по своїм церковним справам їздити за кордон.

Тільки на початку XVI. століття, від часів Жигмонта I-го знов з'являється галицький єпископ, хоч утиски православних як і раніше йдуть своєю чергою. Щоб зхарактеризувати тодішний стан православної церкви й віри православної, досить сказати от що: православні мусіли були платити десятину на користь католицької церкви; православні попи не звільнялися від податків та повинностей (робіт) як і інші кмети.

По силі шляхетських прав, що надавалися Єдлинським привилеєм вищій верстві українських земель, право власности на землю, що нею володіли доти кмети, переходило до шляхти. Тим самим хліборобська людність ще навіть по Вислицькому статуту Казимира Великого напіввільна, попадала на ту небезпечну стежку, що йдучи нею вона мусіла була незабаром звалитися у провалля майже рабського стану. Але не вся хліборобська людність українських земель Польщі попала в цей фатальний вир. На Карпатських підгір'ях, в південній Галичині заховалися самостійні громади, що не підпали під впливи польського права. Були це селища пастухів, що сиділи на так званім волоськім праві, маючи своїх власних „князів“. Здається, з початку на сім праві сиділи виходні з Молдави; але сиділи на ній і українські верховинці. Частина хліборобської людности заховала свою волю^{ть} тому, що сиділа на німецькім солтиськім праві; хоч солтис (к^ю мецький вїйт, фогт), що ніс за своє селище службу і мав матримоніальні права над населенням, що зближали його стан з станом шляхотським, але вже-ж таки земля, ця основа усіх прав хлібороба, залишилася власністю населення.

Може саме ця обставина — те, що поруч з населенням, пригніченим панами, існувала людність, що до певної міри заховала свою волю — і викликала те, що український кмет ніяк не міг звикнути до нової для нього панської кормиги, намагаючися озброєною рукою зламати те легальне насильство, що його спіткало. XV. вік, вік видання Єдлинського привилею і практичного переведення його в життя в Галицькій Русі, був у купі з тим і віком селянських повстань. По свідочтву польських

літописів, людність знімалася з місця, села і містечка безлюдніли так, що заселені колись місця ставали чистою пусткою. Людність ішла за кордон спрягалася там з Татарами й Волохами, у купі з ними повертала назад, щоб спустошити тепер свою стару батьківщину, де вона не мала вже власного місця. Тут на Червоній Русі, і саме в ті часи, вперше прикладається до тих втікачів, що шукали волі, помсти в татарських степах, слово „козак“, — те слово, що стало пізніш і на іншій українській території, синонімом кривавого протесту проти усього польського, шляхетського, католицького, — прикладається польським літописцем Длугошем. Таким робом історія Галицької України є стислим, а значить, блідим і черствим за браком історичного освітлення й тих фарб, що воно надає, жерелом і початком тих подій, що мали місце відтак на Великій Україні (козацькі революції).

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

До чого змушувано Українців у Львові з кінцем XVI. ст.

З православної сторони так вичисляли кривди, які їм приходилося терпіти у Львові від католиків: Міські влади кличуть їх попів перед свій суд і за неставлення беруть до вязниці братчиків. Наказують попам приносити їм до дому якісь дарунки. Забороняють попам переходити через ринок з св. тайнами до хорих з засвіченими свічками і в ризах. Не дозволяють нести мертвих через ринок з процесією по обряду грецької віри. Не дозволяють ходити в свята з процесією, з хрестами з міської церкви на передмістя. Дітям з грецької школи не дозволяють „ніяких ремісій“, забороняють їм у вербну неділю іти через ринок з квітами і співанням „осанна в вишніх“. Школярів убогих „мендиків“ (прошаків) б'ють по вулицях, затягають до своєї школи й там збиткуються. Убогих жебраків наших випихають з домів своїх. Набігають в ночі на нову братську церкву, що будувалася тоді, нищать інструменти, паскудять, навіть на олтар. Не приймають православних до ремесла, забороняють їх визволити з науки. Русинів, що служать у католиках, примушують ходити до костела, впихають їм мясо в рот підчас посту, мордують за те, що вони ходять до своєї церкви. Зведених на католицтво, коли б хотіли вернутися назад до своєї віри, мучать, мордують і до вязниці дають. Змушувати свята по новому календарю. В свята по старому календарю ви-на роботу господарів і челядь, беруть кари і саджають до вязниці. З ка-едри костельної й на релігійну перед всіма називають нас поганями й хулять на-лі святині церковні; забороняють дзвонити в нашій церкві відповідно до наших по-рядків, а в свята нового календаря не дозволяють дзвонити скорше ніж вони почнуть, і т. д.

(„Культурно-Національний рух на Україні в XVI—XVII. в.“)

ВІКТОР ГЮГО.

З Л И Д Н І.

(З французької мови).

Ніч темна, бурхлива. У вбогій рибальській хатчині сидить біля вогню Жані й латає старе вітрило з грубого полотна. Вона чує, як свистить та віє вітер, як тарабанить у шибки дощ, як гудуть, хлюпаючи й розбиваючись об беріг, хвилі... На дворі шумить негода — темно, холодно. В убогій рибальській хатчині тепло і захисно. Земляна долівка чисто виметена; в печі шумить хмиз і палає вогонь; на полиці полискує чисто вимитий посуд. У глибині кімнати старе ліжко із спущеною білою запоною, а на великому ліжнику, простеленому долі, солодко сплять пятеро маленьких діток, приспаних гуркотом океану. Чоловік Жані тепер на морі; він поїхав ловити рибу. Страшно виїзжати на море в таку темну, холодну, бурхливу ніч, але що маєш робити? Не пускати ж рідню в старці. Чує Жані гуркіт океану й стогін вітру; коли-не-коли долітає пронизливе кигикання чайки. А дощ усе йде та йде. Моторошно Жані. Їй ввижаються страшні картини корабельної катастрофи: розбитий об скелі корабель, потопаючі моряки... Жах...

Старий, дерев'яний годинник з хрипливим боєм мірно цоккає: цок-цок-цок... Діти сплять.

Жані замислюється. Так, не легко їм живеться. Чоловік не жалує себе, в холод і бурю пускається на море, наражає себе що-хвилі на тисячу небезпек. Вона сидить зраня й до вечора за працею. І що ж? Чи великий їхній заробіток? Маленькі діти її бігають босі в літку й зимою; про пшеничний хліб і мріяти нема чого — добре, коли вистачає на житній. Правда, трапляється іноді й риба. Богови дяка ще, що діти здорові. О, Господи, як реве океан, як завиває вітер! Де-то він тепер? Захисти його, Господи, спаси й помилуй!

Спати ще рано. Жані встає, запиняється грубою хусткою, запалює ліхтар і виходить на вулицю поглянути, чи не вертається чоловік, чи не стихає море, чи не розвидняється, чи горить світло в маякові.

Темно. Йде дрібний, рясний дощ. Наприкінці села, при самому березі океану, стоїть стара зруйнована хата з похиленими чорними стінами, із старими дверима. Вітер особливо люто нападає на цю злиднену хатку, ніби хоче змести її, а двері риплять і стогнуть, і гнила солома на покрівлі гамотить, ніби благає помилування. Жані спинилася на порозі хати й зазирнула в косе віконце. В хаті темно. „Треба поглянути на бідну хору“ — подумала Жані — „я зовсім занедбала її. Чоловік казав, що знова їй було гірше. Вона цілком сама. Нікому доглянути її“.

І Жані постукала в двері; послухала... В хаті тиша. Ніхто не озивається.

„Бідолаха!“ — мислить Жані, стоячи на порозі. — „Як його слабувати, коли самій треба годувати семю! Правда, що в неї тільки двоє діток; але ж вона вдова і вся праця, всі турботи складаються лише на неї саму. А тут ще хвороба. Ох, лихо!“

Вона постукала ще й ще. Все не було відповіді.

— „А гов, сусідко!“ — гукнула Жані й подумала: — „От заснула й не добудишся!“

Вітер завивав так само. Жані починає вже здригатися від холоду й вохкості. Вона хоче вже йти до дому; аж раптом дужий порив вітру, який ледви не зідрав з неї хустки, труснув старими дверима, й вони самі відчинилися. Жані переступила поріг і ввійшла. Її ліхтар освітлив середину понурої мовчазної хати. Тут було вохко й холодно як і на вулиці; давно, видно, вже в хаті не топлено; в багатьох місцях крізь стріхи дош лле, як крізь сито. Біля стіни, просто проти дверей, на купі брудної соломи, лежить труп помершої вдови. Голова запала назад, на холодному синьому обличчі з нестуленим ротом застиг вираз жаху й розпуки. Бліда, мертва рука, ніби простяглася за чимсь, упала й звисла з соломи. На два кроки від тіла матери, у нужденній колисці двоє маленьких діток, бліденьких, але кучерявих і повновидих; вони скорчилися і притулилися оден до одного білявими голівками, сплять міцно і безжурно, не зважаючи на близькість мерця й ревіння бурі. Коноючи, мати встигла загорнути їм ніжки великою старою хустиною й накрити їх своєю одежиною. Оден хлопчик підклав під шічку пухляве рученя; другий — втиснувся личеньком у шию братові. Подих їх рівний і спокійний, здавалося, вони сплять так солодко й міцно, що ніхто не розбудить їх. А буря все не стихає, виє, реве... Ось крапля дощу крізь стріху впала на чоло покійниці й скотилася на холодну щоку — ніби сльоза на її журливо прикривленому обличчі.

Жані біжить до дому бігцем. Вона несе щось під плащем. Серце її дуже колотиться; вона не зважається озирнутись назад, ніби хтось гониться за нею. Чи не вкрала вона чого у покійниці?

Дома вона кладе оберемок на ліжко й похапцем засмикує запону. Потім вона бере стільчик, ставить його біля ліжка і сідає, схиляючись головою до подушок. Вона бліда й схвильована. Ніби мучить її сумління, дорікає в чімсь. Иноді вириваються з неї уривчасті виклики: „Що то він скаже?... Що я накоїла? Це не жарт, — пятеро дітей — мало він мав з ними клопоту. Це він? Ні, ні ще!... І навіщо було брати!... Коли він мене побє за це — по заслугі, так мені й треба... Ось він... Ну, та й краше!“

Двері рипнули, ніби хтось увійшов. Жані здригнулася й підвелася з стільця.

„Ні, знову нікого. Господи, навіщо я це зробила? Як я йому тепер у вічі гляну?..“ І Жані замислюється й довго сидить мовчки біля ліжка, поглиблена в думку.

Дош утих; розвиднілося, але вітер гуде й океан реве по давньому. Раптом двері розчинилися, в хату вдерся струмок свіжого морського повітря, й високий смуглявий рибалка, волочучи за собою мокрі порвані сіти, вступає в хату із словами:

— Ось і я, Жані!

— Ах, це ти! — каже Жані й зупиняється, не наважуючись піднести на нього очей.

— Ну й нічка! Страхіття!

— Так, так, погода була жахлива. Ну, а як з рибою?

— Зле, цілком зле! Нічого не зловив. Тільки сіти порвав. Погано, погано!... Та я тобі скажу й негода-ж була! Здається, такої ночі я не пригадую. Вітер ревів, як сатана, жбурляв моїм човном, як мячем. Я вже думав, що линва порвалася, а човен сідає на дно. Яка там риба! Богові дякувати, що живий до дому вернувся... Ну, а що ти тут без мене робила? — Робалка зволік сіти до хати й сів біля печи.

— Я?... — мовила Жані, полотніючи. — Та що ж, я сиділа, шила... Вітер так вив, що страшно робилося. Боялася за тебе.

— Так, так, — промовив чоловік — погода пекельно мерзенна! Але що зробиш?

Обоє помовчали.

Потім Жані, нерішучо, тремтючи й боязко, як винувата, сказала:

— А знаєш: сусідка Сімон померла. Не знаю, коли вона сконала: певно ще вчора, після того, як ти відвідав її. Тяжко їй було вмирати. Та й за діток певно, серце боліло. Адже ж у неї лишилося двойко малесеньких... Один ще не балакає, а другий ледви починає суватись...

Жані замовкла. Рибалка похмурився, добре, отверте обличчя його зробилося поважне і заклопотане.

— Ось так штука! — мовить він урешті, чухаючи потилицю. — Ну, та що ж робити! Доводиться взяти, а то прокинутись, як то воно їм з покійницею? Ну, та що вже, якось перебідуємо! Рушай вже швиденько!

Але Жані ані з місця.

— Чого ж ти? Не подобається? Боїшся, не хочеш узяти їх? Що з тобою, Жані?

Жані встала, мовчки підвела чоловіка до ліжка й смикнула запону...

Там лежали діти покійної сусідки й спали так само міцно безжурно.

(Переклад Вол. Тулюпи.)

(М. ІРЧАН.)*

М А Т И.

ах таємний перед невідомим мучив її днями і ночами. Вона спрацьованими руками гладила в п'яті своє обличчя, гейби хотіла найти якусь зміну в ньому. Але не находила нічого і чорна ніч ставала тихим — місячним вечером. Бачила себе дівчинкою, в якої чорні коси гоїдалися ліниво, а на обличчю не згасав безжурний усміх. І все це було так недавно! Видається, що недавно... Спомини юних літ, які ніколи не повернуться назад...

Цвіли вишні, цвіли черешні, десь там в далеких селах, в багатьох селах. Вона не знає села, бо родило її місто і в залізних обіймах держить її місто. Але в цей час цвітуть в далеких селах вишні, цвітуть черешні. І ще щось, але вона не знає...

В неї на грудях камінь, ціла камінна скеля. І забуває вона, що весна розстеляє свою зелену скатерть, що завітчана квітками родить надії... Її тяжко, хоч вона намагається не думати про це...

Цвітуть вишні, цвітуть черешні, десь там в далеких селах, в багатьох селах...

А вона лежить на простенькій постелі в своїй одинокій кімнатці і спати не може...

Цвіли вишні, цвіли черешні, і розцвіталася вона... Молоді груди вдихали дим і порошок, а вона сміялася, бо розцвіталася... Це було колись.

Колись. Гей — гей — колись...

Проходила молодість її в гамірній фабриці, в брудній-задушливій фабриці, а вона сміялася, бо розцвіталася... Колись...

А як цвіли вишні, як цвіли черешні, вона в тихій вечір задрожала біля нього. Томив її перший, назнаний поцілунок і вона забувала про світ цілий. А він брав голову її в руки, відкидав кучеряві сплети з високого чола і питав тихо, питав дуже тихо:

*) М. Ірчан, (власне імя Андрій Бабюк), пролетарський письменник, який пробував на еміграції в Чехії, а в жовтні 1923. р. переїхав до Америки. Українське робітництво Америки дуже щиро привитало його приїзд. Ірчан проявляє тепер живу діяльність серед українського робітництва. З під його пера виходять драми з життя українських робітників і з трагедії української національної революції по обох боках Збруча. — І так у 1923. році появились накладом „Українських Робітничих Вістей“ у Вінніпегу чотири книжки, котрі розхоплено, бо дотикають вони наших свіжих ран і положення. А книжками тими є: „Дванайцять“, драма в 5-ох діях з життя повстанчої ватаги у Східній Галичині в місяці жовтні—листопаді 1922. р. (підчас виборів до варшавського союму); „Безробітні“, драма в 3-ох діях; „Іх білі“, драматичний етюд і „Нежданий гість“, драматичний етюд з революції 1917 р. В тімже 1923 р. вийшли у Берліні тогож автора „Фільми революції“, — нариси й новелі. — Ред.

— Ти чія?

А вона ще тихше, тихше соромливо:

— Твоя.

Тоді цвіли вишні, вишні і черешні і був тихий вечір, як тиха розмова. Як тиха розмова...

Це було колись. Колись. Гей — гей — колись.

Потім мчалися дні, як вода безслідно, а вона росла, росла розцвіталась. Прийшло третє літо, прийшло літо і вона щаслива почувала від всіх:

— Ти вже жінка.

Ах як було гарно і як соромливо. Вона — жінка, а він — чоловік.

Зажили в малій хатці, в невеликій кімнаті. Вона — жінка, він — чоловік. В серці цвіла весна, така гарна весна і вони були, як малі діти. Але він вже чоловік, а вона — жінка...

В день на роботі, вечером разом. І десь пропадала журба, десь пропадало горе. Він в день під землею, вона в брудній фабриці. А прийдуть вечером до дому і змучені обличчя щасливо сміються.

Насунула осінь, хмура осінь. То плаче дощами, то злиться вітрами. Хмура осінь. Але в них — весна. Він в день під землею вугілля копає, вона на фабриці шие-вишиває. І байдуже, що тяжко, як в серці весна!

Потім осінь гірше дощами полила, гейби гнівна була, що кінець її. Тихо-непомітно відкись зима прийшла. Біла-біла зима, як княгиня яка.

Ой зима!

Вона тямить вечір, незабутній вечір.

Обоє прийшли з роботи і її було тяжко на серці. А він ніжно голубив її зажурену голову і тихо мовив:

— Тільки не сумуй, не журися... Все буде гарно. В мене сила і здоров'я, а в обоїх нас щастя. Я під землею, як вугіль копаю, як силу свою на хліб-гріш міняю, думаю про тебе, думаю про тебе, думаю про нас. А ти не журися. Ось загляне вже швидко сонце весни і знов розцвітуться вишні і черешні, а в нас буде хлопчик, такий малесенький хлопчик...

І обоє якомсь радісно сміялися. Вона боялась і раділа.

— А може дівчинка? — питала.

— Нехай і дівчинка! — говорив він і тоді пропадав кудись невідомий сум.

Це було в той вечір, в той незабутній вечір...

А на другий день... На другий день...

О, як не хочеться згадувати. Ось вона зараз ховає обличчя в білу подушку і не хоче згадувати, не хоче нічого знати. Але очі, ой ті очі, плачуть і в темноті бачуть.

Її покликали з фабрики до дому і вона побігла, вона зрозуміла: „Щось страшне скоїлось“.

В бідній хаті, незамітній хаті, там, де цвіло щастя двох душ молодих — розстелилась смуга тай чорного горя, горя і нещастя...

Глянула з порога і тихо упала, як квітка у полі підчас сіно-косу. І почула бідна, що серце урвалось, і почула близько, як люде шептали:

— Вона вже вдовиця...

На постелі білій, що кровю стікала, лежав він прикритий, мертвий-непорушний. Підповзла до нього — (доріжка в сльозах) — білу скатерть зняла і в міцних обіймах здавив її жах... В очі заглядала, та очей... не було... Голова розбита, чорний камінь в ній...

У глибокій шахті, ненадійно-скрито, смерть його найшла. Смерть — земля глибока...

...Робітнича доле, яка ти жорстока!

Здрігнулася ціла, у споминах ніби заснула. Ой, як тяжко одній, вдовиці молодій! Чорний смуток, чорний біль, в хаті пусто, в хаті сіро і не жде вона нікого? Нікого? Ні! Ні! В її лоні до-зріває друге щастя, другий біль... Вона знає... Дожидає...

...Цвітуть десь вишні, цвітуть черешні, десь там в далеких селах, в багатьох селах...

А вона лежить окутана ніччю і споминами, тай спати не може.

Таємний жах перед невідомим мучить її днями й ночами. Вона — буде матір'ю. Молодою матір'ю-вдовицею...

* * *

Так мучилась ночами, так мучилась днями. А ось як черешні білий квіт ронили, вона вже в колісці сина голубила. Сина-сироту...

Сиділа над ним, тай мовчки дивилась й згадувала батька, що не діждався сина... Чим більше вдивлялась, її видавалося, що син цей такий-же, як був він колись... Такі ж чорні очі, такий усміх любий, тільки рученятка дрібні і малі...

...Ой сину, сину бідні ми обоє... Сину мій єдиний, горе нам одним...

Пливуть рікою дні вдовиці-мати. Ростає разом з днями і син-сирота.

А мати — до груди його пригортає, у личко маленьке в день в ніч заглядає, кормить, доглядає. Для неї синочок, що не пізнав батька, найбільша надія, щастя одиноке. Вона його горне, міцно пригортає, неначе боїться, що щастя втече. Й задивлена в нього тихо промовляє:

— Ой люлі-люлі, синочку ти мій... Виростеш і підеш у широкий світ. А в світі не найдеш ти долі своєї, бо доля, мій синку, у тюрмах, в землі... І підеш, як батько, блукати світами і підеш під землю вугілля копати. І може як батька, придавить земля...

Ой ні мій синку, ой ні золотий!...

Виростай здоровий, міцніший від всіх. Нехай в очах твоїх вогонь запалає, нехай серце твоє пощади не знає, для тих, що не щадять і нас...

Ой вирости синку в местника грізного й добудь нашу долю з тюрем, зпід землі. І обєднай сину нові міліони, що не знають світла, коротають дні...

Ой люлі-люлі, синочку ти мій...

Караємся тяжко на цім білім світі, ось і ми обоє, сину безталанний... А таких у світі багато-багато. Та бідні й нещасні живуть у надії, що й їм сонце ясне привітно засвітить. Кожний буде рівний, рівний і щасливий, і не буде знати, що голод, що плач...

Ой люлі-люлі, синочку ти мій...

Колишу я тебе на руках дитино, а руки ті бідні, неначе старі. Кормлю тебе сину, сину безталанний, а у грудях мучить ненависний біль. І пеш ти, дитино, кров мою з болем, виростеш дитино з цим болем тяжким. І будеш мій сину, сину мій коханий, местником завзятим, грізним і страшним. Як не мені, то хоч тобі, усміхнуться ясні дні...

Ой люлі-люлі, синочку ти мій...

Вільне і рівне життя для всіх, що томляться сьогодні, прийде мій сину незадовго. Мусить прийти. Колись...

Гей — гей — колись.

...Ти заснув?

Любий мій!

Загорну я тебе в серпанок мрій і спи тихенько, спи...

Ой люлі-люлі, сину мій...

І. Л. ПЕРЕЦ.

Сім добрих літ.

(З єврейської мови).

Історія, що сталася в Турбині.

Жив колись в Турбині носильщик, на ймення Товій. І був він дуже бідний. Одного разу, в четвер, стоїть він на базарі підіткнувши поли під мотузку і виглядає, звідки прийде йому поміч, — чи не буде йому заробітку для святої суботи. А крамниці, як на те, стоять порожні. Ніхто не входить, ніхто не виходить. Не видко покупців, щоб довелося їм однести що-небудь. Підводить бідолаха очі на небо з молитвою, щоб не мати йому, борони Боже, сумної суботи та щоб жінці його Сарі та й діткам його не довелося голодувати ради свята...

І коли він так молився, чує він, як хтось потягнув його ззаду за полу. Озирнувся він і бачить перед собою німчика в мисливсьькому убранні, з пером на капелюсі, з зеленою оторочкою на куртці. І говорить, йому німець:

— Слухай, Товію, суджено тобі сім добрих літ, сім літ щастя, гаразду і великого грошового скарбу. Але від тебе залежить, коли ти хочеш цих семи літ достатку. Хочеш — тобі ще сьогодні засяє твоє щастя і перше, ніж сонце, що зараз у тебе над головою, зайде, ти зможеш купити весь Турбин з усією його околицею. Але скінчиться сім літ і ти знову станеш таким бідарем, як був. А хочеш, — то ці добрі благословенні часи настануть лиш наприкінці твого життя, і ти підеш з цього світу найбільшим богатирем.

Був же-ж то, як виявилось потім, пророк Ілія, що з'яв на себе, як звичайно образ чужоземця. Але Товій думав проте, що це звичайний собі чарівник, і одповів йому:

— Любий мій німче, дай мені спокій! Я, не тобі кажучи, дуже бідний і нема чим мені справити суботи, та й нема в мене чим заплатити за твою працю і твої поради.

Коли ж німець не одійшов, а повторив свої слова раз, і вдруге, і втретє, Товієви запали ті слова в голову, і одповідає він йому:

— Знаєш, любий німче, коли ти справді турбуєшся про мене, а не глузуєш тільки над моєю бідністю, коли ти справді ждеш моєї згоди, так я тобі скажу от що:

— Маю я звичай про всяку справу, що маю робити, порадитись перше з жінкою моєю Сарою, і без її я не можу дати тобі певної відповіді.

І каже німець, що це добре діло — радитися з жінкою і каже йому піти й переговорити з нею, а він, німець, буде стояти на сім місці і ждати відповіді.

Товій ще раз озирається на всі боки: заробітку не видко. Думає він, що він може тут втратити. Піде він до дому і поспитає. Випустив він поли та й пішов аж за місто, де жив за малим не коло самого поля, в убогій землянці...

Сара, побачивши його крізь одчинені двері (діло було в літку), вибігла до нього на зустріч з великою радістю: вона думала, що Товій приніс почин на суботу.

Але він каже їй:

— Ні, Сара, Господь — нехай благословиться Його наймення — ще не послав мені заробітку.

— Але до мене з'явився якийсь німець.

І він переказує Сарі: так і так, — прийшов до мене німець і каже, що суджено їм сім літ достатку й од нього залежить, коли ці добрі роки мають наступити: зараз, чи перед смертю. І от він питає її: коли.

Сара, не довго думаючи, каже:

— Іди-ж, дружино моя, і скажи німцеві, що ти хочеш семи літ достатку зараз.

— Чому, Сара? — питає здивований Товій. — Після семи літ ми-ж знов збідніємо, а тому, хто збіднів, гірше жити, ніж звичайному бідареви.

— Не турбуйся, друже мій, про майбутнє. Покиль бери, що дають. Говори: „Благословен Господь що-дня“. До тогож треба платити за дітей учителям: їх прогнали з школи і тепер вони бють байдики, граються на піску.

Цих слів було доволі, щоб Товій побіг до німця з твердою постановою просити, щоб сім добрих літ почалися негайно.

І говорить йому німець:

— Подумай но, Товію, тепер ти здоровий і дужий і можеш заробити, коли більше, коли менше... Але що буде, коли ти постарієшся, збіднієш і не стане в тебе такої снаги для праці...

Одповідає йому Товій:

— Слухай, німче. Жінка моя Сара хоче зараз. По-перше, говорить вона: „Благословенний Господь що-денно“ і тому нема чого дбати про грядущий день; а по друге, дітей вигнано з школи.

— Коли так, — каже йому німчик — то йди до дому. І перше, ніж ти дійдеш до хати, — розбагатієш!

Хочеться йому спитати, що саме буде, як сім років скінчаться, але німець тимчасом шез.

Іде він, Товій, до дому. А жив він, як уже сказано, за містом, мало не на самому полі. Підходить до хати, коли глянув: діти граються за хатою в пісочку.

Підходить він і бачить, що вони достають з ямки не пісок, а чисте золото, справжнє червоне золото... Ясно, що ні про що вже не треба думати: почалися дні, сім літ достатку.

* * *

Але час летить, як стріла з луку, і сім літ скоро проходять. І з'являється німчик об'явити Товієви, що сім літ скінчилися, і сьогодні ввечері увійде золото в землю; і те золото, що в хаті і навіть те, що він міг приховати в людей.

І застає він Товію як і перше на базарі. Стоїть він, як сім літ тому, і так само поли під мотузкою — дожидає заробітку. І каже йому німчик: „Слухай, Товію, сім літ минулося“...

Одповідає йому Товій: „Іди й скажи про це жінці моїй Сарі, бо всі скарби всі ці роки були в неї на руках“.

Ідуть вони в двох за місто і приходять до тієї самої землянки на полі і застають Сару перед дверима. Одягнена вона так само убого, як сім літ тому, але обличчя її тепер усміхається.

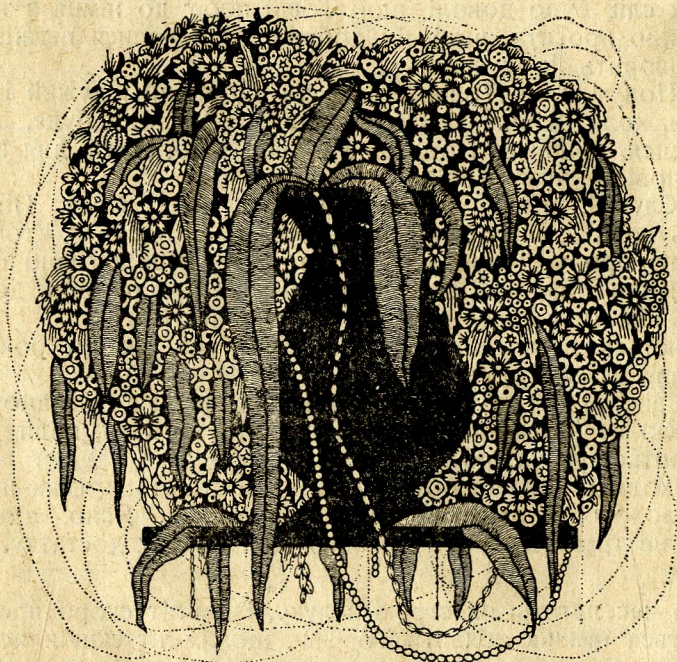
І говорить їй німчик тими-ж словами, що сім добрих літ минулося.

Одповідає йому вона, що сім літ для них ще й не починалися, що вони ніколи не вважали цього золота своїм. Бо що людина заробить своїми руками, то й є — її, а таке багатство, що дістанеться без поту й мозолів, є тільки дар, що Господь оддав їм на сховок. Вона з цього золота брала й тратила тільки на навчання своїх дітей.

Наука та і закон той — Господні. То й не гріх платити Господніми грішми. Коли-ж Господь знайшов тепер кращого доглядача до свого золота, то — що-ж: нехай візьме його і передасть иншому.

Ілія — пророк прослухав те і шез. Він переказав її відповідь небесному судови, і небесний суд порішив, що кращого доглядача немає. І сім літ достатку не кінчалися до самої смерти Товія і його жінки Сарі.

(Переклад М. Зерова.)

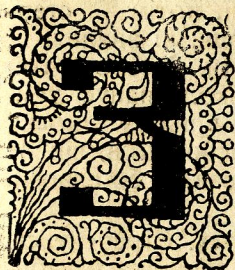
ВІНЕТКА

Рис. П. Ковжуна.

Володимир Островський.

На новому шляху.

Оповідання з життя Хомищини.

Замість ясного блакитного неба висіла над селом якась брудно-сіра подерта ряднина. Її неначе хтось намочив у баюрах, що залили всю вулицю, потім підняв у верх і тепер легенько, як крізь сито, витискає з неї на землю брудну воду. Сіється, сіється цей дрібний брудний дощик, а разом в ним — холод, мряка й туга.

Туга, чорніша за туман, покрила все село, навіть залила, затопила його. Завмерло воно, принишкло, мов перелякалось. Подивіться, якими маленькими здаються хати, неначе від якогось остраху, присіли, скорчилися, наїжилися.

Чи зійшло вже сонце? Чи взагалі зійде? — Хто його знає... Сіро, млисто...

Семен Загайчук сидить на лаві біля маленького віконця й дивиться кудись у простір без ціли, без думки. Тяжко пересовується його зір по сірій смузі ліса, по верхівлях голих верб, які невідомо за що шарпає лютий вітер, і майже несвідомо спинається на церкві, що тепер переробляють на костел. Раптом — мозок у його голові якби прокидається. Що це? Дивиться, бачить якусь зміну. Але ще не усвідомлює собі...

— Ага... Христос виступає... Той, Старий, давно Знайомий... Дійсно...

Христос намальований на стіні церкви, не подобався декому, й Його старанно забілили. Але саботажник-дош, що вперто лляв усю ніч, змив з олійного образу вапно, й Христос на очах у всіх, усе більш та більш виступає, підіймає руку, благословляє...

Загайчук замислився. Думки в голові знялися, як стрівожені пташки. Закрутилися, вдарилися в грішну, загиджену неправдою землю, й раптом злетіли в недосяжну височінь, де ховаються від людини всі таємниці світу й життя. Віджила в мріях інтелігентська душа й полинула в вирій філософічних міркувань...

— А ти сьогодні до лісу не підеш? — несподівано хоч і лагідно, спитала мати.

Семен упав з неба на землю, й знову побачив і відчув усю мерзенність осіннього дня.

— Де ж там, мамо... В таку неgodу добрий господар і собака не вижене з хати...

Мовчанка.

— А де тато? — якось не до речі спитав Семен.

— Поїхав з Лейбою до міста, — відповіла тихо мати, а через хвилинку додала: — Змокне, хоч би не захворів.

Десь у глибині душі щось вкололо Семена. Він підвівся з лави й сказав:

Може дощ перестане... то варто б піти... до лісу...

І вийшов з хати. Грязюка. Сіре рядно неба ще міцніше сіє. Пішов за стодолу, глянув на сивий ліс, куди ходив рубати панські дрова, й аж здригнувся. А туга в серці знялася якимсь жалем, розпукою. Він, бувший студент, учитель гімназії, потім — старшина, не має де прикласти до діла ні вогню серця, ні знання, ні таланту й змушений ходити чийсь дрова рубати. І саме в той час, коли скрізь бракує людей освіти, коли довкола панує темрява, страшна темрява. Щось стиснуло серце. Що в цьому „щось“ було чимало жалю до самого себе, до своєї власної долі, він не здавав собі справи. Взагалі він ні з чого не здавав її, бо сльози, що задзюркотили з глибини серця, залили очі.

І враз інстинктивно відчув він поблизу когось. Стрепенувся. Озирнувся довкола. І серце неначе зірвалося з ланцюха й забилося міцно, міцно. Витер очі, підбадьорився, й притулився до стіни стодолі, а очі його спрагнено хапали кожний рух жіночого тіла.

„Олена“, хтось сказав десь у нім, в середині...

На голові хустинка, одягнена в старий жакет, спідниця з боків підкасана, як це роблять селянки. При кожному кроці блискає аж до коліна струнка, наче виточена ніжка. Вона йде по воду. Пройшла повз нього по загуменках, як би не бачила його. Чи справді не бачила, не відчула?

Радість, яку влило в його душу її з'явлення, помалу перейшла в біль. Вона теж інтелігентна, вчителька, скінчила гімназію. Раптом в уяві станула картина одної вечірки. Військова музика, мазурка... Вона — струнка, легенька, як мрія, в білих пантофликах, повна невинности й віри, що життя — це свято, радість, щастя. Знову десь у серці задзюркотили сльози. Але... Вона вже вертається, наближується й знов неначе не бачить його. Йому аж боляче від цього. Хоч вони й не балакали про це, але він знає, що вона... він боїться сказати „любить“, а не може знайти іншого виразу.

Та й пізно. Вона вже близько.

— Добридень, пані Олено, — не стримується.

— Добридень, — відповіла й іде далі.

— Пані Олено, почекайте. Хочу вам щось сказати.

— Про свої мрії та тугу?

Спинилася, поставила ведра.

— Ви смієтесь, — каже він, підходячи до неї й притиснувши її руку до вуст, — ви смієтесь. А як би ви знали, яке пекло в моїй душі.

— Знаю!

— Коли знаєте, то скажіть, як мені видертися з нього!

— Як? Працювати!

— Та що я тут можу робити?

Я — Українець і для мене — немає праці, до якої я є здібний і підготовлений.

— А ви переконаний, що до іншої, корисної для вас і для народу праці ви нездібні?

Він пильно подивився в її зоряні очі, аж щось спалахнуло в його грудях.

— Дрова рубати? ... Корови напувати? ... Гній вивозити? ... Покажіть, де є інше поле для праці?

Вона глянула на нього теплим, повним любови зором, яким дивляться матері на безпорадних дітей, і хитнула головою у бік. Загайчук озирнувся.

— Це Янкель, — сказав він.

— Так це Янкель. Ви добре вслухайтеся в це слово.

А хіба ж тужить поза стодолю, як ми? Хіба ж він не знає, що оцим своїм брудним мішком, у якому несе трохи сірників, ниток, голок, гудзиків, — завойовує життя, навіть більше — цілий світ? Хіба ж він не переконаний, що як не він, то його син, унук матимуть велику торгівлю, або банківий дім, або фабрику? Можливо, що тут, коло нас, вибудують папірню, де будуть з нарубаних вами й вашими дітьми дров робити папір, або поставлять величезний паровий млин, електрівню, фабрику якусь і т. інше, й наші селяне ходитимуть до них на роботу, даючи їм великі багатства й політичну силу. А ваші діти, внуки й правнуки будуть безправними істотами на власній землі,

Збентежений Загайчук, пригнічений тисячами думок, що хотіли вирватися з душі всякими запереченнями, та нагло не могли, стояв мовчки, дивлячись то на палаюче обличчя дівчини, то на підкасану спідницю, то на згрубілі руки. І в той самий момент, коли нарешті зібрав свої думки, щоб щось відповісти, пані Олена відвернулася від нього й гукнула:

— Янкелю! Ходіть швидче. Є для вас посада урядовця в бюрі, добра платня. Згоджуєтесь?...

Янкель підійшов, чемно вклонився й байдуже всміхнувся:

— Це не для мене. Це жадний інтерес. Що я для дітей залишу? Ні, — скривився він призириливо й, поправивши мішок за плечима, пішов далі, як би підкреслюючи, що не хоче вести дурних розмов.

Загайчук стояв із спущеними очима.

Пані Олена пильно дивилася на нього й на її обличчі почали спалахувати якісь ясні й радісні внутрішні проміння...

— Що ж? ... неокреслено спиталася вона.

Він стряхнув головою, блиснув молодими, повними сил очима, зробив крок наперед і твердо спитався:

— А ви подасьте мені свою руку?

Вона поволі, мовчки, підвела йому руку.

Загайчук схопив її руку обидвома своїми руками, притиснув до вуст і кріпко цілував її.

А дощ поводи переставав і сіре рядно неба білішало.

Перед кількома місяцями був я у тому селі, цілком випадково, їдучи до міста. Побачивши вивіску крамниці на селянській хаті, казав візникові стати, щоб купити папіросів і довідатися про мойого старого знакового Семена Загайчука.

Крамничка була в звичайній селянській хаті. Я був певен,

Український краєвид (графіка).

Рис. П. Ковжуна.

що крамарює тут який небудь жид. Але, на велике моє здивовання, побачив я у крамниці молоду, з вигляду досить інтелігентну жінку.

Купивши, що треба, я спитав :

— Скажіть, будь ласка, пані, чи часом не перебуває тут у селі Семен Загайчук ?

— А ви його знаєте ?

— Це мій колега по гімназії. Згадав, що він звідси родом і побажав довідатися про його долю.

— Він живе в тій хаті, — відповіла жінка й очі її блиснули незрозумілим для мене вогником.

— Невже-ж! — вигукнув я від радості, — ось так щастя! А він тепер у дома? Можу з ним побачитися?

— Зараз його нема. Він пішов на село. Але через хвилинку прийде. Спочиньте, — вказала мені на стілець і продовжувала свою працю.

А праця її була для мене такою ж несподіванкою, як і вістка про Загайчука. Лише тепер я добре придивився до неї. В кімнаті стояли дві невеличкі трикотарні машини. На одній робила панчохи якась сільська дівчина, а на другій продовжувала свою якусь більш складну роботу молода жінка. В зручних жіночих руках робота аж горіла. Я дивився мовчки й з захопленням.

— Панчохи робите? — забалакав я нарешті.

— Не тільки... й рукавиці, і кафтаники, й светери й усякі інші річі.

— Невже все це селяне купують?

Трохи, а більше забирає в нас місто. Замовлення досить значні...

І машини гуркотіли далі.

Раптом відчинилися двері. Ввійшов швидкою, певною ходою Загайчук і, кинувши на лавку шапку, глянув на мене, як на звичайного покупця.

Я всміхнувся. Він пізнав мене й кинувся до мене з здоровим щасливим вигуком здивовання й привітання.

— Познайомилися? — показав на жінку. — Це моя дружина. Хіба ж не пам'ятаєте, як я халявки смалив коло неї на вечерницях? Не пригадуєте? — Олена Ковальчуківна.

Після привітань, я почав розпитуватися, що він робить.

— А ось: відкрив крамницю, але це дрібниця; влаштував фабричку трикотажів, а тепер...

Загайчук глянув кудись у простір, неначе уявляючи собі якийсь величезний плян...

— А тепер розпочинаю діло трохи більше... фабрику консервів... з городовин і овочів. Ось бігаю, арендую садки, замовляю в селян городовину, закладаю власну фабричку бляшаних пуделок, набіраю хлопців і дівчат і взагалі накручую справу...

Він витягнув ноги, вдарив долонями по халявах і всміхнувся:

— Промисловцем став. Ха-ха-ха!

— І хто ж вас усьому цьому навчив? — спитався я здивований і захоплений.

— Три великі вчителі: по-перше, пані Олена, по друге, гандляр Янкель і, по-третє, життя...

І він почав оповідати про те, про що ми вже вище прочитали, щиро й з захопленням вихваляючи дружину.

А пані Олена поблажливо слухала, трохи червоніючи, трохи скромно заперечуючи. Але обличчя її сяяло сяйвом земного раю, як що тільки він може бути на землі.

Я ж дивився на миле подружжя й думав: Туди наш шлях, коли маємо не згинутися в теперішніх умовах політичного положення. На сю дорогу хай звертає наш безробітний інтелігентний загаль. В добрий час!

МАРІАН КАРПЕНЮК.

Великдень під Львовом 1919. р.

(Нарис з кривавих боїв).

Великдень! Великдень! День побіди правди над ложю, справедливости над кривдою, життя над смертю. Дивні вражіння будяться в душі кожного чоловіка на згадку цього дня, без огляду на те, чи він вірить у біблійне оповідання зв'язане з тим днем, чи ні. А незіпсуту душу українського селянина Східної Галичини вражає Великдень ще й своїми церковними торжествами і народніми звичаями. Його виголоджене тіло лише оден день в рік, на Великдень, має право скоштувати таких ласощів як білий хліб і мясо.

В 600 кроках на полудне від підльвівського двірця Персенківки розложилося по обох берегах мілкого яру село Козельники, заселене майже виключно Поляками. Серединою яру біжить маленький потічок, що ізза злого спаду заміняє її весною та осінню майже в цілости на мочар, а тоді творить також на західному кінці села чимале озеро, за яким мов сирота сторчить хутір Глинсівка. Зараз на східному кінці села змінює сей потічок свій біг і вється глибоко врізаною і вузкою кручею на полудне рівнобіжно до сихівської залізної дороги. Околиця Козельник замкнена від полудня і заходу лісом, а від півночі і сходу залізною дорогою, котра від половини села якби врізувалася у землю, кріючись за високим триметровим валом.

Недавно, бо ще осінню кипіло тут всюди життя. Залізною дорогою мчалися поїзди туди і назад, на сіножатах паслася худоба, бідніші селяне спішили перед сходом сонця до поближких цеголень і львівської електривні до праці, а заможніші при помочи плуга і коси видирали землі її богатства. Тепер село якби вимерло. Лише часом перебіжить від одного дому до другого згорблена постать людини, що скоро криється в сінях, бо проразливе „фійють“ наглить до поспіху. Попалені і почорнілі з по-

жару мури хутора Глинсівки, та обгорені дерева в його сусідстві, навівають на цілу околицю сум і пригноблення. Дімок сторожа залізної дороги на валах подіравлений арматними кулями, а самі вали пориті рукою вояка, роблять вражіння страшного великанського потвора, що піднявшись понад землю, отворив свої численні пащі, готов пожерти всякого, хтоб важився до него наблизитися. Незамітно також ніякого життя на другому хуторі, що розгніздився на полудневому заході села Козельник, а котрому польська артилерія не жалує своїх подарунків. Одинокі, що гуляють безкарно по селі й околиці, це крісові й арматні кулі. Питомими собі голосами наповняють воздух, та концертують то *forte* то *piano*. Лише до чотирикутника коло камінного хреста, в долині під північно-західним берегом яру, вони не заглядають. Це новозасноване царство смерті, якого границі визначені березовим поручем. Одинокє затише в селі відступлено на місце вічного сучинку упавшим в бою героям. Лежать тут побіч себе разом Українці і Поляки в згоді і дружбі. „Тут спочиває стрілець III-ого куріння 24 полку піхоти ім. гетьмана П. Дорошенка“, „Похоронений капітан польських військ“, розказують хрести на могилах.

Кожного дня зростало число могил на отьому затишному місці, кожного дня виростали нові, білі хрести з берези. Сходяче сонце освітило знову в Страстний вівторок малу громадку людей, що стоять окриті сумом над отвертою свіжою могилою, якій поручають свого товариша, команданта і друга. Наче захоплені світлом дня на горячому вчинку розходяться бистро, остається тільки свіжа могила завітчана білим березовим хрестом: „Тут спочиває хорунжий Микола Мудрак, упав в бою за Україну 14. IV. 1919 р. на козельницьких полях“.

Лишім село і скриймося в довгі, чорні, ломані окопи, що перерізали козельницькі поля від північно-західного кінця Козельник аж по звісні вже нам вали. Від хутора Глинсівки, здовж окопів і валів біжить „границя“ України, а в певному віддаленні рівнобіжно до неї „границя“ Польщі, двох висвободжених збігом обставин зпід чужої кормиги словянських народів. Обидві молоді держави, ще в пеленках, а вже в війні з собою. Чому...?

Лише десь не десь стоїть опершись о стіну рова стрілець. Одною рукою держить кріс, а другою робить над бровами дашок, щоби надати більшої сили зору своїм очам. Це стійки, котрі слідять за рухами ворога. Від часу до часу підносить стрілець кріса, прицілюється і роздається сухий тріск. Відтак вертає попередня сцена. Нерідко наблизиться до стійкового стрільця дижурний старшина. Стійковий голосить, що помітив у ворога, дижурний здійсмає з грудий далековид, оглядає околицю перед окопами, щось записує і відходить. В кількох місцях під траверзами дрімують скоростріли, це найстрашніше оружжя послідної війни. Дижурний вістун більш ввічливий чим стійкові. Він розказує, що в останньому часі, головно від тоді, як ворогови удалось пробити наново дорогу з Перемишля до Львова, скріпилася значно ворожа діяльність. От і вчора цілий день без перерви острілював ворог гарматами наші окопи і село, цілу ніч удержував дуже живий крісовий вогонь, якого жертвою впав бл. п. хорунжий Му-

драк. „Вчорашний Страстний понеділок, перший день Страстного тижня, був для нас дійсно днем страсти“. Крім сильного вогню гарматного і крісового розвинув ворог живу стежну діяльність піхоти і літаків. Висуваємо незначно з окопів голови і чемний вістун показує нам наші і ворожі становища. „В лісі на ліво стоїть другий станиславівський курінь пор. В—ча. Їм там бодай те добре, що в лісі можуть порушатися свobodно і в день і в ніч, бо кулі не мають права так свobodно гуляти, як на отвертому терені. Зате нічю мусять дуже чувати, бо ворог може підсунутись крадьком аж під самі окопи і ненадійно напасти. Ворожі позиції там не дуже далеко від наших, місцями навіть на 150 кроків. З ліса йдуть ворожі становища до тартаку, якого недомурований комин звідси видно, опісля прямо на схід до Персенківки, а коло зворотниці завертають на північ, в куті ліса біжать знову на схід і губляться в північних цегольнях при сихівській дорозі. Полуднева цегольня, що найблище від нас, обсаджена І-шим станиславівським курінем, який боронить сихівської дороги і Мійських Пасік. На право від І-шого станиславівського куріня стоїть ІІ-й станиславівський курінь, котрий боронить Винник і Чортової Скали. Наш відтинок Козельники простягається від хутора Глинсівки, аж під згадану цегольню. Колись на цьому відтинку було два куріні: І-ший і ІІ-й коломийські, опісля І-ший коломийський курінь знято і вислано до Підволочиск проти більшовиків, що намагалися перейти на Угорщину. Всі отсі чотири куріні, що держать район від Стрийського шляху аж поза Чортову Скалу становлять другу або коломийську бригаду, якої командантом є отаман Тінкль, вправді Німець по уродженню, але відданий широко українській справі. За час своєї австрійської військової служби при коломийськім 24. п. піхоти він так зжився з українським вояком, ще ніяк не хоче з ним розстатися і зв'язав свою будучність з нашою“.

Розпращавшись з гутірливим вістуном входимо до землянки, що притаїлася десь в самій середині окопів. Тут стоїть постоем стало дижурна сотня, щоби в разі негайного ворожого нападу боронити окопів. Друга дижурна сотня чуває постійно на валах, третя як запас розміщена в хатах на північно-західному кінці села, а одна її чета в хуторі Глинсівці. Землянка це глибока темна печера, до якої продирається скупю світло віконцем звернемим до полудня. Під вікном стіл, а довкола нього лавки, на яких засіли стрільці, підстаршини і дижурний старшина. На столі телефонічний апарат і записна книжка, телефоніст надає ранній ситуаційний звіт до команди куріння: „Ворог заховається на нашому відтинку спокійно. За ворожим фронтом замітний депооживлений рух. Ворожа артилерія стріляє в напрямі на Винники“.

Завели ми в землянці розмову. Спитали, як їм живеться, чи мають часописи, книжки, чи дістають пошту. „Жити... живеться от як на війні“, відповідають, „часописи дістаємо хоч і давні, та все таки є що прочитати і довідатися про життя на світі та в нашому краю. Книжок нема у нас ніяких, та і ледво бувби час їх читати, бо все за службою і роботою. Почта курсує правильно, але то доперва з того часу, як п. отаман Тінкль став командан-

том бригади, а то давніше курінь мусів сам посилати післанців до Коломиї за поштою. Болючо дається відчувати брак тютюну, а і голод нераз загощує до нас. Та вже найприкріше це, що надходять свята і ніхто не може поїхати на відпустку, а є багато таких, що не були в дома від 1914 р. Вже чотири місяці як ми без зміни в окопах і навіть на два дні не дадуть нас на відпочинок, щоби бодай обмитися, обголитися й одну-дві ночі виспатися. А знаємо, що дома сидить багато молодиків, які ще й кплять собі голосно з нас, що нам хочеться воювати. Богато вже з нас послабло, з кожним днем нас менше, смерть і перемучення проріджують наші ряди і ні звідки діждатися доповнення. Одно бодай нас тішить, що маємо готові окопи і дрти, а то до недавня тяжко ми без них страждали“.

На запілля тимчасом сховався час на засіданнях селянських і робітничих депутатів, та всяких інших рад. „Фронт — мовляв — буде мусів держатися, по святах може вдасться зарадити деяким хибам. Пока що нема вже часу, бо надходять святочні ферії, а тут ще тільки засідань треба відбутися!“

І коли наші радні і політики розїздилися на свята, щасливі і вдоволені зі своєї праці, та в тому переконанню, що фронт буде мусів приноровитися до волі запілля і ще продержиться, противник не дармував. Кожного дня стягав що раз то нові запаси до Львова, уставляв свіжі батареї і непокоїв безнастанно через цілий Страстний тиждень артилерійським вогнем та частими дрібними випадками наші позиції, приготавляючи їх таким чином до свого загального наступу.

Готовився ворог, але не дармували і ми. Зі здвоєною енергією працювали стрільці і старшини, бачучи, що на ніяку поміч із запілля їм не надіятися. Направлявано окопи й дрти, розвалені ворожою артилерією, приготавлювано потрібну кількість амуніції, поучувано стрільців, на котрі місця звертати особливу увагу при наступі ворога, будовано нові телефонічні połącнення до батарей і команд, обговорювано з командантами сотень всякі можливі випадки підчас розпочаття боротьби. Все було готове на прийняття ворога, бракувало лише найважнішої річі — запасу в людях, якого при еventуальному проломі можнаб ужити до противнику. Курінь міг виділити зі себе як запас всього одну сотню, що числила заледво 50 чоловік. Прочі дві сотні в силі 100 люда мусіли обсадити окопи. І так така обсада понад 2-кілометрової лінії була далеко недостаточна. Команда бригади не могла нам нічим допомогти, бо від давна ніякі доповнення з запілля не приходили. А тільки на відтинку Козельники потрібно було ще до 150 чоловік, ще більше потребували інші відтинки.

Найнебезпечніше місце нашого відтинку це був простір між лісом над Стрийською дорогою а селом Козельники, тобто наше ліве крило. Тут йшло декілька долин з хутора Глинсівки аж під двірці Персенківку і туди міг ворог легко підсунутися під наші позиції, вигнати з Глинсівки слабу нашу залугу і звідтам ударити на наші позиції в селі, загрожуючи їх з боку і зі заду. Задля браку людей годі було дати до Глинсівки сильніший

відділ, бо треба було числитися також з головним наступом ворога на село. Не менше небезпечне було також праве крило. Тут вів ворог цілий тиждень ревно розвідчу діяльність і виглядало, що тут саме послідує його головний удар. А колиб удалося йому тут потиснути взад І-ший станиславівський курінь, тоді під охороною забудовань мігби прийти прямо на наші плечі і звинути без труду слабий фронт в Козельниках. В додатку залога відтинка Козельники мала одну дорогу до відвороту, а то яр, що вів на лівім кінці Сихова. Уступати з Козельник прямо на полудне або на захід було виключене тому, що тут терен був зовсім відкритий. І тому, що праве крило було для нас не тільки рівно грізне з лівим, але в додатку і великої ваги, рішила команда куріня уставити запасну сотню саме на цьому крилі. Ділити запас на дві часті булоб злишнім роздрібленням сил, бо відділ 25 людей у великому бою нічого не доконає.

Ворог не обмежився тільки до обстрілу позицій II-гої бригади і до розвідок при помочі літаків і стеж. У Страстний второк повів він сильний наступ на відтинок Винники і заняв Чортову Скалу, а в Живний четвер витиснув наші відділи з Мійських Пасік. Під особистим проводом от. Тінкля відзискано протинаступом утрачені позиції, однак удержати їх не змогли ніяк перемучені куріні; ворог, розпоряджаючи великим засобом запасу, кинув до бою свіжі сили і лишився паном побоєвища. Наші війська уступали повільно, крок за кроком і на перший приказ „стій“ остановилися. І лише завдяки надзвичайній видержливості українського вояка та здібностям от. Тінкля наш фронт не захитався в тих двох днях так, як це грозилоб всякому фронтови при страті таких двох важних точок опору, як це була Чортова Скала і Мійські Пасіки. Ворог замагав нас чисельною перевагою і ліпшою технікою, але посувався лише крок за кроком, платячи дорого кожду пядь української землі.

У Страстну суботу дійшла на нашому і на сумежних відтинках арматня стрілянина до найбільших розмірів. Завзято працюють ворожі армати, однак не даються завстидати також і наші, що навідують всі місця, де може збиратися польська піхота до наступу. „Мабуть сьогодні поведе ворог наступ, бо чей не схоче скропити завтрішнього Воскресення своєю і нашою кров'ю“. Телефоном несуться слова: „За позиціями ворога від Боднарівки аж до Мійських Пасік є замітний оживлений рух. В цегольних поперетинав ворог свої дротяні перешкоди. Ворожа стежа пробувала підсунутися в лісі під наші окопи. Ворог острілює наші позиції на валах з двох новоустановлених батарей“. Якийсь час в телефоні спокійно, згодом нервовий клич: „Казятинська батарея! Вогонь на цегольню ч. 7. Тільки що замашерували там два більші ворожі відділи“. І несповна кілька хвиль, десть за лісом в Зубрі роздирає воздух глухий гук і скоро одна за другою жнуть кулі. Над одною з цеголень взносяться то чорні то червоні стовпи диму. Се наші гарматчики з Придніпрянщини звиваються напричуд гарно. Тяжка батарея сотника Білінського се гордість нашої артилерії, кожної хвилі в день і в ночі на короткий клич,

мовби з уподобання в воєнному ремеслі, готова спомагати піхоту в тяжкій боротьбі.

Зі заходом сонця упали на нашу сторону послідні ворожі стріли. Ворог не наступає. Глибока тишина залягла над дрімаючою землею, легко шумлячими віттями дерев, над чорними ліліями окопів. Устав цілодневний гуркіт пушок, затихло щебетання пташок, що наче дразнилися цілий день срібними голосочками з диким ревом армат. І здавалося кожному наче скинув з плечей великий, невидимий тягар, що його двигав проти своєї волі весь тиждень.

Тишину переривали лише тихі шепоти телефонічних стеж, що справляли піврані проводи та придушені оклики в окопах: „Стій! Хто іде?“ „Дижурний старшина“. „Клич?“ „Коломия!“ „Відгук?“ „Карпати“. „Можна!“.

Умучені стрільці і старшини з виїмком тих, що несуть службу, скулені, дехто попав, віддалились нероздягаючись в обійми солодкого сну. Лише в команді куріня іде жива праця. Командант, поручник Володимир Мацуський, курінний значковий поручник П. К. і командир сотні скорострілів пор. В. Ф. обговорюють завтрішний наступ ворога, бо що такий відбудеться, про це нема сумніву. Курінь має вісім скорострілів, та всі вони зужиті, бо нових здається у цілій У. Г. А. немає. Стрільна від скорострілів старі, так що пересічно кожний пятий набій відмовляє. Сотні мають досить крісових набоїв, кріси в доброму стані, всьо на призначені місці, все в порядку, ціла боєва машина функціонує. Курінь має телефонічні полуцення на всі сторони. Ще деякі зголошення до команди бригади, короткі розмови з командантами сусідніх курінів і батарей, приказ кмдтові обозу на случай відвороту і двох старшин з команди куріня кладеться, щоб спочити, а третій сідає до телефону, щоби дижурити.

Ніч проходить спокійно. Здається, що помучилися люде, але і змоглися сталеві гармати та кріси. Лише світляні ракети мчаться стрілою високо у п'їтьму ночі, а опісля мов птахи спадають поволи розпростерши крила, бажаючи проникнути темноту ночі. Це два ворожі таборі освічують терен.

Підчас цього неоден з синів Карпат тужить „за своїх Чорногоров“. Мабуть згадав „батька, неньку старенькою, молоду дівчину“, згадує молодечий безжурний вік, полонину, стрункі сосни, ялиці, низеньку хатину і похилу церковцю на середині села на горбочку.

І бачить він, як його рідня збирається до церкви. Найстарша сестра бере бесаш з паскою, малий брат хватає в руки кошик і святочно прибрана громадка людей виходить на зарінок, де стрічається зі сусідами і знакомими, а всі спішають до одної цілі, до ясно освіченої церковці ген там на горбочку. А він тут в брудних окопах, в болоті по коліна, немитий здавна, упадаючий на силах в обличчю все грозячої смерті. Сум і туга наповняють його серце. Та годі! Не час тепер думати про власні приємности і вигоди. Ось тут кується щастя, будучність і доля його народу і не сміє його бракувати в рядах цих малих числом і слабих тілом, але великих і сильних духом каменярів.

Нараз о п'ятій годині над ранком страшний гук, потряс основами землі. Здавалось, що пекло отворило свої челюсті і дише вогнем і смертю, бажаючи знищити все, що на землі. Це почали Поляки гураганний вогонь на наші становища.

Ті, що спали глибоким сном, зриваються як стій на ноги, кождий хватєє кріса і без команди займає призначене місце.

А тимчасом в тихих сільських церквах, десть там далеко за нами лунає взнесе: „Христос воскрес із мертвих, смертю, смерть поправ“...

Гарматня пальба не умовкає, а навпаки, змагається щораз то більше і більше. Кождий стрілець стоїть як мармурова статуя, прилягши щільно до стіни окопу, начеб хотів увійти в землю. Лише команданти чет і сотень перебігають окопи та провірюють, чи все на місці. Тут і там ударяє гранат в середину окопів і забирає собі жертви.

Та більшість арматніх куль не призначені для відтинка Козельник, а на лїс, на лїво від села, та на відтинок Сихів і Винники, тобто на станиславівські куріні. Недармує і наша артилерія. Невидимі тяжкі тіла пролітають зі свистом над нашою головою, перехрещуються у воздуху і начеб сварилися зі собою. Ті, що летять на північ, відгрожуються тим, що прямують на полудне і навпаки. Нагло ворожі гармати мовкнуть. Лише поодинокі стріли прямують кудись далеко поза нас. На лїво і право від наших становищ счинився клевіт. Це відгомін піхотної боротьби в лїсі і на сихівськїм гостинці. Наступати чоловим боем на Козельники ворог не важиться. Він знає, що Коломийці не дармували і укріпилися сильно, та що Козельник боронять Гуцули, мабуть найкращі боєвики У. Г. А. До марта думав ворог, що в Козельниках стоять Черкеси, так дуже Гуцули дались йому в знаки. Наша артилерія збільшує силу свого вогню. Однак телефонічні проводи пірвані і стріляє на сліпо.

Поволи отвирав день свої очі, він наче боявся глянути відразу на цю різню, що її виправляють ті, за яких Сам Бог прийняв муки і терпіння. Він хотів дати своєму найкращому сотворінню — людині вічне щастя і для того згодився власною кровю змазати його перший гріх. Нині річниця завершення його діла, відкуплення людини, а він святкує його свято Воскресення диною різнею.

По тім, як станиславівські куріні уступили взад під переважючими силами ворога, не лишилося нічого III/24 коломийському куріневи, як опустити й свої потом та кровю зрошені окопи і податися взад, тимбільше, що клекіт боротьби лунав уже далеко

за нашими плечима. Наша артилерія була вже таки на нашій позиції, а більший відділ ворога обсадив уже той хутір, котрий стояв на лівому кінці села і сигналізував про це ракетами своїй артилерії. Запасна сотня четаря П. А. під проводом самого команданта куріня, пересунулася ще в початку бою далеко на право, щоби забезпечити наше праве крило. Через те ліве крило відтинка Козельник зістало зовсім відкритим по уступленню І. станиславівського куріня, що стояв у лісі. Тепер заходила небезпека, що ворог відітне цілковито дві сотні III/24 коломийського куріня від Зубри і загорне їх у полон. Щоби ратувати своїх перед неволею, значковий куріня громадить около себе розбитки з обох хуторів, які схоронилися до села і обсаджує ними крайні західні доми, що стояли на полудневому березі козельницького яру. Сотням, котрі досі стояли на позиціях і цілним вогнем острілювали все свіжо наступаючі на Сихів розстрільні ворога, дає знак до відвороту. Сотні розпочинають правильний відворот до села, але тут приходиться вже 9-й сотні поручника В. Ю. пробивати собі дорогу. Як одинока дорога відвороту також вже обсаджена ворогом. Лишається вузенька дорога впрот на полудне до ліса. Ворог не жалує уступаючим стрілів. Тут і там паде стрілець, оден без зойку, інші ранені, витягають руки і просять, щоби їх не кидати ворогови на поталу. Ті, що ще ненарушені, відкидають наплечники, задержують кріс, беруть ранених товаришів на плечі і з цим дорогим тягаром прямують до ліса.

Нарешті ліс. Ми спасені, та не всі. Із сотки остало в живих лише 30, прочі убиті або тяжко ранені здані на ласку і не ласку ворога.

Виходимо з ліса до села Зубри і обсаджуємо горбки, де колись стояла наша артилерія. Бачимо, що ліве крило бригади далеко вже за нами, а праве уступає звільна взад, відстрілюючись. Вскорі показуються перед нами ворожі стежі за ними одна, друга і третя розстрільна. Уступаємо, задержуючи ворога вогнем в приличнім віддаленню. На деякий час обсаджуємо давні окопи коло зубрицького двора, а упорядкувавши тут свою розстрільну уступаємо крок за кроком взад. Зрівнявшись з крилами бригади обсаджуємо полудневі хати Зубри. Окопуємося. Ворог дійшов до двора й собі окопується рівнож. Спостережено нами, що ліве крило бригади виходить з ліска, котрий лежить між Соломкою а Зуброю і посувається вперед. Зриваємося і ми, щоби взяти участь у наступі. В тім над Львовом взносяться оден за другим великі крилаті птахи, що при ранньому світлі мають вигляд демонів. Се польські літаки числом дев'ять прямують на фронт. І не минуло пять мінут, а вже обсіли нашу розстрільну мов чорні круки. З гори посипались на нас карабінові стріли та ручні бомби. В наших рядах повстає замішання, ліве крило уступає назад до ліса. Літаки, що спустились були до висоти 10 метрів, взносяться незначно в гору і з шумом кружляють над нашими головами, готові кожної хвили перешкодити нам у поновленні наступі. Боротись супроти них неможливо, бо скоростріли, які

ще уратовано, не ділають, а тих кілька крісових набоїв, які ще остали стрільцям, треба берегти для ворога, як що схотівби наступати.

Від сторони Кротошина чвалом прилітає козак, висланий от. Тінклем, щоб довідатися про ситуацію в Зубрі. Найстарший рангою старшина, котрий обняв провід над останками, пише звіт і передає козакови, котрий оповідає, що лише завдяки особистій хоробрості отамана і його притомности ума уратовано ситуацію на правому крилі бригади. Він зібрав всіх стрільців, котрі повнили службу при команді бригади і цей зібраний ним відділ повів особисто в підмогу уступаючому правому крилові. Та приведений запас був далеко за малий, щоби відкинути наступ ворога. Не допомогло і те, що навіть наші ранені стрільці боролися розпучливо не кидаючи розстрільної. Ворог був чисельно за сильний, щоби дрібні наші сили могли його відкинути. Та все таки зломано його боєвий настрій тим, що завдано йому діймаючи втрати і наступ ворога припинено. Рівночасно звідомляє козак, що незадовго прийде до Зубри в підмогу І-ий гуцульський курінь чет. Г. та передає від отамана приказ безумовно держати заняті позиції.

Між тим розбитки куріня, скориставши з того, що літаки відлетіли, зриваються самі до наступу. Веде поручник Сл. Ст. Хоч перемучені несуться стрільці вихром вперед, роздається грімке „Слава!“. Ворог зразу одинцем, а з часом цілими гурмами вискакує з окопів і криється до села. Стрільці забравши два нові неушкоджені скоростріли враз з достаточним числом набоїв вертають вдоволені на свої вихідні становища. Всіх охопив великий підйом духа, що є чим боронитись. (Як то нераз людина малим сита!) Продовжати цей малий випад не було змислу, бо не мали ми певности, чи праві і ліві куріні булиб нас піддержали, коли вже дістали приказ остати на занятих позиціях, А горстка 30 людей за мала, щоби доконати в більшому бою щось важнішого, як якісь льокальні успіхи.

О 10. годині прийшло до нас дві сотні І-го гуцульського куріня під проводом хорунжого Б. П., а четар Г. остав з одною сотнею як запас у Жиравці. Обидві новоприбувші сотні дістають приказ виповнити прогалини між III/24 а сусідними куріннями і окопатися.

Надходить поручник Мацуський з рештками 7-мої сотні. Довідуємося, що четар П. А. ранений попав у полон, а поручник Л. Г., що власне прибув з відпустки і прямував до куріня, щоби в важній хвилі бути на своїм місці, ранений в руку кулею з літака. З сотні багато забитих і ранених.

Около полудня запанувала на фронті тишина. Лише десь-не-десь роздається відгук поодиноких стрілів. Стрільці і старшини мов кертиці риють собі окоп. Півголосом несеться з ямок „Хрисос воскрес із мертвих“...

Сонце, що досі ховалося за хмарами, начеб зі стида, чи гніву, тепер виринуло в повній своїй величі. Та розглянувшись, що на землі натворили люди, прислухавшись зойкам ворогом

ранених вояків, блідне зі страху, стиду і гніву і гасне за чорними хмарами. Над вечір лютував з неба густий дощ.

Курінь дістав вечером приказ залишити Зубру і обсадити село Кротошин.

Прочі два дні минули спокійно, бо велика злива вязала всякі рухи. А у великодну середу дістав курінь доповнення в 100 стрільців. Але за пізно...

Ох, як тяжко у нас... о людей!... *).

*) Описані тут бої відбулися 19. і 20. квітня 1919. р. Польський наступ під охороною барабанного арматного вогню наступив на самий Великдень на зорях під командою ген. Ендржейовського. — Ред.

Д-Р ФРИД. ПАПЕ.

ЯК ПОЛЯКИ ЗДОБУВАЛИ ЛЬВІВ.

В ночі з 31. жовтня на 1. листопада 1918. відбувся замах (у Львові). Замах Українців був підготований від довшого часу. Поголоски про підготований замах Українців кружляли на довго наперед по Львові, не находили одначе віри у польських кермуючих кругів. Підчас коли Польська Ліквідаційна Комісія в Кракові готувалася до переговорів з австрійськими властями і з тодішнім намісником гр. Гуйном о передачу влади, Українці викінчували останні приготування і згаданої ночі опанували військом усі державні і міські будинки, займаючи без опору ціле місто. Раннім ранком 1. листопада побачили мешканці Львова на ратуші повіваючий український прапор. Владу обняла Українська Національна Рада, проголосила утворення Західно-Української Народньої Республіки і взивала населення до задержання спокою. Командантом міста став отаман Вітовський, який проголосив сейчас стан облоги.

Страх упав на місто. (Розуміється на польське населення. — Ред.) Здавалося, що все страчене. Не стратила однак віри польська львівська молодь. Ще дня 31. жовтня зарядила П. В. О. (Польська Військова Організація) в Академічному Домі мобілізацію, інша група легіоністів зібралася в школі ім. Сенкевича під командою майора Табор-Тржесньовського. Ця школа розпочала перший опір українському війську і дала ключ до боротьби. Рівночасно дійшло до порозуміння між провідниками політичних партій. Командантом вибрано кап. Чеслава Мончинського, який безпроволочно обняв провід боротьби. Занадто свіжі ще ті події і занадто докладно вже звісні, щоби ширше над ними розводитися. Три тижні вуличних боротьб були одним неперірваним пасмом посвяти і героїства. А героєм тих боротьб по польській стороні стала львівська молодь, „Dzieci lwowskie”: побіч технічної й університетської молоді, гімназійні ученики, ремісничі і робітничі молодіж, а також усі ті шари населення, що у звичайних нормальних умовах стоять поза скобками суспільного життя, а яких називають загально „батьрами”. Коло них рука в руку станули у перших рядах львівські залізничники. Не забракло теж у тій боротьбі і польського жіноцтва, яке не лише у позафронтовій службі взяло участь, але також часто-густо і з крісом в руці маніфестувало свій патріотизм. І зачалася війна...

Найзавзятіші бої точилися коло Головного Двірця, площі Бема, Головної Почти і Кадетської Школи. Раз здобуті позиції ставали вихідною точкою до нових випадів. Вкінці по трох тижнях зближався кінець боротьби. Прийшла довго очікувана відсіч під проводом ген. Рої. По дводневнім перемир'ю з Українцями (19. і 20. листопада) послідував генеральний наступ Поляків, який змусив Українців до відступу (дня 22 листопада).

(З „Historji m. Lwowa”, Львів 1924.)

СТЕПАН СІРОПОЛКО.

Борис Грінченко — як культурно-просвітний діяч.

(З нагоди 15-літньої річниці з дня його смерті.)

„Як саме житиме наше **я** після того, як зникне тіло, — не відаю, але відаю певне, що на цій землі можна й після того жити тільки одним: зробленим во ім'я світа й правди ділом. І через те все життя людини, достойної зватися людиною, мусить йти на те, щоб це діло зробити — по своїй спроможі. Оце моя віра, і цієї віри я силкуюся додержувати скільки зможу, і вона дає мені силу не проклинати життя“.

(З листу Б. Грінченка до вчителя.)

оків п'ятнацять мінає 6-го травня 1925 р. з дня смерті Бориса Грінченка, великого письменника, видатного вченого та славного діяча на культурній ниві.

Нема можливости в короткій статті всебічно освітити різноманітну діяльність Б. Грінченка, одного з кращих синів України.

Отже я ставлю собі більш скромне завдання — в'яснити значіння культурно-просвітної діяльності Б. Грінченка в зв'язку з його життям: такий характер статті більш за все має виправдання в календарі, що виходить від імені Т-ва „Просвіта“ у Львові, почесним членом якого й був покійний Б. Грінченко.

* * *

Вже самий рік народження Б. Грінченка, — а коли хочете, то й саме ім'я, що було дано йому при хрещенні, — являються, на мій погляд, знаменними.

1863-ий рік в історії Наддніпрянської України назавше залишиться пам'ятним завдяки нечуваному насильству над найсвятішою потребою людського духу — рідним словом. Тодішній міністер внутрішніх справ Валуєв наказав цензурним комітетам дозволяти до друку на „малоросійськом нарѣчїи“ лише твори красного письменства, „дозвіл же книжок як духовного змісту, так підручників і взагалі призначених для першого читання народу, припинити“, бо, мовляв, „не было, нѣтъ і быть не может“ української мови й письменства. І ось як раз в цьому році в бідній тяжкій сім'ї на Харківщині народився той, хто поставив метою свого життя відстояти право на існування рідного слова, доказати, що „була, є й буде Україна“, що „вона не вмерла, а тільки спить — важким, нещасливим, але недовічним сном“, хто своє життя й тяжку працю присвятив боротьбі за здобуття кращої долі рідному народові. Як відомо, дитячі роки Б. Грінченка пройшли в оточенні, яке не сприяло розвиткові в ньому національної свідомості; в сім'ї всі балакали по московському, та й хутір батьків лежав в місцевості, де жили переважно Москалі,

і тільки аж учнем 3-ої класи харківської реальної школи Б. Грінченко вперше почув, як одна пані при ньому похвалила українську мову та Шевченка.

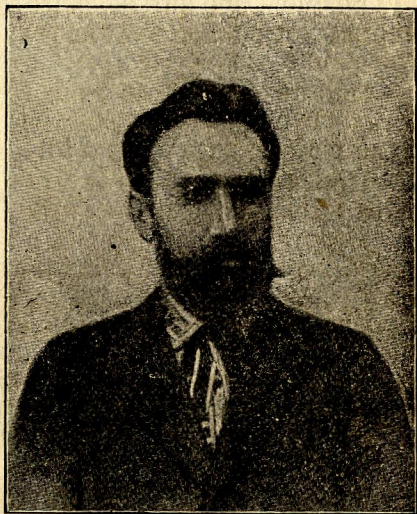
І тут знову знаменне явище: як раз в 1876 р., коли насунулося на український люд в б. Росії нове лихо — лютий таємний закон, що забороняв друк і видавання в Росії оригінальних творів і перекладів на „малоросійськом нарѣччі“, за винятком історичних документів та творів з красномого письменства і то за дозволом Головного Управління по справах друку. Б. Грінченко вперше знайомиться з „Кобзарем“, який випадково знайшов він в скрині у батька, і „вражіння від цієї книги, — як потім сам згадує в своєму життєпису, — покрило всі вражіння, які досі мав від книг“.

З того часу Б. Грінченко починає писати по українському — вірші, повісті, драми і навіть складає словник український, за що зазнає, — з його ж таки спогадів, — чимало глузування від співтоваришів, а часто й кари від начальства.

Та не довго довелось Б. Грінченкові пробути в школі: вже з 5-ої класи викидають його після того, як відсидів 1½ місяця у в'язниці за читання підпольної брошури „Парова машина“. Тепер і починається трудове життя Б. Грінченка на користь рідного народу.

Вже юнаком 17-ти років Б. Грінченко гуртує біля себе декілька товаришів, які спільно вчать рідної мови й історії, складають науково популярні оповідання та готують себе до практичної роботи серед рідного народу. В 1881 р. Б. Грінченко одержує посаду сільського вчителя в Змієвському повіті на Харківщині (на його нещастя це село було московське), а через де-який час переходить на ту ж посаду в українське село — слободку Нижню Сироватку сумського повіту. Тут-то й починає Б. Грінченко свою культурно-просвітну діяльність на рідній мові — разом з дружиною, теж учителькою, яка стає його вірним другом і товаришем по праці (Марія Грінченко — відома письменниця під прибраним прізвиськом М. Загірна).

Виходячи з цієї педагогічної засади, що школа може принести користь лише тоді, коли навчання в ній переводиться на рідній мові дитини, Б. Грінченко зовсім не рахується з урядовим приписом — викладати навчання на російській мові. Але в скорому часі Б. Грінченкові приходить потерпіти за своє українство, навіть розпрощатись на де-який час з учительством, та в 1887 р.

БОРИС ГРІНЧЕНКО.

знову повертається до улюбленого вчительського діла — на цей раз вже на Катеринославщині (в с. Олексіївці).

Ще з більшою енергією приймається Б. Грінченко за просвітну справу на рідній мові не тільки серед школярів, але й дорослих. Горюча любов до рідного краю та надмірна енергія молодого вчителя допомогли знайти вихід з тяжкого положення повної відсутності підручників і книжок для першого читання на українській мові. Б. Грінченко сам складає граматику й читанку, пише їх друківаними літерами та вчить з цих книжок як свою доньку Настю, так і учнів своєї школи. Тут же Б. Грінченко з дружиною провадить читання книжок для дорослих — у себе в дома та в хаті одної бувшої школярки, — а в зв'язку з читанням і розмови про читане, підготовляючи таким робом цілий гурток свідомих Українців, ту сільську інтелігенцію, яка дійсно становить собою справжній ґрунт культури нації.

Про те, чого й як вчив Б. Грінченко, свідчать, між иншим спогади бувших його учнів: він „навчав, як треба любити людей і свою рідну країну, котрої ми до його не знали, що вона у нас є“...

Поруч з теоретичним студіюванням народнього життя — записом пісень, казок і т. и. — Б. Грінченко безпосередньо входить, так мовити, в гушину життя українського народу своєї округи, серед земляно-вугільного Донецького району, де працює багато пришлого московського люду, що вносить лише піянство та розпусту, і це всебічне знаомство його з народнім життям приводить його до висновку, що денационалізація — себ-то втрата своєї рідної мови — стає в той же час і деморалізацією, себ-то втратою добрих прикмет своєї національності і засвоєнням найгірших якостей чужої національності. Отже Б. Грінченко ставить тепер своїм завданням розпочати народньо просвітний рух на рідному ґрунті, і з цією метою складає цілу низку статей для чителів і громадянства, в яких проводить ту думку, що „наша інтелігенція тільки тоді може справді зворушити народні маси просвітою, коли перестане бути панами-чужинцями на своїй землі, а повернеться до мови й духу своєї нації, і, зрозумівши добре той шлях, який рідному народови визначила історія, піде сим шляхом в просвітній справі, прикладе величезну енергію приватної ініціативи і потроху, не кидаючи ніколи боротьби з ворогами цього руху, вибе нарешті зпід урядових кол народню школу й рідне письменство. От тоді і тільки тоді й можна буде нам сподіватись добра“.

В 1894 р. Б. Грінченко переїздить до Чернигова, де знаходить службу в земстві, а вільний час від службової праці присвячує літературі, — пише вірші, повісти, драми, науково-популярні статті, які друкує не тільки на В. Україні, але переважно в Галичині (тут саме вперше явився в світ його вірш ще в 1881 році) та Буковині, не бачучи часто густо в вічі свого друкованого твору, бо той же закон 1876 р. забороняв довіз в Росію українських видань з інших країн. Крім того сам береться за видання дешевих народніх книжок як коштом І. Череватенка, що відказав Б. Грінченкові перед своєю завчасною смертю 1000 кар-

бованців на це діло, так і власним коштом, і на протязі восьми років встиг видати 50 окремих книжок в кількості 200.000 примірників. На перший погляд — це не є досить значний успіх видавничої діяльності, але треба пам'ятати, які тяжкі цензурні умови були на той час в Росії, яких надзвичайних зусиль і навіть хитрощів треба було вживати, щоб добитись пропуску через цензуру тої чи іншої зовсім невинної з політичного боку книжечки, але страшну в очах царських охоранників лише тому, що несла світ в широку масу українського народу на рідній йому мові.

Отже Б. Грінченкові доводилось по декілька разів переробляти оден і тойже рукопис, підписувати його під ріжними при-

ДІТОЧИЙ АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР ПРИ ЧИТАЛЬНІ „ПРОСВІТИ“
В ЛЕЖАЙСЬКУ, В ЗАХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.

звіщами, надсилати рукописи з ріжних місць, в надії, що такими заходами вдасться одурити російську цензуру та визволити рукопис з того чистилища, яке звалось в Росії „Головним Управлінням по справах друку“.

Тутже, в Чернигові, Б. Грінченко прикладає велику працю до впорядкування українського музею В. Тарновського, та до видання наукових праць з етнографії.

В 1902 р. Б. Грінченка закликають до Київа для редагування українсько-російського словаря, над яким працює майже три роки і який виходить в світ в 1909 р. *). За цю надзвичайно цінну роботу Б. Грінченко був нагороджений Петербурською Ака-

*) В минулому році цей словар вийшов другим виданням, — накладом вид. „Українське Слово“ в Берліні.

демією Наук премією ім. М. Костомарова, та придбав собі невмирущу славу.

Коли в Росії в зв'язку з невдалою війною з Японією повіяло політичною „весною“, Б. Грінченко починає писати в російських часописах і журналах про українські потреби — і в першу чергу про конечну потребу української школи, а також бере найдіяльнішу участь в українській пресі, яка з того часу появляється на В. Україні, і нарешті, з гуртком громадських діячів засновує в Києві товариство „Просвіта“, на чолі якого й доводиться стати йому самому.

Відкриваючи перші збори т-ва „Просвіта“, Б. Грінченко звертається з гарячою промовою до присутніх і закінчує її такими словами: „Наступає час, коли ми зможемо вернути нашому культурному центрові те сяйво культурної поваги, яка одна тільки дає нації право на місце серед інших народів“.

Особливу працю прикладає Б. Грінченко до справи організації бібліотеки при т-ві „Просвіта“. Тут він сам упорядковує бібліотеку, розбірає та систематизує книжки, редагує катальог бібліотеки і навіть розставляє книжки на полицях. Взагалі Б. Грінченко ніколи не звільняв себе й від чорної роботи*).

Нічого дивуватись тому, що від такої невтомної праці не витримали сили Б. Грінченка, до того ще виснажені як попередньою невсипущою працею, так і родинним горем — хоробою, а потім і смертю єдиної доньки, яка віддалася теж всією душею визвольній боротьбі українського пролетаріату і, нарешті смертю останньої втіхи — єдиного онука, сина покійної доньки.

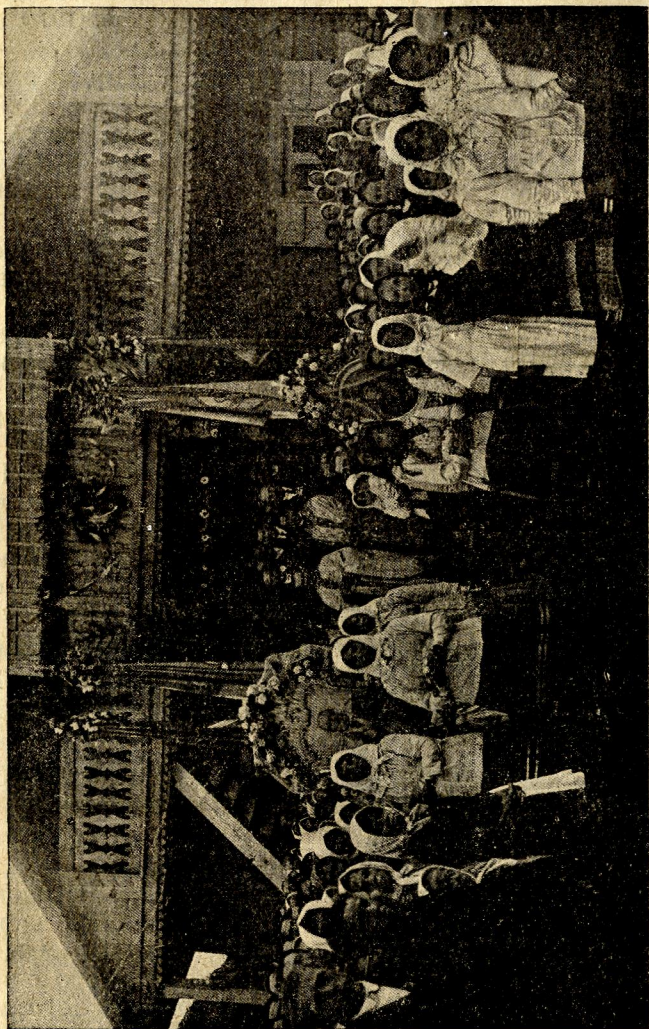
Лікарі вбачають єдине спасіння для здоров'я Б. Грінченка — виїзд його на лікування на південь — в теплий край.

Б. Грінченко, який жив тоді виключно на заробіток від літературної праці, розуміється, не міг здійснити лікарської поради власними засобами, а в той же час і не хотів користуватись товариською допомогою. Тому товаришам Б. Грінченка прийшлося йти на хитрощі, — запропонувати йому певну суму, як аванс в рахунок платні за одну велику працю, що взявся виконати Б. Грінченко. Здоров'ям його було занепокоєне не тільки українське громадянство, але й кращі представники російського громадянства, які теж хотіли матеріально допомогти Б. Грінченкові, і з цією метою відвідав його російський поет І. Білоусов, відомий перекладчик віршів Шевченка на російську мову. Але Б. Грінченко відмовився прийняти допомогу, кажучи: „Віддайте ці гроші тому, хто більш, ніж я, їх потребує, бо я не такий вже

*) Досить цікава дальніша доля цієї бібліотеки. Після закриття т-ва „Просвіта“, бібліотека переховувалася в одній пивниці, а потім була передана в тимчасове користування російському клубові, який мав досить велику бібліотеку. За гетьмана Скоропадського помешкання клубу було реквіровано, і бібліотеку т-ва „Просвіта“ прийшлося звалити в одному подвалі. В кінці 1918 р. відновлене т-во „Просвіта“ доручило мені упорядкувати цю бібліотеку в новому помешканні т-ва. В 1919 р. бібліотека знову була відкрита до користування, але тепер ця бібліотека ввійшла в склад Всенародньої Бібліотеки України. — Авт.

нуждений, — ось мені тільки трохи поправитись, і я став би працювати, а праці багато“.

В кінці зими 1909 р. Б. Грінченко з дружиною оселяється в Оспедалетті (в Італії), але й там не перестає боліти інтересами

ПОСВЯЧЕННЯ „НАР. ДОМУ“ З ВЕЛИКОЮ САЛЕЮ ДЛЯ ЧИТАЛЬНІ „ПРОСВІТИ“
В ВІЙСЬКУ, ПОВ. ДОБРОМИЛЬ.

(Торжественного посвячення довершив 2. IX. 1923. р. місцевий парох о. Йосиф Маринович.)

рідного краю, не кидає своєї звички вічно бути за працею, — тут вчиться він італійської мови, починає дещо перекладати з цієї мови, мріє про нові роботи, — найблищою роботою мав бути Шевченків життєпис для дітей в белетристичній формі.

Між тим здоров'я Б. Грінченка все гіршає, — він рветься до дому, сподіваючись, що у себе, на Україні, він поборе хворобу.

Та „в дома“ в той час не гаразд було: його улюблена духовна дитина — Т-во „Просвіта“ — перестала існувати, бо російська адміністрація вбачила в тих народніх книжках, що видала „Просвіта“, страшний по тих часах злочин, як „приниження гідности монархічної влади, та пропагування республіканських ідей“.

Як не криються від Б. Грінченка з цією новиною з того краю, куди він так нетерпеливо рветься, 27-го квітня 1910 р. Б. Грінченко все-ж таки довідався про це, „стурбувався дуже, — як потім писала в одному листі його дружина, — і трохи згодом зробилася страшенна задишка: години півтори не міг дихнути, як треба, — тільки кислородом обритували. З того часу день і ніч був кислород біля його“.

6-го травня по н. ст. 1910 р. перестало битись серце невтомного працюючника на культурній ниві.

22-го числа тогож місяця відбувся похорон тіла Б. Грінченка в Києві на Байковому кладовищі при численній участі громадян не тільки Киян, але й приїзжих з різних місць України*), щоб віддати останню шану тому, хто так багато зробив для рідного краю. Вістка про смерть Б. Грінченка була зустрінута з великим сумом українським громадянством не тільки на В. Україні, але й в Галичині й на Буковині, де в честь його відбулися урочисті Академії. Навіть з далекого Сибіру — з каторжних вязниць відгукнулися Українці — політичні вязні з приводу смерти Б. Грінченка таким листом: „Довідавшись, що Україна втратила дорогоцінну перлину — великого українського діяча Б. Грінченка, ми, Українці, занесені в сибірські каторжні тюрми, прилучаємось до її великого горя і шлем їй через хребет байкальських гір своє сердечне спочування. Вічна пам'ять великому борцеві за освіту!“

В пам'ять Б. Грінченка в багатьох місцях українських земель утворено різні школи (прим. у Львові), гімназії, бібліотеки, культурно-просвітні фонди й т. і.

Так жив і так працював Б. Грінченко.

— — — — —

Постараюсь коротенько зясувати, чогож саме вчить всіх нас це життя і ця діяльність Б. Грінченка.

Поперше, ширити світ серед темного народу, бо тільки тоді зникне та безодня, яка розділяє українську націю на дві частини — інтелігенцію та нарід. Б. Грінченко вірив, що обидві частини української нації знову зійдуться на вищому ступіні думки, на вищому ступіні самосвідомого світогляду. Шляхом до того є рідна школа й самоосвіта. Саме життя Б. Грінченка показує, чого може досягнути людина невсипушеною працею над самоосвітою: вигнанець з 5-ої класи реальної школи, самотужки здобуває собі ім'я славного вченого на полі української мови та етнографії.

Подруге, віддати цілком себе праці в душі ідеї правди й світу. І ця праця мусить стати нашою повинністю, як була вона повинністю для нього :

*) Від Тов-а „Просвіта“ у Львові їздив дир. Кость Паньківський. — Ред.

„Повинність я над все ушанував,
Віддав себе я праці без вагання;
Я йшов туди, де розум посилав,
Згнітивши всі до щастя поривання“,

Потрете, не падати духом, коли на шляху досягнення своєї мети зустрічаєш перешкоди, а, навпаки, сміло йти на боротьбу з ними, бо „на те й лихо, щоб з тим лихом боротись“, як в лихих пригодах свого життя висловлювався сам Б. Грінченко.

Нарешті, вірити, що ідея ніколи не вмере, а завше подужає. Ця віра тільки й надає сили боротись з тими перешкодами та прикростями, що стоять на дорозі кожного громадського діяча.

Будеш же вірити, як вірив покійний Б. Грінченко, що наближається той день, якого так широко, так пекуче прагне кожне серце людське:

О, прийде він, прийде той день,
І хвальний та радісний спів
Поллється по світові скрізь
Із уст у людей, у братів:
Про волю і щастя й любов
Казати муть дивні пісні,
Віщуючи людскості їх
На довгі довчні дні!“...

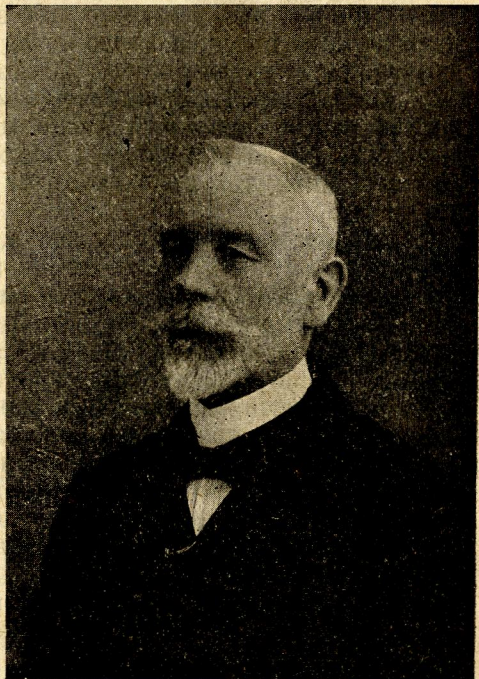
27/IV 24 р.

Примір наслідування гідний.

Семен Наливайко,

ем. управитель нар. школи у Вільшаниці, пов. Золочів, освітний діяч, народний громадський робітник, добродій „Рідної Школи“, який жертвував із своїх учительських ощадностей 1000 К в 1910 р. на „Р. Школу“, відтак оснував при Тов-і „Просвіта“ стипендійний фонд для бідної шкільної молоді у висоті 6.000 К, який спомігав і спомігає весь час приватну українську гімназію УПТ. в Золочеві, де тепер стало перебуває. Крім цього п. С. Наливайко обіцяв записати філії „Просвіти“ у Золочеві свій вартісний дім у Золочеві.

В сім році минає Вп. П. С. Наливайкови 70 літ серед праці і кріпкого здоров'я, і при сій нагоді Його сердечно поздоровляємо і многих літ ще для Ювілята желаємо. — Ред.

СЕМЕН НАЛИВАЙКО.

о. ВАСИЛЬ НАВРОЦЬКИЙ.

Наші садки.

Практичний poradник.

1. Сіяння зерен на підклади. 2. Щіплення. 3. Шкілка. 4. Сад. 5. Ратування ушкоджених дерев. 6. Гноєння. 7. Охорона дерев. 8. Відбудова запущеного саду.

Зернята а) яблоск і грушок на підклади до щіплення (дички) треба сіяти в осени, в жовтні або в початках падолиста. Збирати зернята найліпше з диких, не щіплених овочів (прм. з грушок „гниличок“) або з дрібних звичайних родів садових, якщо їх дерева ростуть здорово і сильно. Сіяти на окремій грядці, в рівцях на долоню від себе віддалених, густо, зерно коло зерна. Присипати землею, а щоби забезпечити від мишей, накидати поверху галуззя з иглястих дерев або терміття з конопель.

Инший спосіб сіяння, вельми практичний та забезпечуючий від мишви: зернятко пересипати вохким піском в окремій начинню і закопати на зиму в землю. Робиться це так: в деревляну скринку, або у вазон, або в горнець з діркою в споді, всипати на дно піску на палець, на то тонку верству зерен, на то знову піску, так аждо доверху. Закопати так глибоко, щоби мороз не дійшов. Перед закопанням накрити зверху чимсь від мишви, по закопанню зазначити місце паликами. На весну, в початках квітня, як земля розмерзне і обісхне, висіяти зернятка враз з піском з горшка, так само густо, як в осени і на такій самій окремій грядці.

Зернята (кістки) б) сливок, черешень і вишень розмножувати в такий спосіб: копається ямку чотиригранну так як копають гріб. На спід дається мураву (дарнюгу) о розмірах як спід ями, травою до гори; на то сиплється кісток мало що не під верх; накривається знову викроєною до міри муравою, травою на долину (до зернят), засипується землею і значиться паликами. На весну добувається зернята, звичайно вже покільчені і засівається на грядці, як зернята яблоск і грушок.

Засіяні осіню зернята на грядці, чи видобуті з закопу і посіяні весною на грядці, — не довго будуть на тій грядці перебувати. В другій половині квітня починають зернята сходити і зазеленіються цілими лініями. Небавом, як тільки ростинки дістануть 2 листні, а листки ще не розвинені, розсаджується їх вже на кількох грядках, 1 м. 20 см. широкіх, положених до сонця, навезених перегнилим гноєм, а перекопаних на рискаль глибоко. Добувається ростинки рискалем цілими купками, розділюється і садиться в рядах на 15 см. від себе віддалених а на 10 см. на лінії, не глибше, ніж сиділи попереду. Кожду ростину треба пе-

ред засадженням пікувати, то є перетяти кінець корінця і шойно так садити. До садження найліпший час хмарний, а якщо робиться при соняшній погоді, садити перед вечером і добре підляти. Дальші старання невеликі. Чистити від хопти і підливати в часі суші. Або тоді вже, як рослини приймуться, виложити землю між рядами гноєм, що задержує вохкість і спокуваний дощами дає ростинам поживу.

2. Так вигодовані рослини є вже за 1, 2, 3 роки спосібні до щіплення, залежно від того, в який спосіб будеться їх щіпити, чи очкуванням, чи лученням, чи кожухованням, чи щіпленням в розкіл (в шпару). Тут згадаю лиш про щіплення в розкіл*); раз-тому, що воно є у нас і найдавніше і загально знане, а по друге, що воно мимо перестороги деяких огородників є доцільне, дається примінити до дерев всякого віку і має свої добрі сторони, з застереженням однак, що вжиється такої масти до щіплення, як тут подано.

Масть до щіплення: Взяти пчільного воску і каляфонії (купується в корінних склепах на вагу), стопити разом в черепаній риночці на кухні. Перед тим приладити собі квач з свинячої шерсті і горнець, в який сиплеться жар з попелом, а на верх кладеться риночку зі стопленою мастю, аби її удержати все плинну і горячу. З тим йдеться щіпити.

До самого щіплення треба ще приладити пару твердих клинців або і клинів (якщо розходиться о грубі, старші дерева). Пні дерева, згл. пеньки галуззя, стинається пилкою, загладжується ножом, робиться через середину пня розкіл ножом (а то й сокирою при грубих деревах), ніж виймається, а всаджується з одного боку клинець а з другого вкладається зраз (при малих деревцях о 1—2 роках, при більших і старших 2 зрази о більших очках). Зраз затятий з пятою, вкладається так, щоби зелень (сатвійт) під корою зраза сходився з зеленим під корою дерева. (Не кора з корою має зійтися, а зелень з зеленим і тому в старших деревах о грубшій корі зраз увійде глибше). По защіпленню маститься горячою мастю (квачем) всі отворені місця в дереві, то є шпару з боків аж доки сягає розкіл і верх (стяте місце в пеньку), а так само вершок зраза, як що він був стятий (без вершка). Масть зараз стигне і твердне, а і не треба нічим звязувати; ні дощ її не змие, ні сонце не стопить. Щіплення тою мастю і парення горячим дає незвичайний вислід: зраз гонить буйний і сильний, а при старих деревах вже за 2 роки видасть овочі. Як защіплено 2 зрази разом на однім пні, то з часом буйніший лишити а слабший усунути. Примітка: при щіпленню старших дерев треба одно крісло (конар) лишити нестяте і незащіплене, щоби соки мали куди кружляти, бо инакше вони заллють зрази і ті, хоч приймуться, згинуть. На другий рік дощіпити і це полишене крісло, або відтяти.

*) Про „очкування“ і „прикладку“ гл. статтю: „Два способи щіплення овочевих дерев“ в „Сільським Світі“ за 1923. стр. 34—36 з рисунками. Про „кожуховання“ тамже стр. 98—101. — Ред.

До замащування ран в деревах і при всяких стинаннях і обтинаннях вживається тої самої масти при доданню ложки товщу, прм. смальцю або лою і перетопленню її — одначе вже не плинну і не горячу, а зимну. Її вже пальцем можна розмастити, через що масти менше виходить.

Зрази до щіплення (однорічні гони) треба стинати в другій половині лютого і переховувати аж до часу щіплення так, аби не росли і не старілися (на пр. в пивниці). Найліпше закопати цілі в землю на 20 см. глибоко в місци, де сонце не світить (від півночі), а з весною ще і снігом накривати і водою підляти, аби сніг примерзав і не давав зразам будитися зі сну. Зрази мож брати з дерев всякого віку, навіть з малих щіп.

3. Місце, де ховаємо і плекаємо молоді деревця аж до часу пересадження їх в сад, називається ш к і л к а. Тих, що на більші розміри хотілиби вести шкільки, відсилаю до фахових книжок. Тут лиш кілька приміток: Перед садженням перевести регулівку землі. Садити з правила в осени; в рядах на 70—80 сантиметрів, на лінії у віддаленню на 30 сантиметрів від себе. Перед садженням деревця (і при кождім пересадженню) втинається головний, грубий корінь а й бічне, грубше коріння втинається на $\frac{1}{4}$ довжини.

У кожного деревця формується к о р о н у відщиплюванням нерозвинених ще очок (базьок) на весну і перетинанням та відтинанням галузок. У яблїнок формувати 5 крісел (конарів), що розходиться кожда в інший бік; у грушок 6, бо одно крісло остане верхом. Менше, ніж 3 крісел в короні не повинно бути.

4. В саді треба садити дерева овочеві не за близько себе. Яблїнки що 8—12 метрів, груші 8—10, черешні 6—8, вишні і сливки 3—4 метри. Сливки можна садити гаєм, але не густішим, як на 3 метри дерево від дерева. На заблизькім садженню овочевих дерев тратиться дуже багато і на розрості дерев і на якості овочів.

Садити і пересаджувати дерева в о с е н и, як листя опадає. Робити це в половині жовтня, а якщо листя не опало, треба обірвати. При садженню ушкоджене і скалічене коріння відтяти аж до здорового місця острим ножем. Здорове коріння злегка скоротити, а дуже шанувати дрібні корінці. Перед садженням не допускати до висушення коріння; а як деревця мусять полежати якийсь час, то на той час за до л у в а т и, то є поставити просто або похило у викопаний рів і коріння присипати землею. Садити не заглибоко, бо з того найбільше шкоди в садах, а так, як сиділи перед тим в землі. В ямі, викопаній для дерева, зробити на середині малий горбок, щоби коріння на нїм спиралося. Галузки деревця перед посадженням треба притяти, а якщо не приймається і не випускає листя, то треба притинати шораз низше, аж дерево уратується. В міру зросту деревини треба прочищувати к о р о н и. Найліпше робити се в лютім або березні. Сухе або ушкоджене галуззя відтинати аж до здорового місця. При відтинанню не вільно лишати кілків при пни, а відтяти

„на обручку“, то є майже при насаді, полишаючи зарублення при корі, бо в той спосіб виходить рана кругла і найменша. Корону формувати і галуззя проріджувати, щоби забезпечити доступ повітря і світла до середини дерева. Уформовання корони, се важна річ так для зросту дерева, як і для його урожайности. Кошик великих і гарних овочів є два рази стільки варт, що кошик дрібних, хоч оба мають однаку вагу. З сеїж причини дерева занадто обтяжені овочами належить в половині червня, а другий раз в половині липня прочистити від вутлих овочів і на галуззю надмірно обтяженим або слабим. На зборі ніщо не тратиться що до ваги, а запобігається виснаженню, задля якого дерево на другий рік не вродить.

5. Дереву відморожені пізнається по тім, що кора їх чорніє і присихає, або що дерево не росте а листя жовкне. Треба вперед переконатися і перетяти галузку. У грушок буде видно по протяттю осередок чорний або сивавий, або довкола пенька під корою чорну обвідку, — у яблінок пеньок жовкне. Треба ратувати так: галуззя, що змерзло, зовсім відтинається; кору стинається ножом аж до здорової (зеленої) і мається мастю. — Якщо кора відморожена довкола пня, на те вже нема ради, лиш стяти дерево понизше замороженого місця і випроваджувати з одного з гонів нове дерево. — Лучається, що дерево припалить сонце в літі в часі спеки. Їх рани подібні до ран з відмороження, лише рана більше правильна і йде звичайно пасмом через пень, нераз від коріння аж до корони. Лічити так як при відмороженню. Рани від пообгризування заяцями, від обдертя кори, від скалічення і від пооббивання градом лічимо машенням мастю так, як є (без дотикання ножом). Якщо кора обгризена заяцями довкола пенька, нема ратунку, лиш стяти понизше обгриженого місця. — Як дерево зломиться, то як що воно тримається хочби вузким пасмом кори і дерева, то його можна на певно уратувати. Треба піднести, поторошені місця докладно зложити, звязати і замастити мастю, дати сильний паль і так полишити при нім через кілька років.

6. Овочеві дерева так як всі рослини управлювані, ростуть добре і приносять плід лише тоді, коли земля є справлювана, доступна для повітря і води і як находять в тій землі досить поживи. Тому землю треба справляти і гноїти. Найгірше є для овочевих дерев загально на жаль у нас практиковане запускування її або обсівання травою. Трава спотребовує дуже багато води, а земля під нею в літі є все суха, як попіл. З дощів дерева не користають, бо корінці збитої під ними трави всисають воду, нім вона дійде до коріння дерева. А ще земля збита і ніколи не рушена не пропускає води, яка спливає поверхи і є для дерева страчена. Повітря так само не має доступу до коріння. З трави під деревами нема хісна, а на врожайности дерев тратиться непомірні суми. Тому треба справляти землю під деревами, а саме полишати її „в чорний обліг“ і в тій цілі перекопувати або перорювати пізною осіню. В літі чистити з хопти і плитко справляти. Окрім того треба дерева гноїти. Дерево обкопується довкруги,

трохи дальше, ніж сягають галуззя корони, ровом на 30 до 50 см. широким (чим ширший, тим ліпше), в сей рів дається гній, який є під рукою, а саме перегнилий навіз, компост, кльоачий навіз, гноївку, шлям, болото з гостинців то що, а опісля засипується. Дуже добра домішка є попіл з дерева. Рівнож добрий є плинний навіз, як гноївка, або кльоачні відходи. Давати плинний навіз в діри, виверчені довкола дерева заостреним і окованим палем або окремо зладженим свідром. Гноївку і кльоачні відходи треба розріджувати двома частями води. Гноївку, що по наших селах спливає до рівів і марнується, мож давати саму, бо там вже і так є досить води.

7. Для охорони дерев треба з пнів і грубих крісел зішкробувати стару, лускувату кору, яка є захистом для шкідних комах. Скробати у вохкім часі та на весну або в осени. Білення дерев, то є мащення пнів і грубого галуззя густим молоком вапневим, розробленим з глиною, вбиває комахи, гусениці і кукли, нищить порости і хоронить дерева від відмороження в зимі. Робимо це вчасною весною й осіню.

8. Відбудова запущеного саду. Лучаються у нас часто занедбані сади, що не приносять жадного пожитку, або дуже малий. Їх можна і треба поправити. Буде то вимагало чимало праці, яка одначе оплатиться щедро. В таких садах є звичайно за багато дерев, що собі заваджають. Зачати треба від викинення злишних дерев, щоби полишеним отворити доступ повітря і світла. Можна бачити там дерева о 2—3 м. від себе посаджені і так зрослі, що не легко спізнати, котре крісло до котрого пня належить; або понасаджувано в тім саді попри старші дерева молодші деревця і всячину, а сад виявляє собою непроглядну гущу. Дички повиростали з коріння або позасівалися, ростуть корчі, виріс базник то що.

З такого саду треба викинути все, що без вартости: старі сливки, вишні, дички, корчі ліщини, базнику. З дерев, що за близькі себе, усунути гірші, перестарілі, порохнаві, зраковатілі і дерева з літними овочами, та довести до того, щоби полишені не счіплялися з собою і собі не заваждали. Як що дерева за близько себе, ліпше витяти що друге, хочби навіть добре, ніж полишити, аби душилися. Нема чого боятися, що буде менше овочу; навпаки, сад відповідно проріджений дасть його більше і ліпший. При тім лишати здорові дерева, хочби з гіршими овочами, бо їх можна нащипити (перещипити). Всякі корчі викорчувати. — Коли ми в той спосіб отворили коронам дерев хоч який такий доступ повітря і світла, мусимо ще їх і прорідити, то є попритинати галуззя. Тут прийдеться відтинати грубе галуззя і нераз усунути з дерева і половину. Галуззя, що влазить в друге дерево, скоротити. Дерева збіджені а ще здорові відмолодити через скорочення галуззя. Дерева кісткові (черешні, вишні, сливи) не зносять сильного скорочування галуззя, бо дістають клей і гинуть. Ліпше їх, як не багато варті, викинути. — Пні і крісла обшкробати зі старої кори і побілити вапном. — Землю під деревами справити і згноїти. Се найважнійше і без того робота

коло пнів і галуззя не на багато придалабися. Землю треба скопати або зорати, тримати в перелозі, а дерева згноїти добре і гноєння поновлювати в міру потреби. Так відбудований сад ще довго буде родити і нести пожиток.

Добрі ради.

ЯК ДОВГО ЖИЮТЬ ОВОЧЕВІ ДЕРЕВА. В нашім підсонню волоський оріх живе пересічно 100 років, груша 80, яблінка 60, черешня 50, вишня і сливка 30.

В КОЖДІМ САДІ ПОВИННА БУТИ ПАСІКА. В Америці платять за право поставлення ули в саді три долари за сезон, бо пчоли запилюють цвіт дерев, а тимсамим причинюються до урожаю садів; мід, який пчола збере, належить очевидно до пасічника.

ПРИНАДЖУЙТЕ ПТАХИ ДО САДІВ. В пізній осени й зимі, коли вже пташки мало мають поживи, прибийте час до часу кілька сонішників в саді. Особливо синиці ласі на це та відплачують очищенням саду зі шкідливого хробацтва.

ДОХІД З ОВОЧЕВИХ ДЕРЕВ У ЧЕХІЇ. Чеське правительство оголосило статистику, що в чеській державі росте 6,430.000 яблук, 3,352.000 груш, 2,541.000 черешень і 10,241.000 слив. Вартість зібраних яблук виносила в 1922 р. 259 мільонів чеських корон, грушок 112, черешень 201, сливок 218 мільонів.

ДЕРЕВА ЯК ОХОРОНА ПЕРЕД ПОЖАРАМИ НА СЕЛІ. Ряди дерев, відділюючи поодинокі обійстя чи частини села, нераз були перешкодою до поширювання пожежі. Але не всі дерева до того надаються. На першій місці є берест, який скоро росте та дуже густе має листя, а само дерево трудно запалюється (навіть сухе). Дальше йдуть: бук, граб, липа, клен, груша, тополя. Зовсім невідповідні до цього шпилькові дерева, а також береза, черешня, акація, верба. Віддаль між деревами яких 2 метри при садженню.

БЗИНА ЯК ЛІКАРСТВО НА МОЧ І НИРКИ. Так листя, цвіт, як і овочі (чорні ягоди) й коріння чорного бзу (бзини) мають лічнічі свойства. З листя і цвіту робиться чай, котрий, коли його довший час правильно рано петься, чистить кров. Таку саму чинність виконують також повила з ягід бзини; найліпше їсти кожного ранку натще малий тарільчик тих повил.

Корінь бзини потяти на дрібні кусники і зварити з нього чай; напитек цей виганяє моч з міхура і побуджує чинність нирок. При початковій водниці, коли моч лише скупо відпливає, приносить цей чай пожадану поміч викликуючи обильне виділювання мочи; в наслідок цього опадає пухлина на ногах, руках і животі. (Ф. Е. Більц.)

ОМЕЛА ЯК ЛІКАРСТВО НА ЖІНОЧУ ХОРОБУ. Омела росте як галапас на старих деревах, найчастійше на осиці, де сідають ворони. Чай з омели є дуже добрим і певним лікарством на за сильну місячку у жінок. Якщо є за сильні і наглі кровотоки при місячці можна додати до цього чаю дещо динамону. (Ф. Е. Більц.)

ЯЛІВЕЦЬ І ПОЛИН ЯК ЛІКАРСТВО НА ЖОЛУДОК. З ялівця самого або з мішаного з полином вариться чай, який дуже корисно впливає на жолудок, а саме чистить його, увільняє від флегми і побуджує до сильнішого виділювання жолудкового соку, через що сприяє ліпше травлення жолудка. Крім чаю можна також самі ялівцеві ягоди їсти (жути) сирі і то 10—12 ягід на день. (Ф. Е. Більц.)

ШАЛВІЯ ЯК ЛІКАРСТВО НА ГОРЛО І ГОРТАНКУ. Зварити шалвію на молоці, відцідити і полокати тим плинном зафлегмлене горло і гортанку, а дуже добре відчиститься горло і уступає хрипка. Зварена шалвія на воді служить також до натирання старих ран; старі рани очищуються, дістають свіжого вигляду і більше склонні є до гоєння. (Ф. Е. Більц.)

о. ВАСИЛЬ НАВРОЦЬКИЙ.

Про американський вулий.

Нічо на світі не стоїть на місці, а поступає. Так і всяке господарство все поліпшується через людський досвід і випробовані нові способи господарювання. Подібно і з пчільництвом. Досі пасічники господарили в вулю „славянським“ дзержоні. Прийшли останні роки недороду а мід і багато пасічників потратило або зредувало свої пасіки, а пожиток з пасіки не покрити вкладу і завів сподівання. Американці, практичний народ, завели у себе вулий, іншого типу, чим у нас. Сей вулий розвівся у другого практичного народу, у Німців, а від них перейшов на Велику Україну, де загально поширився, а навіть приймив назву: „український вулий“. Ті, що в часі світової війни побували на Україні, не могли надивуватися, які медні там пасіки і як навіть велику пасіку зі сотнею вулиїв потрапить обслужити оден хуторянин при допомозі лиш 7-літної дівчини. Ту легкість в загосподарюванні пасіки і добуття найбільшого пожитку дає їм „український“ вулий американського типу.

У нас, сей вулий не так ще поширений, аж щойно тепер вводитьсь. Перед якими 20—30 роками звисний пасічник пок. о. Порфір Бажанський, вглубляючись в причини замалої медодатности наших галицьких пасік та порівнюючи наш вулий „дзержон“ з німецько-американським вулиєм, прийшов до того самого висновку, а саме, що наш дзержон-стояк не може дати стільки меду, скільки належало би, тому ввів він т. зв. наставники. Вперед спрактикував у своїй пасіці, а опісля видав брошуру про пасіку і вулий з наставниками. Ті наставники були се деревляні літні вулії, з тонких дощочок, які він давав поверх матерних вулиїв і там пчола зносила окремо мід. Вже сей спосіб був великий поступ. Я бачив між іншими таку пасіку перед якими 20 роками в Брязі коло Болехова у пок. о. Глібовицького, що не міг нахвалитися дійсно збільшеної визначно медности в своїй пасіці ізза тих наставників. Щойно в новіших вже часах приймився й у нас опрацьований і випробований в світі тип американського вуля і мож сказати на певно, що він і у нас усуне зовсім дотеперішні наші вулії. Тип амер. вуля ввів і поширив в Станіславщині і надвірнянських горах проф. Гаванський і то з добрим та пожаданним вислідом в напрямку медности. Зачувати, що поємність вуля прийнято там за велику, а се не у всіх ділянках пасічничої господарки дало корисні висліди.

Чимже різниться американський вулий від нашого дзержона? Головні прикмети ось які: 1) Амер. вулий це вулий-лежак, а звисна річ, що лежаки все є медніші, чим стояки; 2) Рамки виймається горою, а се значно улекшує і зменшує працю; 3) Та частина ву-

лия, що зветься і є наставником, вельми збільшує медність. Амер. вулий зложений з таких 4-ох головних частин: гніздо і дно, наставник і дашок. Гніздо це місце сталого побуту матки і зимівлі пчіл. Дно є движиме; як вулий (гніздо) піднесеться, то дно лишається на місці. Рамки (плястри) вкладаються горою і виймаються до гори. Гніздо накривається повалою, що складається з кількох дощенок, які при роботі коло пчіл можемо виймати поодинокі, в міру потреби і в сей спосіб не непокоїться пчіл. Рамки о вимірі в світлі 42×27 см. звисають вусами на відповідних фельцах. Наставник о тих самих вимірах, що гніздо, зложений на гніздо, творить з ним цілість. Лиш високість наставника (і рамок в нім) ріжниться від високости гнізда (рамки в світлі 42×13 см.). Наставник 1 або 2 або і 3 дається оден поверх другого в часі пожитку і з него тільки беремо мід.

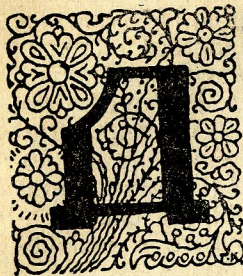
Що до подробиць, а саме будови, вимірів вулия, рамок і за-господарювання пасіки відсилаю до фахових книжок (нім. А. Alfonsus: Lehrbuch der Bienenzucht; Gerstung: Der Bienenstock und seine Zucht. Поль. Weber: Hodowla pszczół z uwzgl. uli amer.). На жаль, в українській мові ще не появилася така книжка*). Може ці короткі замітки побудять кого з наших пасічників-фаховців до написання такого, вельми бажаного і потрібного, підручника.

* В 1922. р. видало Українське Державне Видавництво (Подільська філія у Вінниці) по українськи: „Короткий підручник пасічництва“ П. Бунта з численними ілюстраціями, де автор займається американським вулием і називає його „українським“. — Ред.

ПРО „РУСЬКИЙ“ ВУЛИЙ ОНУФРІЯ ЧИНКИ. У Жовтанцях коло Куликова жив перед війною старий пасічник-почмайстер, Онуфрій Чинка, що власним приміром вчив цілу околицю пасічництва. Уживав він, як всі тоді у нас, славянських улиїв і то типу краєвого „Галицького Господарського Товариства“ і переконався, що ці вулії за мало медоносні. Зачав отже придумувати і практикувати і виробив собі зовсім новий тип улия, який назвав „руським“ вулием. Удосконалив він саме „славянський“ улий в той спосіб, що побудував одноповерховий улий і то улий-двійняк на дві родині пчіл. Небіжчик О. Чинка хотів опатентувати свій улий, але недостача гроша, українське до-ходження та війна перешкодили йому. (А по війні умер в Грубешові). Але знавці признали вартість „руського“ улия О. Чинки й узнали його „найдоско-нальшим до цього часу славянським вулием“ (І. Льоренц: „Найновіша госпо-дарка в пасіці“), бо „Чинка перший розв'язав загадку непрактичності славян-ських улиїв“ через поширення о оден поверх і через введення належної вен-тиляції й „осягнув просто чудні результати“. Л. Вебер: „Bartnik Postępowy“ за 1921. р.). Розмір улия О. Чинки (за І. Льоренцом) виносить: висота роз-плідної части (долішної) 58 см., складової (горішної) 51 см., а їх ширина 24 см. і глибина 74 см., куди входить 18 рамок. Великим прихильником улиїв Чинки є старий пасічник о. Нестор Коржинський, парох у Медині, який веде свою пасіку від 1887. р. (Про улий Чинки писав о. Н. Коржинський в кален-дарі Тов-а М. Качковського за 1923. у статті „Ювілей руського улия“, з пор-третом бл. п. О. Чинки). — Ред.

ЩО РОБИТИ, ЯК ВЖАЛИТЬ ПЧОЛА? Як кого вжалить пчола, оса або инша яка комаха, то послинити або змочити добре пагність великого пальця і посувати ним натиснувши сильно на вжаленім місці так довго, аж жало згл. їдь висунеться на верх. Тоді витягнути жало. Відтак прикладати зимні оклади з води, глини, або натерти, як є під рукою, сальміяком. При затроєннях комахою, треба також парити то місце в парі або лазні паровій та обвинути. (Ф. Е. Більч.)

Домова аптичка.

Домова аптичка обіймає ліки і лікарські прилади, які повинні бути в кожній хаті, щоби хорому у випадку наглого захоріння або нещасного випадку мож подати першу лікарську поміч. А що не все можна мати зараз лікарську поміч, а особливо далеко від міста на селі, а дуже часто ждати треба на лікаря і ліки кілька або й кільканайцять годин, де в випадках наглого захоріння або нещасного випадку треба зараз подати поміч, тому кождий чоловік повинен знати, що в данім випадку треба зробити, щоби хорому або нещасному допомогти (гляди: „Перша поміч у наглих випадках захорання“ — „Народня Бібліотека Просвіти“ ч. 16.), бо всяка поміч хочби її подав лікар, подана запізно, буде без користи. В кожній заможнійшій хаті свідомого чоловіка на селі, а особливо у священика, учителя, повинні бути слідуочі ліки і лікарські прилади:

Лікарський термометер, єсть то прилад до мірення температури й означення висоти горячка. В кожній хаті, а особливо на селі, де є діти, повинен бути термометер. Термометер вкладається під паху, до ями уст, а у дітей в пахвину, треба добре стулити тіло, де є вложений термометер і держати 5—10 хвилин (мінут). Піднесену температуру понад 37—37.5 ст. називаємо підгорячковий стан, 37.5—38.5 єсть середна (мала) горячка, 39 ст. і висше єсть вже велика горячка. Кожда горячка, коли вона треває довше як кілька днів у хорого, вимагає лікарської поради. *Геґар*, т. є прилад до вичищення кишок, який по випаренню в кипячій воді і заложенню відповідного приладу, мож уживати до маточних переполікувань. *Йодова тінктура* (йодина) єсть доконче потрібна в кожній хаті. По кождім скаліченню, хочби здертю наскірка, треба по відчищенню рани засмаровати її йодиною і ранку завязати. До відчищення ран є потрібні 2—3% *карболева вода*, або *лізольовий розчин*, який мож собі самому зладити в цей спосіб, що на літру води дається кавову або чайну ложочку чистого лізолу. Добрий відкажаючий середник на рани є *lysoform*, або *kreolin-a* — одна ложка столова на літру води; всі ці середники є добрі як відкажаючі рани проти ріжних заразливих бактерій. *Lysol*, *lysoform* і *kreolina* мають це добре за собою, що є менше трійливі і дразнячі шкіру і мясні ткані як карболовий квас. Одно з цих дезинфекційних средств повинно бути доконче в дома під рукою на всякий випадок.

Leucoplast, липкий оригінальний плястер, яким по відчищенню рани і всякого скалічення тіла і засмарованню йодиною заліплюється зараз кусником левкоплясту. Кожда рана, хочби незначна, не вичищена зараз, а полишена без заосмотрення, без перевязки, може бути жерелом закаження бактеріями рожі, простця (*tetanus*) і інших тяжких заразливих бактерійних хоріб, які

можуть спричинити тяжкі довготривалі хвороби або і смерть. Тому треба кожду рану зараз відчистити відкажаючим розчином одним із висше поданих, засмаровати рану йодиною і в малих зраненнях заліпити кусником липкого *плярста* (*leucoplast*), а в більших скаліченнях відчищені і відкажені рани по зайодинованню обложити *газою дермателевою* або *гидраульною* або *субліматовою* (кусником), відтак на це положити кусок *вати Брунса* т. є білої відтовщеної, а відтак перевязати рану і оточення її *калікотовою опаскою* — тому в дома є доконче потрібні в запасі *лейкоплярст*, *вата Брунса*, *дермательова* або *гидрильна Газа*, *калікотова опаска* одна 10 метрів довга а 10 цтм широка, а одна 5 метрів довга а 5—10 цтм широка.

Дуже дешеві а потрібні в дома є ліки: *квас боровий* (*acidum boricum*) і *kali hypermanganicum*, розчин окисненої води. *Solutio hydrogenii superoxydali* 5% 300 грамів. Ліки ці є рівнож відкажаючі середники на рани, а особливо на всякі запалення горла. Чайну ложочку *борового квасу* розпускається в склянці води до положання горла, *kali hypermanganicum* розпускається кілька кришталіків у склянці води — єсть добрим середником до положання устної ями і горла і до відкаження воняючих ран. Розчину окисненої води (*Solutio hydrogenii superoxydali* 5—10%) уживається в цей спосіб, що дається його 1—2 ложки столові на пів склянки води — єсть се дуже добрий лік до положання устної ями, горла, при всіх запаленнях горла, ясел, прищипі. Потрібні в дома *американська біла вазеліна*, *білий чистий свіжий свинський смалець* (несолений), *рижсева мука*, *спорошкований тальк* (*talcum venetum pulverisatum*), *льняний олій*, *вапняна вода*; *американська біла вазеліна*, так само *смалець* є добрі до смаровання всіх свіжих виприсків шкіри і легкого попарення шкіри, які опісля поспікується *рижсевою мукою* або *спорошкованим тальком*. У випадках свіжого попарення шкіри єсть дуже добрим ліком *мішанина льняного олію і вапняної води по рівних частях*, якою то *мішаниною* смарується спарені части тіла або окладається спарені части чистим тонким льняним платком намоченим в *мішанині льняного олію з вапняною водою*. У випадках сильного побиття, потовчення, опухолі, запалення шкіри, залозів, легкого попарення, треба робити зараз оклади з *квасної* або *Гулярдвої води*, що кілька годин.

Воду квасну або *Гулярдову* мож дістати в кожній аптиці без лікарської рецепти — а мож собі самому сю воду робити: а саме в цей спосіб, що купується в аптиці *таблетки plumbum aceticum alumnatum*, одну таблетку дається на 1/4 літри перевареної води. Потрібні в дома є *етер* (*aether aceticus*) і *амоняк* (*liquor amonii causticus*) до нюхання в випадках омління; *амоняк* є добрим середником при покусанню ідовитими насікомими. В випадках покусання насікомими і сильною опухлі розпускається 2 ложки *амоняку* на склянку води і сим натирається покусані опухлі части тіла і з цієї води або *квасної* робиться оклади на опухлі части тіла. В кожній хаті мусить бути *рициновий олій*, який подається дорослим одну до дві столові ложки в випадках захорвання від їди, а у дітей одну чайну ложочку на день. — *Magnesia usta* по-

трібна при затроєнні квасами як оцтовою есенцією й другими мінеральними квасами як азотовий сірчаний квас. Доконче потрібна в кожній хаті є *гемостатична вата*, то є вата насичена сірчаком заліза. Гемостатичну вату вкладається кусником до носа при кровотоках з носа або кладеться таку вату на рану, яка сильно кровавить і держиться її так довго, доки кровоток не загальмується. *Tinctura opii*, котру мож дістати лише на лікарську рецепту, мож подавати у дорослих людей 10 капель з водою або цукром 2—3 рази в день — в разі сильних корчів в жолудку, або кишках — дітям тінктури опії не мож давати.

В дома про запас повинні бути *п'явки*, які при мозковім ударі, утраті памяти і пораженню рук і ніг, бесіди, а особливо як шкіра на лиці зачервенена, в такім випадку єсть вказане поставити п'явки 10—15 за вухами на голові; не шкодить, як по відпаді п'явок кілька хвиль кров стікає — пізнійше треба уплив крови загальмувати гемостатичною ватою, яку прикладається на ранки від покусань п'явками.

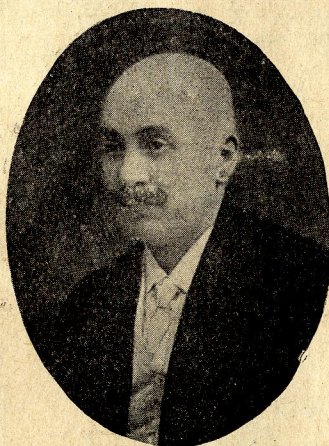
Потрібні отже є: Лікарський термометер, гегар, йодина, карболева вода, лізольовий розчин, *lysiform*, *kreolina*, *leucoplast*, газа дермателева, вата Брунса, калікотова опаска, боровий квас, *kalі hypermanganicum*, *soluіo hydrogenii superoxydantі*, американська біла вазеліна, свіжий свинський смалець, рижева мука, спорошкований тальк, льняний олій, *magnesia usta*, *tinctura opii*, п'явки, гемостатична вата.

МУЗИЧНИЙ ГУРТОК ЧИТАЛЬНІ „ПРОСВІТИ“ В УГНОВІ.

Посмертні згадки.

Іван Айхельбергер. Отсе ім'я, хоч як воно чуже своїм виговором, бо німецьке, звязане тісно з українською культурою, з українським друкованим словом. Управитель і співвласник великої друкарні „Діла“, дав себе нераз нізнати як великий приятель Т-ва „Просвіта“. Особливо в останніх роках грошевої скрути Покійний, як міг, так піддержував видавничі змагання Товариства. Появу великого календаря на рік 1924. треба йому завдячувати у великій мірі. Він знав і розумів, серед яких відносин працювало Т-о „Просвіта“. Покійний ніколи не застановляв друку видань Т-ва і не оглядав по душі, за що приходилося йому багато витерпіти від Москалів в 1914/15 р. і від Поляків, а навіть пересидіти в 1921. два місяці у польській тюрмі. Була це незвичайно цікава людина, одна з тих, яких буває велика сила в Америці, та які є рідкою появою на нашому галицькому ґрунті. Помер дня 6. лютого 1924 р. в 53. р. життя по довгій а тяжкій недужі у Львові.

ІВАН АЙХЕЛЬБЕРГЕР.

Евген Бородієвич, інженір мірництва, б. У. С. С. і старшина У. Г. А., упокоївся по довгій а тяжкій недужі в 35. р. життя дня 18. березня 1924. в Тарнобжегу. Похорони відбулися у Станиславові. Покійний був автором споминів „В чотирикутнику смерті“ та переклав на українську мову гарним стихом Грільпарцера „Die Ahnfrau“. В Кам'янці под. видав був Календар на 1920. р.

Сидір Бриттан, емеритований директор тов. „Дністер“ у Львові, визначний член і добродій українських інституцій і товариств Яворова — помер 3. серпня 1924. р. в Яворові в 71. р. життя. Покійний походив з міщанської родини. По скінченню гімназії, студіював право, відтак став урядовцем і з літами директором тов. „Дністер“. Разом з пок. дром Кулачківським і дром Ст. Федаком був Покійний одним з каменярів тої нашої національної інституції. Був при тім активним членом Тов-а „Просвіта“ і в 1883. р. був ініціатором і основником першої читальні „Про-

дався на те, чи Т-во заплаатило, чи ні. Тому заслужив собі Покійний на ширу пам'ять в Т-ві „Просвіта“. І. Айхельбергер був Німцем з роду, по релігії римо-католик, вихований в цілком чужому середовищі, але цілим серцем полюбив український народ і всі сили посвятив для праці і добра нашого народу. І став він справжнім Укра-

світи" в Яворові. Покійник належав до так званих тихих патріотів, який працював, давав свій гріш і не жадав розголосу. І так пок. С. Бриттан жертвував площу під гімназію в Яворові, причинився власними грошми і позичками чимало до вибудування величавого будинку на тій площі. Поробив також великі записи під українську бурсу і „Українську Захоронку" в Яворові. Він дбав ціле своє життя про піднесення промислу і торгівлі і заснував тов. „Гаразд" в Яворові. Покійник підпомагав бідніших студентів Українців з Яворова, і не оден з на становисках нині людей завдячує йому свою кар'єру. З Покійним зійшов у могилу чоловік з чистим характером, і благородним українським серцем.

Микола Василько, колишній довголітній провідник буковинських Українців, голова парламентарної укр. репрезентації у буковинським соймі і віденським парламентам, відтак представник З. У. Н. Р. у Відні, а пізніше У. Н. Р. Берні та в Берліні, помер 2. серпня 1924. в німецькій кураційній місцевості Райхенгаллю в 56 році життя. Помер несподівано, на астму. Був це оден з небагатьох українських політиків, якого імя було відоме і поважає далеко поза границями рідного краю, який зробив багато доброго не тільки для своєї тіснішої батьківщини-Буковини, але й для цілої української справи. Пок. М. Василько, уроджений 1868. р. походив зі старої буковинської православної шляхти, вихований середський клуб буковинського сойму зискує на численности і повазі. Його ділом було поширення українського шкільництва на Буковині так народнього як і середнього. Він то причинився до поділу черновецької митрополії на румунську і українську, що для духовного життя Буковини мало велике значіння.

МИКОЛА ВАСИЛЬКО.

Але ще більшу роль відіграв Василько в політиці Австрії. Увійшовши до віденського парламенту 1899. р. оставав в ньому аж до упадку Австрії — безпереривно. Держучись заєдно правительству, якому служив вірно, багато заважив на долі галицької України, головно в часах воєнного лихоліття. Берестейський договір України з центральними державами в 1918. р. був у великій мірі ділом Покійного.

Підчас існування Західно-Української Народньої Республіки був Василько її представником у Відні. З весною 1919. р. стає Василько представником уряду У. Н. Р. в швайцарському Берні. На становищі посла У. Н. Р. в Берліні заскочила його несподівано смерть.

шляхотського, панського оточення, доволі пізно найшов властивий шлях своєї праці. Зразу вибраний послом до буковинського сойму, ще в 1898. р. виступав як москвофіл. Але згодом покинувши табір москвофілів, береться на спілку з проф. університету д-р Степаном Смаль-Стоцьким до організації національного українського руху на Буковині. Дякуючи його політиці, україн-

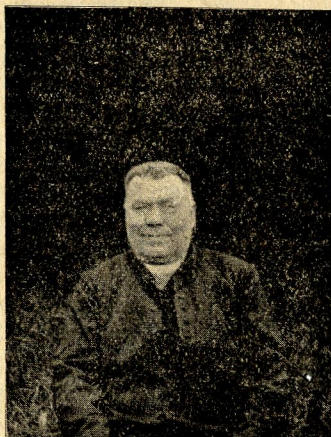
Зійшов у могилу чоловік, який в кращих умовах міг віддати велику заслугу Рідній Державі, як зручний і свідомий своєї сили патріот.

Василь Винар, гімн. професор в Бучачі, помер 27. січня 1924. р. в 54. р. життя на удар серця, полишаючи вдову і четверо діточок. Покійний був професором в укр. гімназіях у Львові, Перемишлі, відтак у польській в Бохні, а під кінець в Бучачі. За Українських Часів в 1918/19 р. був повітовим шкільним інспектором, з якого завдання вивязався як найкраще. Праці Покійного на становищі українського шкіль. інспектора не могли забути відтак місцеві Поляки,

Усунули його зі служби, замкнули зараз по відвороті укр. війська до арешту в Чорткові, а відтак у Львові в „Бригідках“, де пересидів аж до грудня 1919. р. В 1920. р. арештовано його знов під замітом „большевицького саботажу“ і перетримано його кілька місяців в арештах в Чорткові. В році 1922. р. арештовано Покійного третій раз за „саботаж при виборах“ і знов передержано старого професора кілька тижнів в арештах в Тернополі і Станиславові. В Бучачі слідила весь час за ним поліція, а в старостві відфотографовано його як злочинця і знято відтиски пальців.

Покійний був тихої вдачі, сильного характеру, благородний у ділах, горячий оборонець молоді, щирий укр. патріот.

о. Микола Галущинський, парох у Звинячу, чортківського повіту, помер дня 12-го жовтня 1923. р. в 70-тім році життя, а 46. р. священства. Була це освічена людина, добрий бесідник, щирий робітник на народній ниві — просвітний і економічний. У Покійнім зійшов до могили оден з небагатьох ще живучих священників, що в 70-тих роках минулого століття познайомили зі суспільними рухами західньої Європи, потрапили своє знання приложити у громадянській роботі в Галичині. Як парох Звиняча взяв

о. МИКОЛА ГАЛУЩИНСЬКИЙ

від життя своєї парохії і допровадив до цього, що село Звиняч належить до найліпше організованих і освічених не лише в Чортківщині, але також і в краю. У 80-их роках кандидував кілька разів до Державної Ради у Відні, та до краєвого Союму, одначе за кожним разом перепав тільки завдяки куріальним виборчим практикам, та польській

старостинській агітації. Належав до трудової (нац.-демократичної) партії і до останнього часу все був членом Ширшого Нар. Комітету у Львові. Як карна одиниця, піддержував усі змагання за-

гально-народної натури і своїм впливом приєднував для них як найбільше визнавців і сторонників.

Покійний полишив по собі чотирох синів, між ними о. дра Теодозія Ч. С. В. В., ректора дух. семинара у Львові, та проф. Михайла, голову нашого Тов-а „Просвіта“.

Антін Гладишовський, директор „Краєвого Союзу Кредитового“, голова „Українського Педагогічного Тов-а“, член Видавничої Спілки „Діло“, член Надзірних Рад „Кр. Ревізійного Союзу“, Тов-а „Земля“, „Повітового Кредитового Тов-а“, „Союзного Базару“, член контрольної комісії „Краєвого Союзу Торговельних Спілок“ і „Сільського Господаря“, член Тов-а „Просвіта“ і т. д. упокоївся після тяжкої недуги дня 12. жовтня 1923. р. у Львові, де й його похоронено на Личаківським кладовищі при величезнім здвизі сумної української львівської громади.

Про смерть бл. п. А. Гладишовського була в нашім календарі на 1924 р. вже згадка, але коротенька, бо вістка про його смерть надійшла до Тов-а саме в хвили, як відходив останній аркуш календаря до друку, тому подаємо в сьогорічнім річнику нашого календаря дещо ширшу згадку великої народної праці сього невіджалованого працівника на народній ниві.

Покійний Антін Гладишовський уродився 22. мая 1880. р. в Тернополі, де його батько був лікарем. Низшу і середню освіту здобув у родинному місті, а любов до свого народу виніс від своїх родичів. Після матури записався на віденському університеті на правничий факультет. По укінченню прав, студіював на Торговельній Академії у Відні. Маючи матеріальну поміч з дому, зїздив молодий Гладишовський що вакацій західню і полудневу Европу, приглядаючися відносинам і способowi життя інших культурних і державних народів. А що був незвичайно спосібним чоловіком, бистрим обсерватором і володів кількома європейськими мовами, зробився справжнім європейцем, чим дуже вирізнявся серед галицької суспільности. Вернувши до краю, вступив до банкової служби, з початку в польських банках, а відтак в українських. І так в 1911. р. обняв Покійний посаду заступника директора в „Краєвім Союзі Кредитовім“, а в 1912. р. іменовано його директором цьої інституції, яка за його дирекції станула на ноги і виросла до найповажнішої української банкової інституції з земельною посіlostю. Рівночасно працює Покійник в усіх інших українських львівських установах і інституціях, як вже висше зазначено, а цілою душею і тілом віддається Українському Педагогічному Тов-у, яке справді назвати його може своїм опікуном і хоронителем. І цікаве: хоч сам не педагог, узяв на себе цілий тягар нашого національного (приватного) шкільництва „Рідну Школу“ і ніс його до останньої хвили свогого працювотого життя. В У. П. Т. працює Покійний вже від 1908. р., ставши касієром Тов-а. І тут вперше запровадив він діловодство, створив канцелярію Тов-а, вів сам майже все діловодство, а в 1913. р. вибрано його головою У. П. Т. і почесний цей тягар ніс до самої смерті. У. П. Т. стало його улюбленою дитиною, тут вложив він свій талант, організаторський хист, свій капітал, бо уважав, що „Рідна Школа“ веде його націю до самостійного життя.

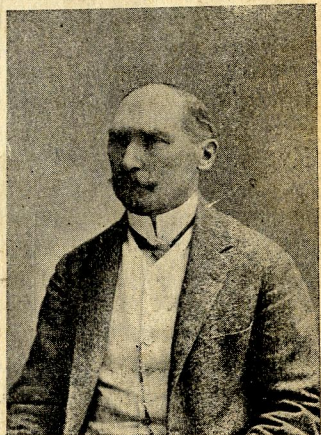
о. Лев Джулинський, парох Лапшина під Бережанами, просвітник народніх мас, помер в 77. році життя, а 51. році священства. Покійний належав до того покоління священників, що уважали, що праця „духового проводу“ не кінчиться при вівтарі чи на проповідальниці, а що священник їти повинен „в народ“ з духовим кормом поза церквою, до його дому, серед праці, серед його горя й радости. А щоби мати цей духовий корм, почав Покійний видавати в 90-тих роках, будучи на селі, „Посланик-а“ — письмо церковно-народне та „Місійні книжочки“, які в тисячах примірників розходилися по селах, та ще й нині, після воєнного знищення села, по хатах та церковних братствах лишилися. „Книжечка“ о. Джулинського писані були народньою мовою, приступним способом і легким стилем. І через 20 літ Покійний був попри парохію сам редактором, адміністратором і коректором в одній особі, крім цього видавав через кілька літ і третє своє періодичне видавництво „Руский Амвон“, — бібліотеку проповідей. Для ліпшого поширення своїх видавництв основав був разом з найстаршим своїм сином першу українську приватну друкарню в Перемишлі. Його видавництва, як „Театральна бібліотека Посланника“ та „Збірники церковних пісень“ стали загальним народнім добром. Останнім видавництвом того рода були „Ілюстровані Житя Святих“. Як парох був справжнім батьком своїх парохіян, які його любили за щиру й добру працю для загалу. В особі покійного о. Л. Джулинського, відійшов від нас щирий патріот-просвітник, що відіграв немалу ролю в історії нашого національного відродження.

Д-р Сильвестер Дрималик, лікар, директор „Народньої Лічниці“, б. голова і член виділу „Українського Лікарського Товариства“, член Виділу Лікарської Палати у Львові, член „Просвіти“, помер 29. грудня 1923. р. в 69. р. життя, як жертва свого звання в наслідок закаження крови, скакічившись при операції одної селянки в „Нар. Лічниці“. Був це незвичайно обовязковий лікар добра й учинна людина-громадянин. Він прожив 35 літ як трудячий лікар в Жовкві і зі свого характеру і лікарського знання як добрий лікар був загально цінений і взятий в цілій Жовківщині, Равщині, Яворівщині, Сокальщині. Крім цього був він діяльним суспільно політичним діячем в місті Жовкві та повіті. І так в Жовкві був основником-ініціатором тов. „Читальня“, „Народнього Дому“, „Жовківської Руської Ради“, т-ва „Правда“ й інших; крім цього розвинув широку просвітно-економічну діяльність в цілій жовківській повіті, брав живу участь в політичній життю, був весь час свого побуту членом повітового виділу в Жовкві, де робив багато добра для повіту. Як лікар попри лікарську практику працював науково, містив наукові лікарські реферати у віденських фахових часописах, у львівським науково-популярним часописі „Здоровле“, був співредактором „Лікарського Наукового Вістника“. Щоби прийти нашому селу з лікарською помічю писав популярні лікарські порадики, чим найбільше прислужився для добра нашого галицького народу. Перші свої лікарські популярні праці містив у виданнях Т-ва ім. Мих. Качковського, якого іменовано доживотним членом, де запровадив

осібну рубрику „Лікарська почта“, в якій давав нашому селянству лікарські поради в різних хворобах. Видав популярну і поширену книжку „Слабости дітей“, відтак свій „Лікарський Порадник“, який дочекався кілька перероблених видань і був та ще й до нині є дуже поширений. Крім цього звісна є його популярна книжечка „Прополові хвороби“. З вибухом війни в 1914. р. арештували його австрійські влади у Жовкві, перевезли на Цитаделю у Львові, а звідти мали повести до відомого пекла Талергофу, але удалося його чудом виратувати звідтам. Інтерновано його у Львові, заборонено повертати до Жовкви і він змушений був у Львові розпочинати лікарську практику, щоби заробити на життя. Тут розвинув широку діяльність в Лікарським Товаристві і Нар. Лічниці аж до смерті.

Д-р Омелян Калитовський, ем. директор української гімназії в Тернополі і польської в Ряшеві, визначний педагог, автор шкіл. підручників географії, член многих українських товариств, довголітний член і діяльний свого часу член Головного Виділу Т-ва „Просвіта“ у Львові, помер по довгій і тяжкій недужі 18. березня 1924. р. в 69 р. життя у Львові. З Покійним зійшла у могилу одна з маркантніших постатей Галицької Землі, оден з творців громадсько-культурних цінностей на галицькому ґрунті.

Покійний походив із священничої сім'ї. Освіту побирав у Львові, тут теж дістав посаду учителя української мови і історії в німецькій гімназії, а відтак в 1889. р. при українській академічній гімназії у Львові. На цьому становищі пробув Покійний до 1900 р. втішаючись опінією знаменитого педагога. Тоді то також розвинув Небіжчик велику енергію в творчій праці наших культурних установ та у змаганню створити власні духові цінності. Належав до всіх укр. товариств, був діяльним членом Гол. Виділу Т-ва „Просвіта“, працював в наших періодичних часописах, у 80-тих роках редагував навіть літературний орган „Зоря“, працював науково над старою українською літературою, а між иншим написав замітну наукову розвідку про укр. апокрифічну літературу. В 1900. р. іменовано його управителем новозаснованої української гімназії в Тернополі.

Д-Р ОМ. КАЛИТОВСЬКИЙ.

Зорганізувавши цю гімназію і довівши учеників до першої матури мусів в ері намісника Потоцького розпрачатися зі своїм заведенням, бо кинено Покійного на захід до Ряшева — на управителя польської гімназії, де пробув до 1913 р., коли то добровільно спенсіонувався змучений працею між чужими. Підчас світової війни в 1915/16. р. вів Покійний укр. гімназійні курси у Відні. Під кінець свого життя проживав у Львові, працював ще наукового, переробив ще до нового видання свій підручник географії на низшу гімназію, та на-

писав популярну географію на зразок Реклі, до якої видання приступає тепер фонд „Учітеся, брати мої!“ при Т-ві „Просвіта“.

о. Филимон Кисілевський, парох на Норт Сайд Питсбург, помер 17. червня 1924 р. в Питсбургу. Покійний приїхавши безпосередньо перед війною з Галичини до Америки, належав до скромних а ревних труженників на народньому полі. Не було, як пишуть звіттам, ні одної громадської справи, якою він не піклувавсяби. Був великим прихильником січового руху, і, хоч в старших літах, прийняв на себе уряд січового капеляна. Був організатором читалень „Просвіти“ і спомагав матірне Тов-о „Просвіта“ у Львові. Покійник був людиною наскрізь чесною і характерною; втішався великою пошаною серед ширшого загалу. Замолоду студіював медицину і радо давав поміч своїм парохіянам за часів своєї душпастирської праці в Симсон, Ансонії, Шикаго — Борнсайд та Норт Сайд Питсбург.

Василь Кривокульський, господар і агент „Дністра“ в Городищу, бережанського повіту, член Т-ва „Просвіта“, оден з найсвідоміших селян повіту, співробітник бл. п. Старуха, арештований і засуджений на розстріл Поляками в 1919. р., відтак арештований при кожній нагоді, помер на грудну недугу, якої набавився по тюрмах, в 63. р. життя в січні 1924. р.

Гринько Круть, міщанин в Комарні, довголітний член виділу читальні „Просвіти“, власник великої, ним самим призбираної, бібліотеки, передплатник укр. часописів, визначний організатор, помер на 51 р. життя в Комарні 15. грудня 1923, полишаючи сум й пошану серед свого громадянства.

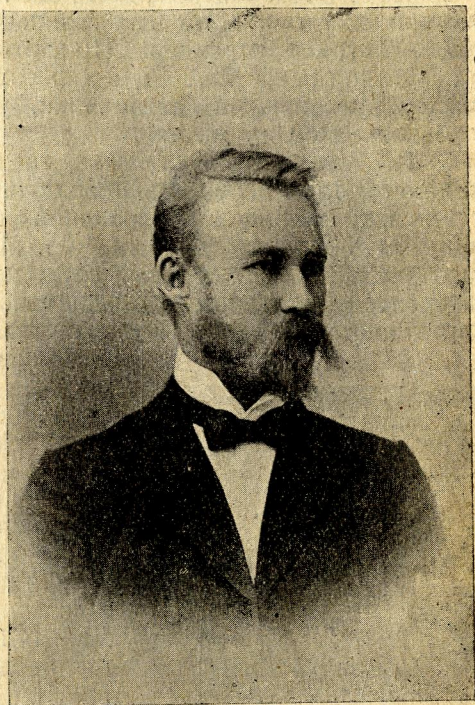
Кекилія з Бурачинських Курівцева, жена лікаря дра Ів. Курівця, визначна громадянська діячка, член Тов-а „Просвіта“, „Союзу Українок“, „Укр. Захоронки“, та інших культурних і гуманітарних товариств, померла дня 30. квітня 1924. у Львові.

Була це незвичайно інтелігентна жінка, яка мостила шлях жіночому рухови на галицькому ґрунті разом з бл. п. Н. Кобринською, з К. Малицькою та іншими провідницями нашого жіноцтва. Найкращі роки її життя пройшли в Калуші, де муж її був лікарем. Ведучи домашнє хозяйство, все вміла найти час для громадської праці. А що мала небуденний хист розуміти людей, все находила добрий відгомін серед окруження. З великою пошаною відносилися до неї селяне. Вміла підходити вона до їхніх потреб, вміла в кожній справі дати їм раду, а в прикрий хвилі прийти з помічю і розрадою. Була вона найкращим помічником свого мужа, довголітнього організатора і посла Калущини. Кожний селянин, що заходив до дому п-ва Курівців, діставав вказівки в ріжних громадянських справах і виходив з хати з підйомом душі, з найновішою популярною літературою, яку Покійна дуже пильно розповсюджувала, уважаючи книжку за найкращий засіб пропаганди. Двері у неї ніколи не замикалися; щоденно заходили до її дому десятки селян, а підчас виборів то й сотки. Помагали їй в тій праці також два її дуже талановиті сини, котрі були їй щастєм і... горем, бо підчас війни стратила обох на фронтах. З стратою синів поховала Покійна

своє особисте щастя, перестала існувати як людина, якій життя приносить особисті радості. Стала сувора, навіть безпощадна для себе, для других натомість була повна виrozumіння і доброти і тої розумної, виховуючої доброти не позбулася до смерті.

Д-р Іван Липа, лікар, популярний письменник і громадянський діяч, умер 13. листопада 1923. р. у Винниках під Львовом в 58. р. життя на вигнання з В. України. В особі Небішика страшила Україна незвичайно світлу й характерну людину, широко віддану Краєви, який ще в юних днях, днях весни полюбив цілим серцем „велику руїну“, твердо і безкомпромісово служив народньому ділу до кінця своїх днів.

Іван Липа уродився 1865. р. в Керчі (на Криму), тут скінчив гімназію, а висшу освіту здобув на медичному факультеті в харківському і казанському університеті. Бувши студентом університету в Харкові віддався українській справі, належав до першої української організації 90. рр. в так званих „Тарасовців“, про що він писав у своїх споминах в „Письмі з Просвіти“ за 1922. р. ч. 11—12. Скінчивши з перервою (1 рік у в'язниці, про що написав спомин в календарі „Просвіти“ на 1923. р.) медицину став лікарем в Анапійському повіті на Херсонщині, опісля перейшов у полтавське земство, звідки по 4 роках переїхав до Одеси, де й жив аж до упадку Гетьманщини. В часі революції приступив до партії соціалістів-самостійників і був членом Центрального Комітету партії, а в останніх літах головою Ц. К. Як видатний діяч, що положив визначні заслуги для укр. життя в Одесі, був висунений одеськими земляками при утворенні правительства У. Н. Р. по упадку Гетьманщини й став міністром віроісповідань в кабінеті Директорії. Від того часу ділив долю й недолю У. Н. Р. від Кам'янця — аж до Тарнова. В 1922. р. покинув Тарнів, оселився у Винниках біля Львова, де заробляв лікарською практикою на життя та одержання сина Юрка на студіях, здобуваючи собі швидко славу доброго лікаря й симпатії серед дооколичного населення.

Д-Р ІВАН ЛИПА.

Поза громадянською діяльністю відомий д-р Липа і як письменник. Ще від 90-тих років бере живу участь в українській

літературі, з початку в галицько-українських журналах, а пізніше в альманахах і взагалі пресі велико-українській. В „Літературно-Науковому Вістнику“ львів. видання містив поезії (під псевдонімом Петро Шелест), оповідання й нариси, в „Дзвінку“ — казки й оповідання для молоді. В казках старався Pokійний розвинути в дітях любов до добра і рідного краю. В 1917—18 рр. вийшли деякі його казки в Одесі, а недавно надрукувало дещо станицьлавівське видавництво „Бистриця“. Писав Липа до самої смерті, містачи свої твори по всіх галицько-українських виданнях („Літ. Наук. Вістник“, календарі „Просвіти“, „Дніпро“ й ин.).

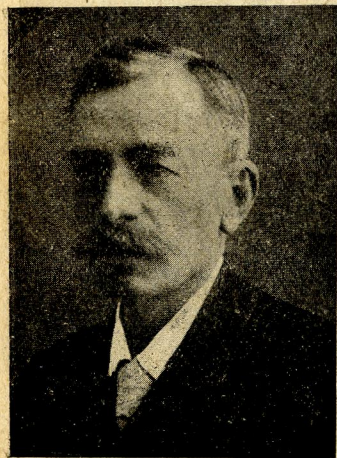
Володимир Масляк, професор академічної гімназії у Львові, звісний український письменник, умер дня 15. липня 1924. р. у Львові, в 66. р. життя.

Імя Волод. Масляка мало звісне вже нинішньому молодому поколінню. Його діяльність позаду нас. Вона належить до тих метушливих, невсипущих муравлиних будівель, що ворушили Галичину 40—30 літ тому назад. Вол. Масляк належить до тих людей, що стеблець за стеблем, грудочка по грудочці будували нашу літературну святиню, розвивали наше слово, пропагували його серед широких кругів громадянства. Pokійний належав до письменників 80-років, коли поза Франком не було в Галичині ніже єдиного визначнішого таланту. Pokійник потрудився тоді багато на нашій літературній ниві і з історичного боку треба оцінювати вартість його діяльності.

Літературна діяльність Вол. Масляка розпочинається в 1879. р. з поезії. В цім році помістив він свій перший віршик „Рідна мати“ в „Ластівці“. Далі в 1880. р. друкуються його перші поезії в „Слові“, в коломийській „Весні“ й черновецькому „Родимім Листку“. Як молодий студент університету познакомився він з Ом. Партицьким та проф. Ом. Огоновським і зачинає поміщати свої твори у „Зорі“, в „Ділі“, а по смерті ред. Вол. Барвінського, вступає до редакції того часопису. Від червня 1885. р. стає також редактором політично-гумористичного часопису „Зеркало“, а пізніше „Нове Зеркало“.

„І слід піднести“, — пише у посмертній згадці Вол. Дорошенко („Діло“ ч. 156.), що всі пізніші гумористичні наші часописи не вмилися до цієї першої спроби на полі сатири і гумористики. В історії нашого культурного й політичного поступу в Галичині „Зеркало“ займає видатне місце. Його роля в боротьбі з нашою галицькою заскорузлістю, т. зв. рутенством безперечна. Одним з видатних борців на цім полі був і Pokійник“.

В 1886. р. переноситься В. Масляк до Кракова, де співробітничав у польських часописах, пишучи про українські справи

ВОЛОДИМИР МАСЛЯК.

й укр. літературу. В Кракові виходить і перший том його „Поезій“ 1886. р. Рівночасно поміщує свої твори далі в „Зорі“ і „Зеркалі“, і накладом цих редакцій виходять вони пізнійше окремими збірниками, як от проза: „Кістяки Гольбайна“ 1891. р., „Кандидат“ 2-га частина „Кістяків“ в 1892. р.), „Аристократи“ (3-тя частина „Кістяків“) в 1897. р., — сатиричні картинки з галицько-українського життя, вкінці „З чорного шляху“ (2-гий збірник поезій накладом „Зорі“) в 1897. р. Відтак слід згадати, що в століття української літератури написав Покійник збілочку п. наг. „На великі Роковини“ видану в Перемишлі в 1898. р. а також розвідку про батька нашої літератури І. Котляревського. В 1902. р. видав в Коломиї поетичну гумореску „Поетова перемога“, а в 1920. р. видав о. д-р Йосиф Застирець 3. том поезій Покійника. Поезії Масляка були улюблені свого часу, навіть композитори як Матюк, Ніжанковський та Василь Барвінський і Ярославенко підложили кілька його віршів під ноти. Життєвий шлях Покійника був тернистий; кидали ним вічно по польських гімназіях в Західній Галичині, а він бажав до Львова, між своїх. Прийшов, але аж по війні, коли був вже старий. Добрий був педагог і улюблений учениками професор.

Микола Міхновський. В кінці 1923. р. повісився в київській Чека відомий український діяч Микола Міхновський, широко знаний не лише на Великій Україні, але й у нас, у Галичині. Був він

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ.

завзятим самостійником і багато причинився до розбудження й поглиблення національної самосвідомості серед української молодіжі. Ще за молоду почав він брати живу участь в українському русі. В 90-тих роках в купі з покійним др. Іваном Липою закладає таємне товариство „Братство Тарасівців“. В 1900-нім році на поручення „Української Революційної Партії“ (У. Р. П.) зладив брошуру „Самостійна Україна“. Але незабаром виступає з Р. У. П. і закладає з іншими однодумцями „Народню Українську Партію“ (Н. У. П.). В 1912. році видає в Харкові легальну газету „Сніп“, перейняту виразним самостійницьким духом.

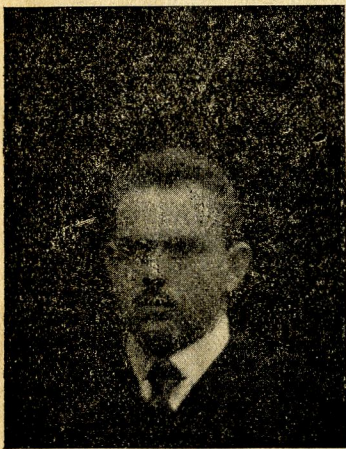
В часі Великої Революції бере видатну участь в українським військовим руху, виступає на тодішніх всеукраїнських військових зїздах, боронячи самостійництва України. Одна з тодішніх його промов вийшла й окремою брошурою в Києві 1917. р. В цім часі організує Покійний партію „Українських Хліборобів Демократів“ разом із братами Вол. і Серг. Шеметами.

Підчас наступу большевиків після упадку Гетьманщини, не схотів утікати з України й мусів переховуватися по всіх усядах рідної землі перед пімстою її ворогів. В останнім часі проживав на Кавказі, але туга за рідним краєм потягла його до Києва, де й схопила його Чека, обвинувачуючи в заговорі проти радянської влади. Не діждавшись вирішення справи, Покійний наложив на себе руки сам, не бажаючи гинути з рук ворогів.

Походив Міхновський з давньої священичої родини на Прилуччині (Полт. губ.). По скінченню університету, відкрив адвокатську канцелярію в Харкові, де скоро став дуже популярним адвокатом.

Покійний перед війною стало проживав у Харкові, від часу до часу виїзджаючи за границю. Підчас цих подорожей відвідував і Галичину, де придбав собі чимало приятелів і друзів.

Любомир Охримович, суддя, голова філії тов. „Просвіта“ в Янові коло Львова, помер дня 13. липня 1924. р. у Львові.

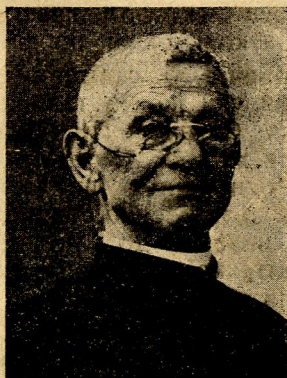
ЛЮБОМИР ОХРИМОВИЧ.

Покійний ще яко студент прав, пробуваючи довший час в далекій гірській закутині на самій галицько-угорській границі в домі своїх батьків в Сенечові, клав перші основи під освітню організацію місцевих Бойків, що у кожній справі відносилися до нього в великим довірям і пошаною. По зложенню правничих іспитів, вступив до судейської служби і оставши в 1913. р. суддею в Немирові коло Рави руської, здобув собі признання і незвичайну пошану. Загальна мобілізація в 1914. р. не оминула і Покійного. З кінцем 1917. р. вернув з війська на свою посаду до Немирова і тут застав Покійного переворот з 1. листопада 1918. р., в якому він взяв визначну участь і став повітовим комісарем в Равшині. Яко

комісар у найбільше загроженому повіті положив чималі заслуги для збереження ладу і порядку серед місцевого населення. По відвороті Галицької Армії пішов він разом з нею в липні 1919. р. за Збруч. Там вступив у службу У. Н. Р. ставши повітовим комісаром у Балті. На весну 1920. р. вернув до Львова і тут попав у тюрму при вул. Баторія, де як політичний в'язень пересидів три місяці. По виході з тюрми, в осени 1920 р. вернув на свою судейську посаду в Немирова. В місцевому українському житті, просвітному і політичному, як в Немирові, так і в Янові, де від двох з горою літ був суддею, брав визначну участь.

На Загальних Зборах філії Тов. „Просвіта“ в Янові дня 28. X. 1923 р. вибрано Покійного головою. На своєму становищі поклав великі заслуги задля відновлення просвітнього життя і до останніх хвиль оставав у безпосередньому звязку з Головним Товариством у Львові. Неменші заслуги поклав Він і для УПТ., організуючи жертвенність на „Рідну Школу“.

о. Теодор Савула, парох Дмитрович к. Судової Вишні, діяльний член Тов. а „Просвіта“, покровитель „Рідної Школи“ і „Ремісничої Бурси“ у Львові, помер 6. лютого 1923 р. в 82. р. життя, а 52. священства. Покійний належав до найстарших діяльних галицьких народовців, який ціле своє життя посвятив для народа. Покійний мав першу парохію в Шоломиновичах коло Рудок, де пробув 14 літ і за той час лишив по собі сліди праці. І так — в селі не було школи. Покійний заловав чит. „Просвіти“, закупив площу і побудував в середині села читальняний дім, де міститься і крамниця з трафікою, а другий чит. дім на присілку Дмитровецьке Зарічє. Крім цього побудував дома для читалень „Просвіти“ в Дидятичах і в Кульматичах, де примістив і крамниці з трафіками та основані ним кружки „Сільського Господаря“. Покійний був основником „Народнього Дому“ в Судовій Вишні, де побудовано в 1908 р. величавий, поверховий мурований дім, з великою театральною салею. Покійний був великим приятелем шкільної молоді, старався, щоби як найбільше давали селяне хлопців до шкіл, закладав курси в громаді до вступних іспитів, помагав бідним, і його праця дала великі успіхи, бо з його парохії вийшло около 30 учеників, з яких було 9 священниками, 8 правників, а решта пішла до торгівлі і інших промислових підприємств. Покійний переходив тяжкі часи підчас світо-

О. ТЕОДОР САВУЛА.

жив приватну (т. з. церковну) школу в громадським домі, де сам учив враз з дяком, з котрої то школи виходили хлопці, що уміли читати, писати і співу навчилися. Побудував тоді дві церкви без стягання конкуренції — в Шоломиновичах і дочерну в Годвишні. В р. 1886. перенісся Покійний на парохію до Дмитрович, де пережив 35 літ. В Дмитровичах осно-

вої війни, а ще більше перейшов в р. 1918—19.; був арештований 4. січня 1919. р. польськими жовнірами і вивезений до Перемишля до військового арешту, де просидів довгий час, як 80-літний старець. Покійний до самої смерті не перестав бути народнім робітником, як не ділом то датком!

Григорій Сидоренко, інженір, б. посол У.Н.Р. у Парижі й Австрії, помер 6. лютого 1924. р. у шпиталі в Празі в 50. р. життя, де його похоронено на Ольшанецькому кладовищі. Покійний був інженіром шляхів від 1889. р. на Сибірі. Від 1914—1917. р. Сидоренко був у Петербурзі, а з вибухом революції переїхав на Україну і віддався будівництву Укр. Держави. За Центральної Ради був Покійний товаришем генерального секретаря шляхів, пізніше міністром пошти і телеграфів в уряді Голубовича. За Гетьманщини Сидоренко завідував культурно-освітнім відділом кооперативи „Дніпросоюз“. В 1919. р. поїхав як президент делегації У.Н.Р. на мирову конференцію в Парижі. В кінці 1919. р. переїхав до Відня на місце Липинського, як амбасадор У.Н.Р. перебував на цьому становищі до 1922. р. В 1923. р. завідував Покійник бібліотекою Української Господарської Академії в Подєбрадах на Чехах, де був лектором креслення. З обсягу свого фаху писав Покійний наукові праці по російськи і українськи.

Д-р Василь Як. Совачів, б. санітарний шеф армії УНР., був уродженцем місточка Прилуки на Полтавщині. Там його батько був священиком. Рідня Совачових і Міхновських відігравала значну роль в місцевому життю. Середню освіту В. Я. здобув у прилуцькій гімназії. З основаного ним українського гуртка вийшов м. и. письменник В. Дорошенко. Медицину студіював у Києві. Як студент університету належав до „Молодої Громади“ і через 5 літ стояв на чолі студентської організації. Два рази сидів у тюрмі. Після скінчення медицини два роки був у Вільні лікарем для доручень.

Після російсько-японської війни, яку відбув в ролі військового лікаря, дістає наукові командировки, з якими зв'язані його перші наукові праці. В 1907. р. завідує дивізійною лабораторією в Калузі. Відтак дістає командировку до мед. академії в Петрограді, відтак до Москви. Тут і захопила його війна. Революція застає В. Я. при військовій службі в Чернівцях на Буковині. Звідси їде до Голти, де займається українізацією 17-го полку, улаштуванням козацького університету. Центральна Рада викликає Його до Києва. Тут занедужав. Підчас недуги Київ займають большевики. Їде на Прилуччину, в село Гурівку, де працює як секретар райсовдепа, закладає народній університет, „Просвіту“ і т. д.

З приходом Німців на Україну, вертає до Києва і тут остає аж до евакуації Директорії. Працює по шпиталях, а одночасно бере участь у діяльності партії хліборобів-демократів разом з М. Міхновським, Шеметами, Сідлецьким і и. Після залишення Києва військами Директорії, стає у Винниці на чолі санітарної управи армії УНР. Покійник писав на еміграції довшу джерельну студію про санітарну справу в армії УНР. На жаль, не довелося її закінчити. Помер 3. травня 1924. р., як жертва звання на п'ястистий тиф, лі-

куючи селян села Сливки коло Підлукотого в Карпатах, де він був в останнім часі лікарем цього українського курорту.

о. Олександр Тершаковець, катехит нар. шкіл, проф. духов. семинара, катедральний сотрудник у Перемишлі, помер по довгій недужі в 32. р. життя дня 25. лютого 1924. р.

Зійшов до могили оден з найкращих і найідейніших наших молодих священиків, чоловік, що своєю душпастирською і громадською працею, своїм проповідницьким хистом, своєю ніжною шовковою вдачею зеднав собі щиру симпатію серед всіх шарів перемиського громадянства, головню серед бідного міщанства. При своїй талановитості, а при тім працьовитості і витривалості мігби був Покійник принести великі прибутки для нашої церковно національної справи. Та не судилось. Лиш розпустив крила до буйного лету і люта чахотка підтяла їх. Осиротив жінку і 2 дітей.

о. ОЛЕКСАНДЕР ТЕРШАКОВЕЦЬ

Лев Шехович, емерит. радник Висшого Краєвого Суду, член українських товариств, активний у своїм часі громадський діяч, помер 25. серпня 1924. р. в Дорі в 78. р. життя. Покійний був рідним братом знаного в 50—60-тих роках публіциста Северина Шеховича.

На протязі цілого свого життя Покійний був щирим українським патріотом і діяльним членом численних українських товариств. Будучи ще авскультантом суду він перший увів у канцелярійнім діловодстві українську мову з українськими сторонами. З цієї причини мав Покійний щораз конфлікти зі своєю владою. На своїх товаришів по професії, особливо на молодих авскультантів Українців, мав Покійник незвичайно корисний вплив з боку національного, будучи для всіх живим прикладом, як належить заховувати при кожній нагоді свою національну гідність. Живих свідків громадянської праці пок. Льва Шеховича з перед півстоліття дуже мало — Юл. Романчук, Ол. Барвінський і може ще дехто. Для молодшого покоління типи в роді Покійного майже не відомі. Вони жили все ще давним своїм романтизмом, ходили у вишиваних сорочках, носили українську чамару і полеві чоботи, щоби показати свою українськість на зверх. Типом таким був саме Покійник, який остав вірний своїм традиціям до смерті.

Вічна їм пам'ять!

З М І С Т:

	стор		стор.
1. Від Редакції	II	<i>Іляріон</i> : Цитат з „Похвали Кагану“	5
2. Астрономічний календар	IV	<i>Ілько Борщак</i> : Європа й Україна в минулому	6
3. Церковний календар	VI	<i>Бартош Папроцький</i> : Польський письменник про Українців	17
4. Історичний календар	VII	<i>Б. Грінченко</i> : До праці! (поезія)	18
5. Господарський календар	X	<i>І. Крип'якевич</i> : Князь Володимир Мономах	19
6. Сівна табличка огородини	XII	<i>Павло Тичина</i> : Війна (поезія)	22
7. Календарні роботи пасічника	XIII	<i>А. Чайковський</i> : Здобуття Кафи	23
8. Ловецький і рибацький календ.	XIV	<i>К. Сакович</i> : Слово про Запорожців (вірш)	34
9. Календар вагітності домашн. звірят	XV	<i>Ол. Як. Єфименко</i> : Суспільна піраміда Галичини під Польщею за Ягайлонів	35
10. Плодова табличка дом. звірят	XVI	<i>Мих. Грушевський</i> : До чого змушувано Українців у Львові з кінцем XVI. ст.	40
11. Термінар на всі дні року	XVII	<i>Віктор Гюґо</i> : Злидні (з французької мови)	41
12. Місяцеслов цілого року	XVIII	<i>М. Ірчан</i> : Мати (робітн. новеля)	43
13. Поазбучний виказ славянських святих	XLII	<i>І. Л. Перець</i> : Сім добрих літ (з єврейської мови)	48
14. Записник найважливіших подій у громаді	XLIII	<i>Волод. Островський</i> : На новому шляху (холмське опов.)	51
15. Записник найважливіших подій в родині	XLIV	<i>Маріян Карпенюк</i> : Великдень під Львовом 1919. р. воен. нарис)	56
16. Т-во „Просвіта“ у Львові (начерк історії)	XLV	<i>Д-р Фрид. Папе</i> : Як Поляки здобувало Львів (уринок)	65
17. Українське Педаг. Т-во	LII	<i>Степан Сірополко</i> : Борис Грінченко — як просвітний діяч	66
18. Укр. спортові т-ва і клуби	LIV	* * * Семен Наливайко	73
19. Укр. Спортовий Союз	LV	<i>о. Василь Навроцький</i> : Наші садки (порадник)	79
20. Укр. книгарні і склади паперу	LV	* * * Добрі ради	74
21. <i>А. Гаврилко</i> : Як оснувати кооперативу	LVII	<i>о. В. Навроцький</i> : Про американський вулий	80
22. Укр. Драмат. Школа у Львові	LXII	* * * Про „руський“ вулий Онуфрія Чинки	81
		<i>Д-р І. Куровець</i> : Домова аптичка	82
		Посмертні згадки	85

ДО ПРАЦІ!

<i>Ярослав Мудрий</i> : Цитат із „Передсмертної науки“	1
<i>О. Олесь</i> : В жалобі не ридайте (поезія)	2
<i>Б. Лепкий</i> : Бийте в дзвін	3
<i>Т. Шевченко</i> : Де в серцях (поезія)	3
<i>Д-р О. Калиговський</i> : Цитат з реферату на проєв. конгресі	3
<i>Василь Некрасевич</i> : Мій рідний край (поезія в прозі)	4
<i>Т. Шевченко</i> : Свята прадідів земля (поезія)	5

ВИДАННЯ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“.

НАИДЕШЕВШІ ВИДАННЯ З ПОЛЯ ВСІХ ЦАРИН ЛЮДСЬКОГО
ЗНАННЯ ПРИСТУПНИХ ДЛЯ КОЖДОГО УКРАЇНЦЯ.

(Ціни подані в золотих.)

I. Твори гарного письменства.

А. Бібліотека українських класиків „Українське Письменство“
(давн. „Руська Письменність“) у 24-ох томах, опрацьованих у пів-
полотно, як також у люксовій передвоєнній оправі.

Твори: Квітки-Основ'яненка 2 т.

- „ Шашкевича-Головацького 1 т.
- „ Устияновича-Могильницького 1 т.
- „ Метлинського-Костомарова 1 т.
- „ Т. Шевченка 2 т.
- „ Куліша 6 т.

Твори: Воробкевича 3 т.

- „ Глібова-Климовича 1 т.
- „ Стороженка 1 т.
- „ Руданського 3 т.
- „ Федьковича 1 т.
- „ Івана Нечуя-Левицького 1 т.

(Ціна 1-го т. 6 з.)

Б. Дрібні збірки найкращих творів українських письменників,
театральні твори, найбільше приступні для широкого загалу.

1. Співомовки Руданського	} по	6. Морозенко Мирного	} по	
2. Сміховники Стороженка		7. Вибір з творів Федьковича		20
3. Пятизолотник Коцюбинського		8. Думи і співанки Федьковича		сот.
4. Месть верховинця Устияновича	} сот.	9, 10, 11, 12, 13, 14. Народні опо-	} 50	
5. Дрібні оповідання Чайченка 2 книжки		відання М. Вовчка 6 випусків.		с.

II. Історія Українського Письменства.

1. Ілюстрована Історія української літератури Михайла Возняка, } 23 зол.
в трьох томах, які обіймають стару й середню добу до } 50 сот.
виступу Ів. Котляревського, в трох томах
2. Українські народні думи з нотами Д-ра Філярета Колесси. 2 з. 50 сот.
3. Про життя Шевченка
4. Про твори Шевченка
5. Про „Кобзар“ Шевченка } по 20 сот.
6. Взірцеві реферати про Т. Шевченка — проф. М. Галушинського } 25
і В. Радзиковича } сот.
7. Про Осипа Юрія Федьковича 25 сот.
8. Памяти Шашкевича 80 сот.
9. Василь Лукич 1 сот.
10. Грицько Сковорода, славний український мудрець Мих. Возняка. 20 сот.
11. Про німецькі переклади творів Шевченка А. Лотоцького. 10 сот.

III. Бувальщина Українського Народу.

А. Історичні повісті й оповідання.

1. Князь Ярослав Осмомисл, повість О. Назарука. 3 з. 30 сот.
2. Смертне зілля — оповідання А. Лотоцького. 40 сот.
3. Сагайдачний, істор. повість Г. Хоткевича. 60 сот.
4. Бери все, що в хаті є, іст. опов. В. Недолі. 30 сот.
5. Войнаровський істор. поема К. Рилєєва. 20 сот.
6. Запорозький клад Корнієнка. 15 сот.
7. Холмські оповідання — В. Островського. 50 сот.

Б. Історичні збірки та розвідки.

1. Боротьба за волю й самостійність України. 10 сот.
2. Гетьман Мазепа — Характерника. 30 сот.
3. Чекає нас велика річ — Б. Лепкого. 20 сот.
4. Богдан Хмельницький — Г. Хоткевича. 30 сот.
5. Кубанщина й кубанські Українці — В. Гнатюка. 30 сот.
6. Львів (іст. нарис) — І. Крип'якевича. 25 сот.
7. Плян нинішнього Львова. 25 сот.
8. Провідник по Києві. 20 сот.

В. Серія „Історичної Бібліотеки Просвіти“.

1. Безіменні герої — І. Крип'якевича. 5 сот.
2. Княжий город Галич — І. Крип'якевича. 15 сот.
3. Битва під Зборовом — Юри Шкрумеляка 5 сот.
4. Холмщина й Підляшє в часі воєн Хмельницького, В. Волицького. 5 са.
5. Оповідання столітнього діда про Запорожців. 10 сот.
6. Іван Федорович, перший український друкар. — І. Крип'якевича. 10 са.

IV. Бувальщина та сучасне інших народів.

1. П'ятьдесятьлітнє подружжя — Ю. Кліша. 15 сот.
2. Ватерльо — В. Гіго. 30 сот.
3. Країна дітей і цвітів (про Японію). 25 сот.
4. Білоруси — І. Крип'якевича. 10 сот.
5. Різдвяна ніч — Дікенса. 50 сот.
6. Дві долі — переклад з французького В. Дорошенка. 50 сот.

V. Оповідання з побутового життя українського народу.

1. Сплачений довг, оповідання — Б. Лепкого. 20 сот.
2. Зпід низької стріхи, оповідання — Т. Лежогубського. 30 сот.

V. Літературні збірники та календарі.

1. Літературний збірник „Для всіх“. 60 сот.
2. „ „ „ „На ріках вавилонських“. 60 сот.
3. „ „ „ „На руїнах“. 60 сот.
4. Календарі 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1921, 1924. 1 зол.

VII. Українська драма.

1. Хазяїн, комедія — І. Тобілевича. 60 сот.
2. Зимовий вечір, драм. етюд на 2 відслони — М. Старицького. 30 с.
3. Безталанна, драма на 5 дій — І. Тобілевича. 50 сот.

VIII. З царини природознавства та техніки.

1. Серед вічних снігів і ледів — В. Лункевича. 40 сот.
2. Про землю, сонце й звізди — Д-ра І. Раковського. 60 сот.
3. Як чоловік зробив з ночі день — Д-ра М. Чайковського. 40 сот.
4. З життя первісного чоловіка та сучасних дикунів — В. Лункевича. 40 с.
5. Життя (біологія) — Г. Хоткевича. 20 сот.
6. Золото. 20 сот.
7. Техніка в світовій війні — Юрія Левицького. 50 сот.
8. Оповідання про сили природи. 80 сот.

IX. Теорія і практика просвітної діяльності.

1. „Письмо з Просвіти“ (річники) 1908, 1911, 1912, 1913, 1922 і 1923. по 3 з.
2. Пропамятна конгресова книга Т-ва „Просвіта“. 5 з. 50 сот.

3. Сорок літ діяльності „Просвіти“ — М. Лозинського. 20 сот.
4. Звіт Т-ва „Просвіта“ за рр. 1908-1909, 1910-1913, 1913-1920, 1921-1922. по 30 с.
5. Жіноча школа Т-ва „Просвіта“ в Угерцях винявських. 20 сот.
6. Господарська школа Т-ва „Просвіта“ в Милованні. 20 сот.
7. „Просвіта“ до українського народу — збір стат. на просв-орган. теми. 60 с.
8. Народня Освіта — М. Галушинського. 25 сот.
9. Як виборили собі люде право основувати т-ва — М. Галушинського. 20 с.
10. Інструкція для ведення філій і читалень „Просвіти“ з 1922 року. 40 сот.
11. Як закладати бібліотеки? — Д-ра З. Кузеля. 10 сот.
12. Короткий курс бібліотекознавства — С. Сірополька. 2 зол.

Х. Підручники й poradники.

А. Просвітні.

1. Віднова життя. 10 сот.
2. Буквар для самоуків — О. Солтиса. 60 сот.
3. Летючковий буквар для самоуків — М. Борисової. 6 сот.
4. Українсько-німецькі розмови (для самонавчання). 25 сот.
5. Просвітні Листки 1 серія. 15 сот.

Б. Правничі.

1. Податковий poradник. 5 сот.
2. В справі еквівалентової належит. 5 с.
3. Про право зборів. 5 сот.

В. Лікарські.

1. Пошестні недуги — д-ра Е. Озар. 60 сот.
2. Про трахому — д-ра Грушкевича. 5 с.
3. Перша поміч у наглих випадках захоронання — д-ра І. Курівця. 20 с.
4. Санітарна інструкція. 10 сот.

Г. Господарські.

1. Наука про народне господарство (дві книжки) І. Кулішера. 1 з. 50 с.
2. Плекання овочевих дерев — Куровського й Табо. 2 з. 50 с.
3. Рільничі досвіди й проби — С. Кузика. 60 сот.
4. Управа винограду. 10 с.
5. Про засновання молочар. спілок. 10 с.
6. Про виріб цементових дахівок. 20 с.
7. Як господарюють селяне в чужих краях? — В. Доманицького. 80 с.
8. Тютюн — Дідоренка. 50 сот.

ХІ. Для хорів.

1. Шевченко—Лисенко: партитура „Іван Гус“. 60 сот.

ХІІ. Українське діловодство.

1. Книга позичаючих з бібліотеки
2. Каталог для бібліотек.
3. Касова книга.
4. Річна контова книги членів Тов-а.
5. Місячна контова книга членів Тов-а.
6. Вкладкова книжечка.
7. Книжечка для позичаючих з каси.

Один аркуш друку 10 сот.

ХІІІ. Окраса української хати й українського товариства.

Малі портрети (19×14): В. Антоновича, І. Белея, М. Вербицького, Д. Гладилевича, І. Гриневецького, Т. Зінківського, Ю. Лаврівського, П. Могили, Д. Мордовця, В. Навроцького, О. Партицького, І. Полюя, Д. Савчака, В. Чайченка,

Д. Яворницького. *Більші портрети* (37×26): Т. Шевченка, А. Шенгеля, І. Мазепи, І. Франка. *Великі портрети*: М. Шашкевича (56×30), О. Огниського (45×39).

XIV. Видання фонду „Учітеся, брати мої!“

1. Шевченкова Криниця (вибір золотих слів і думок Кобзаря) — по укладу В. Дорошенка. 1 з. 10 сот.
2. Кирило-Методіївське Братство — М. Возняка. 1 з. 50 сот.
3. Україна наш рідний край (Географія України) — д-ра С. Рудницького. 90 с.
4. Начерк історії українського мистецтва (том I.) — М. Голубця. 1 з. 90 сот.
5. Коротка історія козаччини — д-ра І. Крип'якевича. 60 сот.
6. Історія української держави (I. княжа доба) — Ом. Терлецького. 1 з. 80 с.
7. „*ІІ.*“
8. Короткий курс бібліотекознавства — С. Сірополка. 2 зол. „

XV. Освітний часопис.

Тов-о „Просвіта“ видає свій фаховий часопис:

„НАРОДНЯ ПРОСВІТА“,

редагований колегіально, що виходить в об'ємі Гарк. друку форм. 4° (30×21), раз у місяць, як III. (XII.) річник, замість „ПИСЬМА З ПРОСВІТИ“, що виходило як літературно-освітній двотижневик. — Передплата на рік 3 зол.

На жадання висилається цінник за оплатою.

Замовлення й гроші висилати на адресу:

Канцелярія Товариства „Просвіта“, у Львові, Ринок ч. 10.

Книжки висилається лише за попереднім надісланням грошей або за післяплатою. — Зогляду на великі кошти нересилки, які цілковито падають на покупців, за післяплатою висилатиметься тільки при замовленні не менше як на 2 золоті. При замовленнях на менші суми гроші можна висилати і почтовими значками в рекомандованих листах. — При більших замовленнях числиться сталим відборцям і членам опуст. — Кошта порта й опакування поносять відборці. — Поодиноких дрібних книжечок не висилається, зогляду на висоту коштів поштової пересилки.

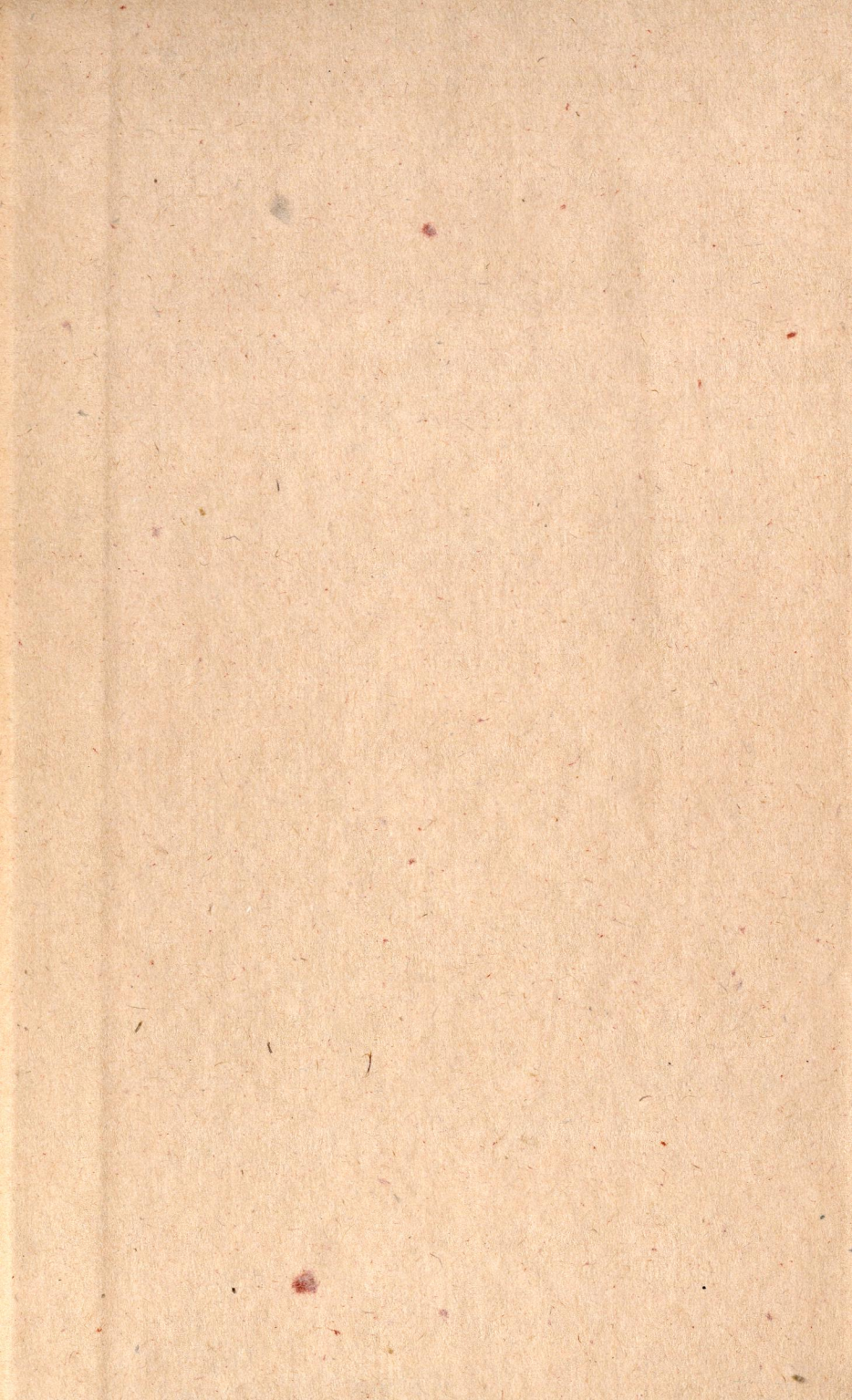
Тов-о „Просвіта“ веде у власнім заряді велику

ПЕРЕПЛЕТНЮ,

під управою конц. майстра Дм. Хомяка, яка приймає також і чужі роботи як зі Львова так і з краю. — Бібліотеки філій і читалень „Просвіти“ мають опуст при оправі книжок. — Спеціальність переплетні є євангелія. — Замовлення слати до *Канцелярії Тов-а „Просвіта“, у Львові, Ринок ч. 10.*

PA 2491 y